

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYH HÂMİD-İ MARDİNÎ VE HÂLİDİLİĞİN HÂMİDİYYE KOLU

Hazırlayan

İbrahim BÜYÜK

Danışman

Doç. Dr. İbrahim BAZ

ŞIRNAK, 2019

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYH HÂMİD-İ MARDİNÎ VE HÂLİDİLİĞİN HÂMİDİYYE KOLU

Hazırlayan

İbrahim BÜYÜK

Danışman

Doç. Dr. İbrahim BAZ

ŞIRNAK, 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin bir kısmının veya tamamının, bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Tezi Hazırlayan
İbrahim BÜYÜK

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Şeyh Hâmid-i Mardinî Ve Hâlidiliğın Hâmidiyye Kolu”adlı Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

İbrahim BÜYÜK

Danışman

Doç. Dr. İbrahim BAZ

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ

İbrahim BAZ danışmanlığında İbrahim BÜYÜK tarafından hazırlanan “Şeyh Hâmid-i Mardinî Ve Hâlidiliğin Hâmidiyye Kolu” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tasavvuf Anabilim Dalı’nda **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

17/09 /2019

JÜRİ

Danışman :Doç. Dr. İbrahim BAZ
Üye :Dr. Öğrt. Üyesi M. Saki ÇAKIR
Üye :Dr. Öğrt. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /.....

Dr. Öğrt. Üyesi Ahmet GÜL
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Allah insanı fiziksel ve ruhsal bir yapıda yaratmış ve ona beden, ruh, akıl ve kalp gibi özellikler vermiştir. İnsanın beden yönü nefsanîyet olarak tanımlanırken, ruh ve gönül yönü ise mânevîyat olarak isimlendirilmiştir. Bu yüzden İslâm insanın maddî yönden iyi, temiz ve sağlıklı olmasını istediği gibi onun mânevî yönden de bu özelliklere sahip olmasını ve insanı kâmil mertebesine ulaşmasını hedeflemiştir. İslâm düşünce tarihine baktığımızda insanın derunî-ruhîyönünü dikkate alan ilmin tasavvuf olduğu görülmektedir. İslâm'da insanın ruhani yönü “ ihsan” kavramıyla tam olarak tarifini bulmuştur. Bu nedenle tasavvuf insanın her an ihsan derecesinde ilahî murakabe altında yaşamasını sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaçla tasavvuf tarihi boyunca çok farklı yol ve yöntemi ifade eden tarikatlar ortaya çıkmış ve bu tarikatlardaki önder ve örnek şahsiyetler insanların dinî ve deruni bir İslâmî hayatı teneffüs etmelerine gayret etmiş ve onların iç dünyalarını aydınlatmak için çalışmışlardır.

19. Yüzyılda Mardin ve çevresindeki tasavvufî hayata baktığımızda bu önder ve örnek şahsiyetlerden birinin Şeyh Hâmid-i Mardinî olduğunu görüyoruz. Şeyh Hâmid-i Mardinî yaşadığı dönemde yapmış olduğu ilmî ve tasavvufî faaliyetlerle etkisi günümüze kadar devam eden bir tasavvufî miras bırakmıştır. Bu yönüyle onun hayatı eserleri ve görüşlerinin araştırılması bir zorunluluk oluşturmuştur. Bu çalışmamızda Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin hayatı, eserleri ve görüşlerinin yanı sıra Hâmidîyye Dergâh ve Medreseleri'nin Mardin ve çevresindeki etkinlikleri ele alınmış; buralarda yetişen ve icâzet alan âlim ve mürşidlerle alınmıştır.

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, çalışmamızın konusu, amacı ve önemi belirtilmiş kuramsal bir çerçevede ulaşılan kaynaklar değerlendirilerek müellifimizin daha iyi tanınabilmesi için yaşadığı dönemin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Birinci bölümde, Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin hayatı ele alınarak her yönü ile aktarılmaya çalışılmıştır. Ailesi, çocukluğu, tahsil hayatı, tasavvufî şahsiyeti, tasavvufa intisabı, halifeleri, evliliği ve çocukları ile yaptığı hac ziyareti, vefat ve kabri hakkında bilgi verilmiştir. ,

İkinci bölümde kendisine atfedilen eserleri hakkında bilgi verilmiş ve ulaşılabildiği kadar görüşleri aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde, Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin Mardin ve çevresinde açtığı dergâhlar ve medreseler ile buralarda kimlerin postnişîn ve müderrislik yaptıkları aktarılmıştır.

Tezimde konu seçimi başta olmak üzere çalışmamın her aşamasında, beni yönlendiren ve çalışmam boyunca desteğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. İbrahim Baz'a, tezimize verdikleri destek ve katkılardan dolayı başta Muhammed Sadık Hâmidî olmak üzere kendileri ile mülakat yaptığımız ve isimlerini sayamadığımız Hâmidî ailesinin diğer mensuplarına, tez çalışmam boyunca maddî ve mânevî desteğini esirgemeyen değerli aileme teşekkür ederim.

İbrahim BÜYÜK
Şırnak 2019

**TEZİN BAŞLIĞI: ŞEYH HÂMİD-İ MARDİNÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE
TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ****Tez Yazarının Adı SOYADI: İbrahim BÜYÜK****Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri****Yüksek Lisans, Haziran 2019****Danışman Unvanı Adı SOYADI: Doç. Dr. İbrahim BAZ****Şırnak, 2019****ÖZET**

Şeyh Hâmid-î Mardinî, 1802 tarihinde Siirt'te doğmuş, XIX. Yüzyılın önemli âlim ve sûfilerinden biridir. İlk eğitimini Siirt'te Molla Halil es-Si'irdî'nin yanında aldıktan sonra Şırnak iline bağlı Gabar Dağı üzerindeki Basret Medresesi ve Dergâhı'nda Şeyh Halid-i Cezeri'nin yanında yetişmiş ve ondan hilafet almıştır. Hilafet sonrası önce memleketi Siirt'te daha sonra Mardin'de tedris ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. 1882 yılında Mardin'de vefat etmiştir ve kabri Mardin'dedir. Şeyh Hâmid, Mardin ve çevresinde birçok tekke ve medrese kurmuş ve yapmış olduğu tasavvufî faaliyetler sonucunda ilk defa Hâlidîliğin Mardin ve çevresinde yayılmasına vesile olmuştur. Bölgedeki köylerde görev yapan din görevlilerinin birçoğu bu medreselerde yetişmiştir. Bu nedenle Hâlidîye Mardin ve çevresinde bir kol olarak Hâmidîye şeklinde anılmıştır. Bu yolla pekçok insanın Nakşi/Hâlidî yoluna girmesini sağlamıştır. Şeyh Hâmid, fıkıh, hadis, tefsir, akâid ve tasavvuf alanında birçok eser yazmasına rağmen günümüze ancak üç eseri ulaşmıştır. Bu çalışmada Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin hayatı, eserleri, görüşleri ve kurduğu dergâh ve medreseler incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Şeyh Hâmid-î Mardinî, Tasavvuf, Nakşibendiyye, Hâlidîye, Dergâh

ŞEYH HÂMİD-I MARDİNİ AND HİMİDİYYE ARM OF KHÂLİDÎ**Name of Thesis Author: İbrahim BÜYÜK****Şırnak University, Institute of Social Sciences, Basic Islamic Sciences****Master's Thesis, June 2019****The title and the name, Surname of the thesis Advisor: Assoc. Dr. İbrahim BAZ****Şırnak, 2019****ABSTRACT**

Sheikh Hamid-i Mardin, 1802 was born in Siirt, XIX. He is ahead of the important scholars and Sufis of the century. After his first education in Siirt with Mullah Halil es-Siirdi, he was educated In the place of Basret Madrasah in Gabar Mountain in Şırnak province and He was brought up by Sheikh Khâlidî -i Jazeri and received caliphate from him. After the Caliphate, he carried out education and guidance activities in his hometown Siirt and then in Mardin. He died in Mardin in 1882 and his grave is in Mardin. Sheikh Hamid established many lodges and madrasahs in and around Mardin, and as a result of his mystical activities, he was instrumental in the spread of Khâlidî in and around Mardin for the first time. Many of the religious officials working in the villages in the region were raised in these madrasahs. For this reason, Khâlidî was referred to as Hamidiyye as a branch in and around Mardin. In this way, many people have entered the path of Naqshi/Khâlidî. Although Sheikh Hamid wrote many works in the field of fiqh, hadith, tafsir, akâid and sufism, only three of his works have survived. In this study, the life of Sheikh Hamid-i Mardini, his works, views and the madrasah and dervishes he established were tried to be examined.

Keywords: Sheikh Hamid-î Mardin, Sufism, Naqshbandiyya, Khâlidîyya, Lodge

İÇİNDEKİLER

ŞEYH HÂMİD-İ MARDİNÎ VE HÂLİDİLİĞİN HÂMİDİYYE KOLU

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	IV
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	V
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
ÖZET.....	IX
ABSTRACT	X
İÇİNDEKİLER	XI
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	1
1.Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış	3
1.1. Siyasi Durum.....	3
1.2. Tarihte Mardin	6

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH HÂMİD-İ MARDİNÎ'NİN HAYATI VE TASAVVUFİ ŞAHSİYETİ

1. HAYATI.....	10
1.1. İsim, Lakabı ve Nisbeleri.....	10
1.2. Doğum Yeri ve Tarihi.....	11
1.3. Ailesi ve Soyu.....	11
1.3.1. Anne ve Babası	11
1.3.2. Soyu	12
1.4. Tahsili.....	14
1.4.1.Hocaları.....	17
1.4.2. Öğrencileri	22
1.5. Siirt'ten Mardin'e Geçişi	23
1.6. Mensup Olduğu Tarikat ve Şeyhi.....	27
1.7. Hilâfeti ve Kendisiyle Beraber Halife Olanlar (Pîrdâşları)	33
1.7.1. Hilâfeti.....	33
1.7.2. Kendisi İle Beraber Halife Olanlar (Pîrdâşları).....	36

1.8. Târikat Silsilesi.....	45
1.9. Şeyh Olarak Tesirleri	46
1.10. Tasavvufî Şahsiyeti	50
1.11. Halifeleri	51
1.11.1. Şeyh Ahmed-i Kârâzî(Hanevî) (ö.1301/1884)	54
1.11.2. Şeyh Muhammed-i Hazrovî (Şeyh Efendi)(ö.1299/1882)	57
1.11.3. Şeyh Abdullah-ı Dêrikî(Arbânî)(ö.1299/1882)	60
1.11.4. Şeyh Hacı İlyas-ı Hasankeyfî (ö.?).....	63
1.11.5. Şeyh Sâlih-ı Hanî (ö.?)	63
1.11.6. Şeyh Muhammed-i Liccî(ö.?)	64
1.12. Evliliği ve Çocukları	64
1.13. Hac Ziyareti ve Yaptığı Seyahatler	66
1.14. Vefâtı ve Kabri.....	68
1.15. Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin Kerametleri.....	70
1.16. Şeyh Hâmid'in Kronolojik Hayatı	73

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYH HÂMİD-İ MARDİNÎ'NİN ESERLERİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

2. 1. Eserleri	75
2.1.1. Müstakil eserleri	75
2.1.2. Yazmış Olduğu Şerhler ve Haşiyeler	79
2.1.2.1. Yazdığı Şerhler	79
2.1.2.2. Yazdığı Haşiyeler	80
2.1.3. Mektupları ve Şiirleri	83
2.2. Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin Tasavvufî Görüşleri	95
2.2.1. Allah'a İman	95
2.2.2. Tarîkat.....	97
2.2.3. İrşad ve Tebliğ Yöntemi	98
2.2.4. İntisab/İnâbe.....	100
2.2.5. Teveccüh	100
2.2.6. Kalp	101
2.2.7. Zikir	101
2.2.8. Şatahat.....	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEYH HÂMİD-İ MARDİNÎ'NİN MARDİN VE ÇEVRESİNDE KURDUĞU DERGÂHLAR VE MEDRESELER

3.1.Hasankeyf Dergâhı ve Medresesi	105
3.2.Mardin Merkez Dergâh ve Medresesi	107
3.3.Ayınkâf (Kayapınar) Köyü Dergâhı ve Medresesi	108
3.4.Dârâ(Oğuz) Köyü Dergâh ve Medresesi	116
3.5.Ahmediyye(Başkavak) Dergâh ve Medresesi.....	123
3.6.Tınat(Kutlubey) Köyü Dergâh ve Medresesi.....	130
3.7.Alipaşa(Ğurs) Köyü Dergâh ve Medresesi.....	134
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA	143
EKLER.....	150
ÖZGEÇMİŞ.....	211

KISALTMALAR

b.	: Bin, İbn
BEO.	: Bâb-ı Âlî Evrak Odası
bkz.	: Bakınız
BOA.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhu
Çev.	: Çeviren
DH. MKT.	: Dahilye Nezâreti Mektubî Kalemî
h.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
m.	: Milâdî
MF. MKT.	: Meclis-i Kebîr-i Maarif
nr.	: Numara
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
t.y.	: Tarih yok
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: Tercüme
yay.	: Yayınları
yy.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

Tezimizin konusu, XIX. Yüzyılda Siirt ve Mardin bölgesinde yaşamış olan ilmî ve tasavvufî kimliği ile temayüz eden Şeyh Hâmid-î Mardinî Ve Hâlidiliğın Hâmidiyye Kolu'dur.

Nakşibendiyye Tarikatı kurulduğu XIV. Yüzyıldan itibaren başta Orta Asya ve Hindistan olmak üzere birçok coğrafyaya yayılmış ve bu coğrafyalarda toplumu değıştiren ve dönüştüren bir rol oynamıştır. Nakşibendiliğın Hâlidiiyye kolu, Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasına kurucusu Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin etkili çalışmaları sayesinde gerçekleşmiştir. Mevlânâ Hâlid, birçok talebe ve halife yetiştirerek bu amaca hizmet etmeleri için onları farklı yerlerde görevlendirmiştir. Mevlânâ Hâlid'in görevlendirdiğı bu halifeler, hayatta iken mürşitlerine yardım ettikleri gibi, onun vefatından sonra da çalışmalarını Mevlânâ Hâlid'in öğrettiğı ilkeler çerçevesinde devam sürdürmüşlerdir. Mevlânâ Hâlid'in tarikatı yaymak amacıyla halife olarak görevlendirmiş olduğu kişilerden biri de Cizre ve çevresinde irşad faaliyetleri yapan Şeyh Hâlid el-Cezerî'dir. Şeyh Hâlid el-Cezerî de şeyhi Mevlânâ Hâlid gibi medrese ve dergâh faaliyetlerini birlikte yürütümüş ve Hâlidiliğın en belirgin özelliklerinden biri olan Zülcenâheyn yönünü güçlendirerek devam ettirmiştir. Bir yandan bölgede yaygın olan medrese usulüne göre talebe yetiştirirken, aynı zamanda bu talebelerden istekli ve kabiliyetli olanlara medrese eğitimi sonrasında tasavvufî eğitim vermiştir. Daha sonra gerek medrese icazeti alan, gerekse seyr u sülûkunu tamalayarak hilafet alan öğrencilerini öncelikle ihtiyaç ve talep olan bölgelere göndererek oralarda ilim ve irfanın yayılmasına ve halkın irşadına katkı sağlamıştır. Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin bu halifelerinden biri de çalışmamızın konusun olan Şeyh Hâmid-i Mardinî'dir.

Şeyh Hâmid-i Mardinî, hayatının büyük bir çoğunluğunu geçirdiğı Mardin'de yaşadığı süre içerisinde burada çok etkili bir ilim ve irşad faaliyeti yürütmüştür. Özellikle başta kendisinin Mardin merkezde açtığı dergâh ve medresenin yanı sıra her bir oğlunu bölgenin ileri gelen aşiretlerinin merkezi konumundaki köylere göndererek buralarda medrese ve dergâhlar açması sonucu onun bölgedeki şöhreti kat kat arttırmıştır. Çünkü Hâmidîlerin açmış oldukları bu medreseler bölgenin en önemli ilim merkezleri olmuş ve nerdeyse çevredeki bütün köy ve ilçelerinde din adamı ihtiyacını karşılamıştır. Bu döneme baktığımızda dinî eğitim alan çoğu kişinin bu medreselerden yetiştikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra Hâmidîler toplum

içerisinde itibar gören bir konuma sahip olmuşlardır. Özellikle toplumsal problemlerin çözümü için gerek halk gerekse hükümet adamları onlara başvurarak problemlerin çözümü için kendilerinden yardım talep etmişlerdir. Hâmidîlerin bu etkisine binaen bölgedeki tasavvufî hayatın anlaşılması için Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin hayatı, eserleri ve görüşlerinin çalışılması amaçlanmaktadır.

Şeyh Hâmid'in hayatı eserleri ve görüşleri hakkında bazı makale ve onun geldiği Nakşibendî/Hâlidî kolu hakkında yapılan bazı tezlerde kısa bir şekilde kendisinden bahsedilmesi dışında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Özellikle bölgede çok etkin bir rol oynamış olan Hâmidî Medrese ve Dergâhları'nın sistematik bir şekilde ele alınması ve bu konuda ilk olması tezimizin önemini arttırmaktadır. Tezimizin hazırlanmasında bölümlerin içeriğine uygun olarak birbirinden farklı kaynaklardan istifade edilmiştir.

Giriş bölümünde Şeyh Hâmid'in yaşadığı dönemin daha iyi anlaşılması için dönemin siyasi ve sosyal hayatı hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bu bölümün hazırlanmasında daha çok İbrahim Özcoşar'ın *Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, *Makalelerle Mardin* eserlerinden istifade edilmiştir.

Birinci ve ikinci bölümde Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin daha iyi anlaşılması için ailesi, hayatı, ilmî ve tasavvufî şahsiyeti ile eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümün hazırlanmasında istifade edilen en temel kaynaklar: Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin torunu Şayh Muhammed Said'in müridi ve icâzet verdiği dönemin nüfus kâtibi Şeyh Abdulhalim b. Şeyh Musa el- Mardinî'nin yazdığı *eş-Şeceretü'd-Dürriyye fî-Menâkıbı's-Sâdâti'l-Hâmidîyye ile Şeyh Hâmid'in torunlarından Şeyh Muhammed Ali el-Hâmidî'nin telif ettiği Feyzu'l-Meliki'il-Vâhid fî Menakibi es-Seyyid Şeyh Hâmid* adlı eserlerdir.

Üçüncü bölümde ise Şeyh Hâmid ve çocuklarının Mardin ve çevresinde açmış oldukları medrese ve dergâhlar hakkında sistematik bir şekilde bilgiler verilmiş bu medreselerde görev yapan Şeyh Hâmid ailesine mensup postnişîn ve müderrisler hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümde kaynak olarak *eş-Şeceretü'd-Dürriyye fî-Menâkıbı's-Sâdâti'l-Hâmidîyye*, Şeyh Hâmid'in torunlarından Muhammed Sadık Hâmidî'nin *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları ile Mardin ve ilçelerinde Hâmidîye Medreseleri* adlı makalesinden faydalanılmıştır.

Bunların dışında Şeyh Hâmid'in torunları ile yapılan kişisel görüşmeler ve kaynakçada belirtilen diğer birçok kaynaktan istifade edilmiştir.

1.Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış

Çalışmamızın konusu olan Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin daha iyi anlaşılabilmesi için yaşadığı döneme tarihi bir perspektifle ışık tutmak önemlidir. Çünkü insanın kişilik inşasında yaşadığı dönemin siyasi, ictimai ve ekonomik gelişmeleri etkilidir. Bundan dolayı burada Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin yaşadığı XIX. Yüzyıldaki Osmanlı Devleti'nin genel durumuna değinmekte fayda görüyoruz.

Şeyh Hâmid, ömrünün tamamını 1802-1882 yılları arasında Siirt ve Mardin çevresinde yaşamıştır. Bu tarihlere baktığımızda Osmanlı Devleti'nde yedi padişahın tahta çıktığını görmekteyiz. Bu padişahlar şunlardır: III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa (1807-1808), II. Mahmud(1808-1839), Sultan Abdülmecid(1839-1861), Sultan Abdulaziz(1861-1876), V. Murad(1876-1876), II. Abdülhâmid(1876-1909).¹

1.1. Siyasi Durum

Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin yaşadığı XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin “Dağılma Dönemi” olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemdevlet için siyasi, askerî, sosyal ve ekonomik açıdan sancılı bir dönem olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde 1699 Karlofça Antlaşması ile başlayan gerileme 1774 Küçük Kaynarca ve 1876 Berlin Antlaşmaları ile devam etmiştir. Bu süreçte Batılı devletler karşısında yenilgi ile sonuçlanan ve büyük toprak kayıplarına yol açan savaşlar yapılmıştır. Batılı devletler karşısında hep toprak kaybeden devlet, bunu Batı'da ortaya çıkan yeni siyasi, ekonomik ve askerî yeniliklere ayak uyduramamaya bağlamış ve bu doğrultuda reform ve ıslahatlara başlamıştır.²

Nitekim Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyılda bir önceki yüzyılda başlanan reform ve ıslah çalışmaları devam etmiştir. XVII. ve XVIII. Yüzyıldaki ıslahat hareketleri askerî karakterde olup III. Selim dönemindeki ayaklanmalar sebebi ile hedefine ulaşamamışsa da XIX. Yüzyılda reform ve ıslahat çalışmaları daha

¹ Ünlü, Nuri, *İslâm Tarihi*, İFAV yay. İstanbul 2014 c. III, s. 9-187; Ertürk, M. Fatih, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Nokta Kitap Yay., İstanbul ty., s. 216-278.

² Şirin, Veli, *Osmanlı Tarihi*, Uyanış Yayınevi, İstanbul 2015, s. 225.

kapsayıcı, etkili şekilde sürdürülmüştür. Bu ıslahat ve reformların genel karakteri devletin işleyişindeki sıkıntıların sadece askerî olmadığını, eğitim, maliye başta olmak üzere devletin tüm teşkilatlarında yapılması gerektiği sonucuna varılmış, ıslahat ve reformlarında ancak Avrupayî tarzda olmasıyla mümkün olacağına inanılmıştır.³

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en önemli politikası toprak bütünlüğünü korumak olmuştur. Çünkü Avrupa'da ortaya çıkan Fransız İhtilali milliyetçilik akımını getirmiştir. Bu sebeble Osmanlı Devleti yönetiminde bulunan milletler bağımsızlık talebi ve girişimlerinde bulunmuşlardır. Özellikle Avrupalı devletlerin desteklediği birçok millet Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tehdit eder hale gelmiştir. Rusya'nın, izlediği panslavist politika nedeniyle bağımsızlık için ayaklanan Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'ı Osmanlı'ya karşı desteklemesi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Bu sebeble Osmanlı'nın XIX. Yüzyılda karşılaştığı en büyük problem bu bağımsızlık hareketleri olmuştur. Osmanlı Devleti bu dönemde Sırp, Yunan ve Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanları ile uğraşmıştır. Ancak devlet göstermiş olduğu bütün çabalara rağmen Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlığını elde etmiştir.⁴

Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasının zorluğu, onun varlığını sürdüren temel etken olmuştur. Özellikle son iki yüzyılda dış politikasını "denge politikası" doktrini diyebileceğimiz bir anlayışla yürüten Osmanlı İmparatorluğu, bu dönemde bu siyaseti daha bir ustalıkla yürütme ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır.⁵ Nitekim İngiltere başta olmak üzere Avrupalı devletler Osmanlı'nın toprakların çöküp dağılmasını dünya barışı için bir tehdit gibi görmüş ve ülkenin bütünlüğünü tehlikeye atan mağlubiyetlerden sonraki müzakerelerimasada geçersiz kılmışlardır. Bundan dolayıda Osmanlı Devleti 1856'da Avrupa Milletler Camiası'na dâhil edilmiştir.⁶

Güçlenen ve yayılamcı bir politika yürüten Rusya'ya karşı özellikle İngiltere'nin uluslararası çıkarları, 1791 yılından 1878 yılına kadar Osmanlı'nın

³ Şirin, s. 277.

⁴ Fahri Yetim, Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılıma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Göçler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, Sayı 25, s. 288.

⁵ Armoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 10 baskı Türkiye İş Bankası Yay. Ankara 1994, Cilt 1, s. 43-50.

⁶ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 98.

söylediğimiz nedenler dolayısıyla toprak bütünlüğünden yana olmasına rağmen 1878yılındansonra bu politikasından vaz geçmiş ve bu politikasıOsmanlı'nın parçalanması yönünde evrilmiştir. Osmanlı toprakarı üzerinde İngiltere denetiminde kendi ulusal çıkarlarını koruyan devletler kurma yönünde adım atmaya başlamış, bunu da 1878'de Kıbrıs'ı, 1882 yılında iseMısır'ı işgal ederek hayata geçirmiştir. Fransa ise 1881'de Tunusu işgal ederek sürece sürece dâhil olmuştur.⁷

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın sonlarına doğru “Düvel-i Muazzama” denen büyük devletler ile mücadele halinde olmuştur. Ortadoğuda İngiltere, Rusya ve Fransa ile Mısır'da İngiltere ve Fransa ile Balkanlar'da Rusya ve Avusturya ile mücadele etmiştir. Boğazlar'ın egemenliği için ise İngiltere ve Rusya ile hakimiyet ve güç mücadelesini sürdürmüştür.⁸

Bu dönemde Osmanlı'nın diğer önemli sorunlarından biri de Sanayi Devrimi olmuştur. Avrupalı devletlerin ekonomilerini büyütmelerine karşılık Osmanlı Devleti sanayileşme hamlesini yapamadığından ekonmik olarak gerilemiştir. Bu sebeple başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupalı ülkeler ham madde arayışı ve yeni pazarlar bulma sebebi ile Osmanlı'nın toprakalarını işgal etmeye başlamışlardır. Bu gelişmlere bağlı olarak Osmanlı Devleti yaptığı birçok anlaşmayla açık pazar haline gelmiştir. Yaşanan bu ekonomik sıkıntılardan dolayı Osmanlı Devleti Avrupalı ülkelere borçlanmış ve bu borçlarını ödeyememesi sonucu 1881 yılında Düyun-ı Umumiye İdaresi kurulmuştur.⁹

Bu olaylara baktığımızda Şeyh Hâmid'in yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti'nin büyük bir siyasi ve ekonomik istikrarsızlık içerisinde olduğu söylenebilir. Bu siyasi istikrarsızlığın özellikle Balkan bölgesinde daha yoğun olmakla birlikte bundan Osmanlı'nın diğer bölgeleride etkilenmiştir. Ayrıca Batılı güçlerin Osmanlı ve İslam toprakları üzerindeki emperyalist niyet ve emellerinin ne denli derinlikli olduğu anlaşılmaktadır. Aslında Şeyh Hâmid'in yaptığı irşad ve tedris faaliyetleri bu meyanda önem arzetmektedir.

⁷ Mehmet Temel, “Ulusal Çıkar Politikası Açısından İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne Ve Milli Mücadeleye Bakışı,” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1998, Sayı 1, s. 121.

⁸ Armoğlu, s. 51

⁹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, s. 252-253.

Şeyh Hâmid, XVI. Yüzyılda Osmanlı hakımyetine giren ve idari bakımından bazen Diyararbakır bazen Bağdat bazen de Musul eyaletine bağılı Mardin’de yaşıamıştır.

1.2. Tarihte Mardin

Güneydoğı Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Mezopotamya havzasında kurulu olan Mardin, İıan, Azerbaycan ve Anadolu’dan gelip Suriye, el-Cezire ve Irak’a giden kadim yolların geçiş güzergâhını kontrol eden bir dağıın tepesinde kurulmuştur.¹⁰

Turabidin bölgesinin en batı ucunda yer alan Mardin, tarihte “Kral Yolu” ve“İpek Yolu” gibi kadim yolların yanı sıra, Diyarbakır-Musul-Bağdât ticaret yolunu kontrol ettiğıinden gönümüze değıin önemini korumaktadır.¹¹

Eski bir yerleşim yeri olan Mardin, mevcut bilgilere göre farklı tarihlerde farklı medeniyetlerin hakımyetine geçmiştir. M.Ö. 4500-3500 yıllarında Subarular, M.Ö. 2850 yılında Sümerler, M.Ö. 2820 Akadlar, M.Ö. 2500 Babiller, M.Ö.1925 Hititler, M.Ö. 1550-1450 Mittaniler, M.Ö. 1367 Asurlular egemen olmuştur. Bir dönem Urartular’ın hakımyetinde kalan Mardin tekrar Babiller’in egemenliğine geçmiştir. Mardin ve çevresi M.Ö.552 yılında Persler’in hakımyetinde kalmış, M.Ö. 366 ile 311 yıllarında Büyük İskender’in doğı seferi ile Erbil’de Persler’i yenmesi ile Mardin Makedonyalılar’ın eline geçmiştir. Büyük İskender’in ölmesinden sonra komutanlarından Selevkus M.Ö. 311 yılında buralarda hüküm sürmüştür. M.Ö.140 yılında ise Mezopotamya’yı istila eden Pertler’in yönetminde kalmıştır. M.Ö. 85-69 yıllarında Armenia Kralı Tigran’ın hakımyetine geçmiştir. M.Ö. 69 yılında ise Romalılar’ın egemenliğine geçmiştir. Mardin ve çevresi sıksık Roma ve Pertler arasında el değıştirmiş savaş ve mücadele sahası olmuştur. Bu iki devletin yıkılmasından sonra bu iki devletin varisi olan Bizans ve Sasanî mücadelesi

¹⁰ Mehmet Taşdemir, “Mardin,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2003, Cilt 28, s. 43.

¹¹ Hayat Erkanal, “Mezopotamya’ya Açılan Kapı: Nusaybin,” *Makalelerle Mardin*, Hazırlayan İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, Cilt 1, s. 11-13.

buralarda devam etmiştir. Bizanslılar, Mardin ve havalisinde M.S. 640 yılına kadar hüküm sürdükten sonra bölge Müslümanlarca feth edilmiştir.¹²

Hız. Ömer döneminde Mardin'in de olduğu el-Cezîre bölgesi 20 Muharrem 640 yılında İyâz b. Ganm komutasındaki İslâm ordularınca fethedilmiştir. Fetihden sonra Mardin sırasıyla Emevîler, Abbâsîler ve 978 yılına kadar ise Hamdânîler'in hakimiyetinde kalmıştır. Bölge 978-983 yıllarında Büveyhîler ve 988 yılında Mervânîler'in hakimiyetinden sonra 1089 yılından itibaren Selçukluların egemenliğine geçmiştir. 1130 yılında ise buraya Zengîlerhâkim olmuştur. Mardin tarihine damga vuran Artuklular ise Mardin'i 1106-1430 yılına kadar bağımsız olarak ve zaman zaman Eyyübî, Memlük, İlhamlı ve Karakoyunlu devletine bağlı olarak üç asır yönetmişlerdir. Mardin, Artuklular'ın şehire hakimiyeti ile altın çağını yaşamış ve bu dönemde şehirde ticaret, kültür ve imar faaliyetleri zirveye çıkmıştır. Şehir kale dışına taşınan mahalleleri, camileri, medreseleri, sarayları, hanları, hamamları ve çarşı-pazarları ile tam bir şehir hüviyetine bürünmüştür.¹³

Moğollar 1394 ve 1402 yıllarında iki defa Mardin Kalesi'ni kuşatmış şehri yakıp yıkmış ve halkı vergiye bağlamışlardır.¹⁴ Karakoyunlular, Mardin'i 1402-1432 yılları arasında otuz yıl yönettikten sonra şehir Akkoyunluların hakimiyetine geçmiş ve Safevîlerin 1508 yılında Mardin'i ele geçirmesine kadar hakimiyetleri sürmüştür. Mardin, 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in doğu seferi ile birlikte muhasara edilmiş 1517 yılında tümü ile Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. Mardin Osmanlı yönetimine katıldıktan sonra Diyarbakır eyaletine bağlı sancak statüsünde yönetilmiştir.¹⁵

Mardin Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra farklı tarihlerde nahye, kaza, sancak ve livâ gibi değişen statülerle Bağdat, Sivas, Musul ve Diyarbakır'a bağlanmış, 1840-1844 tarihlerinde idari açıdan son defa Musul'a bağlanmış bu

¹² Hanna Dolapönü, *Tarihte Mardin*, Çeviren P. Cebraîl Aydın, İstanbul 1972; M. Azizgizi Aliyeva, "Mardin Ve Çevresini İçine Alan: Türk Devletleri," *Makalelerle Mardin*, Hazırlayan İbrahim Özçoşar, İstanbul 2007, Cilt 1, s. 268-273.

¹³ Mehmet Taşdemir, "Mardin," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 28, s. 44.

¹⁴ Muammer Gül, "Yakındoğu'da Moğul Hakimiyeti ve Mardin," *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyum Bildirileri*, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay. İstanbul 2006, Cilt 1, s. 375.

¹⁵ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1991, s. 18-34.

tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar Diyarbakır ayaletine bağlı bir sancak olarak varlığını sürdürmüştür.¹⁶

Siirt'ten gelen Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin, Mardin'e yerleştiği 1844 yılından vefat ettiği 1882 yılına kadar Mardin'de görev yapan yöneticiler şöyledir: 1842 Ömer Latif Paşa, 1848 Kaymakam Mirimiran Mustafa Paşa, 1849 Kaymakam Mirimiran Mustafa Paşa, 1850 Kaymakam Selim Ağa, 1851 Kaymakam(?), 1852 Kaymakam Şerif Ağa, 1853 Kaymakam Osman Paşa, 1854 Kaymakam establ-ı amire pâyesi ile Şerif Ağa, 1855 Kaymakam Mir-i Miran Osman Paşa, 1856-1858 Kaymakam Mir'ül-umera Cemal Paşa, 1858 Kaymakam Said Paşazâde Cemil Bey; aklına hiffet geldiğinden görvi kısa süre yapmıştır. 1858 Şerif Ağa; çok kısa süre görevi yapmıştır. 1858 Kaymakam Saniyeden Mustafa Efendi, 1860 Kaymakam Saniyeden Mustafa Rüştü Efendi, 1861 Kaymakam Mir'ül-Ümera rütbesi ile Mehmet Nazım Paşa, 1861 Kaymakam Salise rutbesinden İsmail Efendi, 1862 Mehmet Tevfik Efendi, 1863 Kaymakam establ-ı amire pâyesi ile Trabzonlu Ali Ağa, 1863-1866 Kaymakam Mir-i Miran Ziya Paşa, 1867 Kaymakam Arslan Paşa,¹⁷ 1869 Hacı Ali Ağa, 1870 Mutasarrıf Mir-i Miran Ali Paşa, 1871 Mutasarrıf Süleyman Bey, 1875 Mutasarrıf Salih Bey, 1876 Mutasarrıf Salih Rafet Bey, 1877-1878 Sultan Abduaziz'in Mabeyncilerinden menfi Hürşid Paşa, 1882 Mutasarrıf Said Paşa.¹⁸ Şeyh Hâmid'in bu yöneticilerden Hürşid Paşa ve Said Paşa ile adeta şeyh-mürîd ilişkisi olduğu yaptıkları mektuplaşmalardan anlaşılmaktadır.¹⁹

¹⁶ Göyünç, s. 18-34.

¹⁷ İbrahim Özcoşar, *Merkazileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2009, s. 84-86.

¹⁸ Özcoşar, *Merkazileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, s. 140-141; Altan Tan, *Turabidin'den Berrye'ye Aşiretler, Dinler, Diller, Kültürler*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2013, s. 98.

¹⁹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'el-Vâhid fi Menakibi es-Seyyid Şeyh Hâmid*, s. 116; Bu eser henüz yazma olup 1200 sayfadır. Yazma olarak Nusaybin'de merhum Seyyid Şeyh Abdülbaki'nin şahsi kütüphanesinde. Fotokopi olarak bir nüshası da Muhammed Sadık Hâmidî'nin şahsi kütüphanesinde mevcuttur. Biz ise çalışmamızda bunun bilgisayarda baskı için hazırlanan ama henüz baskısı yapılmamış olan elimizdeki müsveddesini kaynak olarak kullanacağız; arıca bakınız (bkz.) eş-Şeyh Abdülhâlim b. eş-Şehy Musa el- Mardinî, *eş-Şecereti'd-Dürriyye fi-Menâkıbı's-Sâdâti'l-Hâmidîyye*, tahk. Muhammed Sadık Aydın el-Mardinî, et-Tabatu's-Sâniye, İstanbul, 1412, s. 90-126. Eser küçük boy 220 sayfa olup ilk baskısı 1911 yılında Kunaytra-Golan matbaasında gerçekleştirilmiştir. Bu eserin bir nüshası Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde (a297.792) mevcuttur. İkinci baskısı Muhammed Sadık Hâmidî'nin tahkikiyle 1993 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu eser esas alınarak yeni nesillerde eklenerek Türkçe yine Muhammed Sadık Hâmidî tarafından *Mardini es- Seyyid eş-Şeyh Hamid Evlad ve Torunları* (İstanbul 2002) adlı eser telif edilmiştir.

Osmanlı Devleti Mardin ve bölgeyi egemenliğine aldıktan sonra var olan dokuya zarar vermeden kentteki esnaf, tüccar ve mültezimler gibi elit kesim ile mevcut aşiret reisleri, mirler ve tarikat şeyhleri gibi yerel güç unsurları ile işbirliği içinde hareket etmeyi tercih etmiş, onların güç ve nüfuzlarından istifade etme yoluna gitmiştir. Böylece buralarda asker ve vergi toplamış, asayiş sorunlarının önüne geçerek merkezi otoriteyi sağlamaya çalışmıştır.²⁰

Mardin ve çevresinde Tanzimat Dönemi'nin başlarında meydana gelen önemli gelişme Botan Miri Bedirhan Bey'in isyanıdır. Bu isyan temelde Osmanlı'nın bölgede mevcut statüyü değiştirerek merkezileşme çabalarına karşı çıkmış bir olaydır. Bu isyan Milli, Kiki, Daşi, Mişkin, Ömeryan, Sürgücü, aşiretler gibi yerel güçlerin 19. yüzyıl ilk yarısında Mardin kent merkezinde ve çevresinde önemli güç ve hakimiyet mücadelesine girişerek bir kargaşa ortamına neden olmasına sebep olmuştur.²¹ Arap kökenli çöl aşiretlerinden Şammar, Anaze ve Tayy aşiretleri Mardin Ovası ve Dunaysır'da (Kızıltepe) etkili olmuşlardır. Bu aşiretlerin giriştikleri gasp ve talan hareketleri ile büyük bir asayiş sorununa neden olmuş hatta bazı yerli halkın yurtlarını terk ederek göç etmelerine neden olmuşlardır. Bu göçebe çöl aşiretleri, bölgedeki diğer bazı aşiretleri huve adı altında haraca bağlamışlardır.²²

Tarihi süreç içerisinde Mardin birçok medeniyetin hâkimiyetinde kaldığından kozmopolit bir yapıya sahip olmuştur. Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin yaşadığı dönemde Mardin'de Müslüman, Hıristiyan, Yahudî, Yezidî ve Şemsî gibi farklı din ve inançlara mensup insanların yanı sıra Türkler, Araplar, Kürtler, Çeçenler, Süryaniler ve Ermeniler gibi farklı ırklara mensup insanlar iç içe yaşamışlardır. Bu dönemde Mardin nüfusunun yaklaşık yüzde altmışını Müslümanlar, diğer yüzde kırklık bir bölümünü diğer farklı inançlara mensup insanlardan oluşmaktaydı.²³ Bu kadar kozmopolit bir yapıdaki bir muihitte Şeyh Hâmid'in yaptığı faaliyetler elbetteki araştırılması ve günümüze taşınması önemlidir.

²⁰ Özcoşar, *Merkazileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, s. 20-21.

²¹ Özcoşar, *Merkazileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, s. 56.

²² Özcoşar, *Merkazileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, s. 98-112.

²³ İbrahim Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s. 163-204.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH HÂMİD-İ MARDİNÎ'NİN HAYATI VE TASAVVUFİ ŞAHSİYETİ

Bu bölümde Nakşibendî tarikatının Hâlidilik kolunun Mardin'deki faaliyetlerinin müteessisi olan müellifimizin daha iyi tanınabilmesi için hayatının parametreleri olan ailesi, yaptığı evlilikler, çocukları, vefatı ve kabri hakkında bilgi verilecektir. Bunun yanında düşünce dünyasını şekillendiren eğitim hayatı ile ilgili olarak hocaları, öğrencileri ve yaptığı ilmî çalışmaları incelenecektir.

1. HAYATI

1.1. İsim, Lakabı ve Nisbeleri

Asıl ismi Hâmid olup künyesi Ebu Abdullah Behaüddin'dir.²⁴ Şeyh Hâmid Siirt'te doğmuş olmakla birlikte mürşidi ve şeyhi, Şeyhi Hâlid el-Cezerî'nin Mardin ve çevresinin irşadı ile görevlendirmesiyle birlikte 1260/1844 yılında Mardin'e gelip yerleşmiştir. Miladi 1882 yılındaki vefâtına kadar ömrünün yaklaşık kırk yılını Mardin'de geçirmiştir. Hayatının son kırk yılını Mardin'de geçirdiğinden kendisine Mardin'e nispetle Mardinî²⁵ nisbesi verilmiştir.

Mardin ahalisi de kendisini çok sevdiğinden ve onu ilmin menbaı, gönülleri fetheden, Mardin'nin mânevî lideri ve kanaat önderi olarak gördüklerinden kendisine Şah-ı Mardin²⁶ lakabını vermiş ve kendisi öyle şöhret olup tanınmıştır.

Bunların dışında birçok âlim, arif ve tasavvuf erbabı ve büyüğü için kullanılan genel lakab ve nisbelerin kendisi için de kullanıldığını görmekteyiz. Şeyh, Mevlânâ, el-Veli, Kutbu'z-Zaman, Kutbu'l-Ârifin, Kutbu'l-Âzam, Kudvet'ü-l Ârifin, Ma'deni'l-ilm, Ğavs, İklil tâcü'l-ulemâ, el-Emced, el-Hac, el-Hâfız, Molla, Mollay-ı Kürdistan, es-Seyyid, ez-Zâhid, el-Âbid, Allâme, el-Mücâhid, el-Hüseynî, el-Hâlidî, en-Nakşibendî, eş-Şâfiî,²⁷ gibi lakap ve nisbeler kendisi için de kullanılmıştır.

²⁴ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'il-Vâhid fî Menakibi es-Seyyid Şeyh Hâmid*, s. 73.

²⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'il-Vâhid*, s. 68.

²⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'il-Vâhid*, s. 103-105; Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 90.

²⁷ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'il-Vâhid*, s. 109.

Ancak Şeyh Hâmid, yazdığı mektuplarda kendisi için; “min abdin ez-zelil,” “el-hakir,” “el-fakir,” “ğais’in-nikasi ve’t-taksir” (eksik ve kusurlara dalıp yok olan), vi’ai’z-zembi ve’t-taksir” (günah ve eksikliklerin kabı), “ekellü min külli kelil” (eksik olanların en eksigi)²⁸ gibi mütevâzı ifade ve sıfatlar kullandığını görmekteyiz.²⁹

1.2. Doğum Yeri ve Tarihi

Seyyid Şeyh Hâmid hicri 1217 yılının Muharrem ayının ilk gününde Cuma günü Siirt’te doğmuştur³⁰. Bu tarih miladi olarak 4 Mayıs 1802 yılına tekabül etmektedir. Doğum tarihi konusunda herhangi bir ihtilaf olmayıp hayatını yazan tüm eserler aynı tarihi vermektedirler.

1.3. Ailesi ve Soyu

1.3.1. Anne ve Babası

Şeyh Hâmid’in annesinin ismi Âmine Hatun, babasının ismi Abdullah olup lakabı Bahauddin’dir.³¹ Annesi hakkında elimizde ismi dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Babası Abdullah Siirt’te doğmuştur. Doğum tarihi ile ilgili elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Seyyid Abdullah ilk eğitim ve terbiyesini âlim ve Kadiri târikatı şeyhi olan babası Seyyid Mirza’dan almıştır. Adet olduğu üzere babasından Kur’ân dersi almıştır. Kur’ân-ı hıfzetmiş ve eğitim çağına kadar babasının tedrisatında eğitimine devam etmiştir. Daha sonra babası onu ilim tahsili için dönemin meşhur âlimlerinden İbrahim Hakkı Hazretleri’nin (ö.1843m.)yanına Tillo’ya³² götürmüştür.

Burada uzun yıllar İbrahim Hakkı Hazretlerinden ilmî ve tasavvufi dersler almıştır. Hocası hayatta iken kendisine ilmî icâzet vermiş ve Ona hırka giydirmiştir. Hocası vefât edene kadar onun yanından ayrılmamıştır.

²⁸ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 118-135; Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü’l-Dürriyye*, s. 126-135.

²⁹ İsim, lakab ve nisbenin tanımı için bkz. Bedruddin Muhammed b. Abdurrahim b. Muhammed el-Umerî el-Meylanî, *Şerhu’l-Muğni*, Salah Bilici Yayınları, İstanbul tarih yok(ty.), s. 8.

³⁰ Abdulhâlim el-Mardinî, *eş-Şeceretü’l-Dürriyye*, s. 115; Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid fî*, s. 71.

³¹ Muhammed SadıkHâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*. Erkam Matbaası. İstanbul 2002. s. 21.

³² Şimdiki adı Aydınlar olup Siirt iline bağlı ilçedir. Siirt’in doğusunda olup merkeze 7 km. mesafededir. Daha geniş bilgi için bkz. <http://www.siirt.gov.tr/tillo>, 25.05.2018

Hocasının vefâtından sonra 1215/1800 yılında Şeyh Abdulkâdir-i Geylânî'nin kabrini ziyaret etmek üzere Bağdat'agıtmiştir. Burada es-Seyyid Abdurrahman el- Kâdirî'nin sohbetlerine katılarak ondan Kâdirîtârikatının halifelik icâzetini almıştır. Bağdat ve Musul'da bir yıl geçirdikten sonra 1216/1801 yılında Siirt'e dönmüştür.

Seyyid Abdullah, gençliğinden vefâtına kadar irade-i seniyye ile Siirt Ulu Camii imam-hatipliği, vaizliği ve müdderrislik görevini yerine getirmiştir. Hayatında yedi defa hac görevini ifa etmiştir. Yedinci defa hacca gitmesine sebep olarak Peygamber Efendimiz'i (s.a.v) rüyasında görmesi rivayet edilmiştir. Seyyid Abdullah yedinci haccını ifa ettikten sonra dönüş yolunda 1243/1827 tarihinde Medine'ye varmadan Yanbu şehrinde vefât etmiştir.

Şeyh Hâmid'in babası Seyyid Abdullah çok merhametli, affedici, tevazu sahibi ve güzel bir ahlâka sahipti. Başta yetimler olmak üzere çocuklarla ilgilenirdi. Yolda karşılaştığı çocuklara selam veren, başlarını okşayan ve onları sevindirmek için onlara çeşitli hediyeler vererek onların mutlu olmalarını sağlamaya çalışan Seyyid Abdullah, aynı zamanda ibadetlerine de çok düşkün birisiydi. Her gecesini ibadetle geçirir, tüm günlerini de oruç tutarak tamamlardı.³³

Seyyid Abdullah'ın Şeyh Hâmid dışındaki çocukları hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

1.3.2. Soyu

Soylu bir aileden olan Şeyh Hâmid-i Mardinî, İslâm dünyasında saygı ve hürmet duyulan bir nesebe; Ehl-i Beyt'e mensuptur. Şeyh Hâmid'in nesebi Şehid-i Kerbela İmam Hüseyin'e dayanmaktadır.³⁴ Hz. Hüseyin'in 31. göbekten torunudur. Neseb şeceresi kendisinden başlamak üzere şu şekildedir:

- 1-Seyyid Hâmid
- 2-Seyyid Abdullah
- 3-Seyyid Mirza
- 4-Seyyid Muhammed

³³ İbrahim el-Hâmidî, *Zahiratu'l-Vehbiyye fi-Terikati'n-Nekşibendiyye*, s. 82-85; Bu eser henüz yazma olup Aynkâf'ta Şeyh Abdullah el-Hâmidî'nin şahsi kütüphanesinde bulunuyor. Diğer bir nüshası da Muhammed Sadık Hâmidî'nin şahsi kütüphanesinde mevcuttur; Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 71

³⁴ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 115.

- 5-Seyyid Ahmet
- 6-Seyyid İbrahim
- 7-Seyyid Musa
- 8-Seyyid İbrahim
- 9-Seyyid Muhammed
- 10-Seyyid Ahmed
- 11-Seyyid Cebrail
- 12-Seyyid Ali
- 13-Seyyid Muhammed
- 14-Seyyid Yusuf
- 15- Seyyid Muhammed
- 16- Seyyid Ubeydullah
- 17- Seyyid Mahmud
- 18- Seyyid Şihabuddin el-Muhtedi
- 19- Seyyid Muhammed
- 20- Seyyid Ali
- 21- Seyyid Müslüm el-Ahvel
- 22- Seyyid Muhammed
- 23- Seyyid Muhammed el-Eşter
- 24- Seyyid Ubeydullah
- 25- Seyyid Ali
- 26- Seyyid Ubeydullah
- 27- Seyyid Ali
- 28- Seyyid Ubeydullah el-A'rac
- 29- Seyyid Hüseyyin el-Asğar
- 30- Seyyid Ali Zeynulâbidin
- 31- Hz. Hüseyyin (r.a.)
- 32- Hz. Ali b. Ebu Talip (r.a.)³⁵

Şeyh Hâmid'in mensup olduğu aile, diğer Ehl-i Beyt aileleri gibi dönemin zâlim yöneticilerinin zulmünden kaçarak önce Kufe'ye, oradan Musul'a yerleşmişlerdir. Şeyh Hâmid'in dedelerinden Seyyid Yusuf, dönemin siyasi yönetimi

³⁵ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 90, 105, 108.

tarafından tahminen 15. yüzyılda Musul'dan Ceziretu ibn Ömer'e³⁶ Kâdî'ul-Kudât olarak gönderilmiştir. Bundan sonra aile bugünkü Cizre'ye yerleşmiştir. Daha sonra aile Seyyid İbrahim'den sonra iki kola ayrılmıştır. Seyyid İbrahim'in iki oğlundan Seyyid Ahmed Siirt'e giderek yerleşmiştir. Şeyh Hâmid bu zatın torunlarından. Seyyid İbrahim'in diğer oğlu Seyyid Şaban Cizre'de kalmış ve daha sonra bugün adına Şabaniye köyü denen köye yerleşmiştir. Buradan da zamanla Haraberezze ve Kertmin köylerine de yerleşmişlerdir.³⁷Daha sonra bu seyyid ailesi Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin, mürşidinin emriyle Mardin'i irşad etmek üzere görevlendirilmesinden sonra Mardin'e gelip yerleşmişken bir kısımda Siirt'te kalmaya devam etmiştir.

Bağdat Müftüsü *Ruhü'l-Meani Tefsiri*'nin Müellifi Şihâbeddin Mahmud Âlûsî (ö.1270/1854)1267/1850 yılında İstanbul'a giderken³⁸ Şeyh Hâmid'i ziyaret etmiş, Şeyh Hâmid, sohbet esnasında Hüseyinî olduklarını ifade edince, Âlûsî neseb şeceresini incelemek istediğini belirtmiştir. Şecereyi görüp inceledikten sonra, Şeyh Hâmid'ten başlayarak Resulullah'a kadar şecereyi nazmetmiştir.³⁹ Bu nazmlar günümüzde ailenin elinde, yazma ve matbu olarak mevcuttur.⁴⁰ Seyyid neseplere olamlarından dolayı Şeyh Hâmid ailesi Osmanlı döneminde askerlikten muaf tutulmuşlardır.⁴¹

1.4. Tahsili

Şeyh Hâmid'in çocukluk dönemi hakkında teferruatlı bir bilgiye sahip değiliz. Kendisi Siirt'te doğmuş ve çocukluğunu ebeveynlerinin terbiyesinde Siirt'e geçirmiştir. Yedi yaşına geldiğinde adet olduğu üzere Kur'ân eğitimine başlamış, yaklaşık altı ay gibi kısa bir sürede Kur'ân okumayı öğrenmiş ve Kur'ân-ı Kerim'i hatim etmiştir.

³⁶ Günümüzdeki Cizre ilçesi ve çevresi.

³⁷ Kişisel Görüşme, kendisi de Seyyid olan ve bu konuda çalışmaları bulunan Mehmet Ata Deniz ile yaptığımız görüşme, Mardin, 17.06.2019

³⁸ Dağdeviren, Alican, Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, Hayatı, Eserleri ve Tefsiri Rûhu'l-Mêânî *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2001, Sayı 3, s. 359-390.

³⁹ Aydın, Cemal Abdullah, "Bağdat Müftüsü Mahmud Âlûsî'ye (D.1802-Ö.1854) Ait Bir Neseb Manzumesi," *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010/1, sayı: 16, ss 11-16

⁴⁰ Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin torunlarından Muhammed Sadık Hâmidî, soylarının Hz. Hüseyin'e dayandığına dair ellerinde son derece sağlam deliller olduğunu ve dönemin birçok nakib'ul-eşrafi tarafından onaylanan şecerelerinin günümüzde ellerinde mevcut olduğunu belirterek bize de ellerindeki şecerenin fotokopisini gösterdi. Kişisel Görüşme, Muhammed Sadık Hâmidî, İstanbul, 15.08.2016

⁴¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), Numara (nr.), 1404-105235; Bu belgeler için bkz. ek: 4.

İlk tahsiline babasının medresesinde başladığından ilk hocaları dedesi Seyyid Mirza ve babası Seyyid Abdullah'tır. Büyükbabası âlim ve Kadiri târikatı şeyhidir. Babası ise Siirt Ulu Camiinde İmam-hatip, vaiz ve müderristir. Kendisi de bir Kur'ân hafızı olan babası ve dedesinin yanında hafızlık eğitimine başlamış ve dokuz yaşına geldiğinde Kur'ân-ı hıfz etmiştir. Bu arada babasından kıraat (tecvid) ilminin yanı sıra medrese eğitimine hazırlık mahiyetinde aklî ve naklî ilimlerde bazı temel dinî bilgiler de tahsil etmiştir.⁴²

On yaşına geldiğinde babası onu dönemin en iyi medreselerinden biri olan Siirt'in ünlü âlimi Molla Halil es-Si'irdî'nin medresesine götürerek hocasına teslim etmiştir. Hocası Molla Halil ise dönemin parmakla gösterilebilecek en âlim kişilerinden biridir. Şeyh Hâmid, ilmî icâzet alana kadarki aklî ve naklî ilimlerin tahsilinin tamamına yakını Molla Halil es-Si'irdî'den okumuş, hocası da ona birçok aklî ve naklî ilimde icâzet vermiştir.

Torunu Muhammed Ali, yazdığı *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid* adlı eserde dedesinin eğitimi hakkında şu bilgileri vermektedir: *On yaşına geldiğinde aklî ve naklî ilimleri tahsil etmek için Siirt Medresesine gitti. Sarf, Nahiv, Fıkıh, Mantık, Vez', İstiare, Âdâbı'l-Bahs ve'l- Munazara (konuşma ve tartışma yöntemleri), Kelam, Usûl, Hisab, Hendese, Tefsir, Mikât İlmi(Namaz vakitlerini belirleme yöntemleri), İlmu'l-Heyeti(Astroloji), gibi ilimleri bizzat Molla Halil es-Si'irdî'den okudu. Molla Halil ona okumuş olduğu tüm aklî, naklî ve alet ilimlerinden(sarf, nahiv, belağat, v.s.) icâzet-i tamme verdi.*⁴³

Şeyh Hâmid'in eğitim hayatında önemli bir yeri olduğundan Molla Halil'in, hayatı ve ilimi kişiliğini daha iyi anlamak için hayatını bilahare ayrı bir başlık altında ele alacağız.

Hayatını anlatan kaynaklar Şeyh Hâmid'in çok zeki, akıllı ve disiplinli bir talebe olduğunu, tahsil hayatı boyunca hocalarına çok saygı duyduğunu, istediklerini yerine getiren, onların tavsiyelerine uyan ve onlara karşı saygıda kusur etmediğini nakletmektedir. Şeyh Hâmid, hocalarını dikkatle dinler vederslerini ciddiye alırdı. Bu nedenle gece gündüz demeden zamanını çok iyi değerlendirmeye çalışır ve çokça okurdu. O,derslerini ezberlemek, ertesi günün ders konularını farklı kaynaklardan

⁴² İbrahim el-Hâmidî, s. 84; Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 115.

⁴³ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 71.

araştırıp derse hazırlanmak için geceleri geç saatlere kadar uykusundan feragat ederdi. Azimli, istediğini de elde eden ve kararlı bir kişiliğe sahip bir öğrenciydi.⁴⁴

Şeyh Hâmid, medresede hocasından okuduğu derslerle yetinmeyerek kendi başına farklı kitapları okur ve bunu kendinden üst kitaplardaki öğrencilerle müzakere ederdi. Şeyh Hâmid, derste konuyu tüm boyutuyla en ince noktalarına kadar değerlendirmek ve kavramak için hocalarını çok iyi dinler ve hocalarına ince ve zekice sorular yöneltirdi. Öyle ki derste konunun üzerine çok yoğunlaşmasından ve sorduğu ince, derinlikli sorular nedeniyle hocaları onun sorularını cevaplamakta ve zekâsını doyumaktan aciz kalırdı. Lakin bu kadar zeki ve akıllı olmasına rağmen bunu bir kibir meselesi yapmaz, hocalarına son derece saygılı ve arkadaşlarına da oldukça mütevazı yaklaşırdı.⁴⁵

Şeyh Hâmid'in hocaları, arkadaşları ve kendisi ile karşılaşanlar onun bu ilmî kapasitesi ve üstün zekâsına hayret eder; bilgiçlik taslamayan mütevazı kişiliğine hayran kalırlardı. Ondaki bu vasıflar vedaha Siirt Medresesi'nde öğrenciyken ilk telifâtları sayılabilecek *Elfiye* üzerine yazılan *Hallü'l-Meâki'd* adlı nahiv kitabına haşiye yazması ona medrese çevrelerinde haklı bir şöhret ve saygınlık kazandırmıştır.⁴⁶

Şeyh Hâmid, Siirt medresesinde ilmîcâzetini aldıktan sonra da ilim yolunda ilerlemeye devam etmiştir. Bitlis, Van, Erzurum ve Şam gibi dönemin ilim merkezlerine giderek oralardaki medreselerde meşhur olan âlimlerden aklî ve naklî ilimlerokumuştur.⁴⁷

Şeyh Hâmid ilmînin büyük çoğunluğunu Molla Halil'in yanında tahsil etmiş ve ondan icâzet almıştır. Ancak o, ilmîn yanında irfanında peşinde olduğundan hep bir arayış içinde olmuştur. Bu nedenle Siirt Medresesi'nden sonra ilim ve irfan arayışına devam etmiştir. Bu amaçla Bitlis'in Rojkan⁴⁸ bölgesinde mukim Şeyh Abdulkadir Bilvânisi'nin⁴⁹ ders halkasına katılmış ve kendisinin ilim ve irfanından

⁴⁴ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 71.

⁴⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 72.

⁴⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 72.

⁴⁷ Maalesef buralardaki medrese ve âlimlerin isimleri kaynaklarda aktarılmadığından isimlerini tespit edemedik.

⁴⁸ Rojkan, 24 aşiretten oluşan bir aşiretler federasyonunun konumlandığı bölge olup Bitlis'e bağlıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerefhan Bitlisî, *Şerefname*, Çeviren M. Emin Bozarslan, Deng Yayınları, İstanbul 2011, s. 276-277.

⁴⁹ Bilvanis köyü Siirt'in Baykan ilçesine bağlıdır. Ancak bu âlimin hayatı hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

yararlanmıştır. Ayrıca bu zattan Nakşibendîtarîkatı dersi de almıştır. Hocası Naşibendî tarîkatının evrâd ve ezkârının okunmasına dair kendisine icâzet vermiştir.⁵⁰Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şeyh Hâmid'in Nakşibendîtarîkatına dair aldığı ilk icâzeti budur.

Bu tasavvufî telkinden sonraŞeyh Hâmid, Rabbine yönelmek ve Ona daha huzurlu bir şekilde ibadet etmek için belli bir süre insanlardan uzaklaşmıştır. Bu sırada dünya işleriyle irtibatını keserek sadece ibadet etmiş, evrâd ve ezkâr ile meşgûl olmuş, tefekküre dalmış ve riyâzete yönelerek münzevi bir hayat sürdürmüştür.⁵¹

Şeyh Hâmid, 1249/1833 yılına kadar sürdürdüğü seyr ü sülûk ile beraber Kâbe'yi ziyaret etmek ve hac farızasını yerine getirmek üzere içinde bir iştiyak duymaya başlamıştır. Bunun sonucunda beraberindeki değerli birçok âlim, müttaki ve salih kişilerden oluşan bir cemaat ile hac yoluna koyulmuştur.⁵²

1.4.1.Hocaları

Şeyh Hâmid el-Mardinî eğitim hayatı boyunca başta Siirt olmak üzere Bitlis, Erzurum ve Van'da bulunan medreselerdeki birçok âlimden farklı alanlarda dersler okumuştur. Hâmidî'nin buralardaki eğitiminin bir kısmı uzun süreli bir kısmı da kısa süreli olmuştur. Ayrıca çıktığı seyahatler ve yaptığı hac yolculukları esnasında uğradığı Halep, Şam, Mekke ve Medine'de kaldığı süre zarfında bazı âlim ve mutasavvıf şahsiyetlerin de ders halkalarına farklı zamanlarda katılmış, onlardan teberrüken ilmî ve tasavvufî icâzetler almış ve onlara teberrüken icâzetler yazmıştır.⁵³

Ulaştığımız kaynaklarda Şeyh Hâmid'inbazı hocaları hakkında bilgiler mevcut iken bazılarının ise sadece isimleri bulunmaktadır. Onun hocalarının bir kısmı sadece ilimi kişilikleri ile tanınırken bazıları ise hem ilmî hem de tasavvufî kişilikleri ile bilinen şahsiyetlerdir.

Şeyh Hâmid'in kaynaklarda geçen hocalarından bazıları şunlardır:

1. Seyyid Şeyh Abdullah el-Kadirî (ö.1243/1827)

Müellifimizin ilk hocası olan bu zat Şeyh Hâmid'in babası olup dönemin âlimlerindedir. Dönemin meşhur âlimi İbrahim Hakkı Erzurumî Hazretleri'nden

⁵⁰ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 74.

⁵¹ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 116.

⁵² Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 74.

⁵³ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 74.

ilim tahsil etmiş ve ondan icâzet almıştır. Hafız'ıl- Kur'ân olmasının yanı sıra Kadirîtârikatından da şeyhlik pâyesi vardır. Siirt Ulu Camii'nde imam, hatip ve vaizlik görevlerini ömür boyunca yapmış ve 1237/1822 yılında hac yolculuğu esnasında Yenbu şehrinde vefat etmiştir. Kabri de söz konusu şehirdedir.⁵⁴

Daha önce hayatını yazdığımız için bu kadar bilgi ile iktifa ediyoruz.

Büyük oğlu Şeyh İbrahim *Zâhîratü'l-Vehbiyye* adlı eserde babası Şeyh Hâmid için: “*Babasının terbiyesinde büyüdü. Ondan Kur'ân tâlimi, hafızlık eğitimi ve tecvid derslerinin yanı sıra Sarf, Nahiv, Mantık, Vad'i, İstiare, Münazara, Edebiyat, Kelam İlmi, Usûlu'l-Fıkah, Fıkah ve Hesap İlmi tahsil etti*”.⁵⁵ demektedir.

eş-Şeceretü'd-Dürriye adlı eserde aklî ve naklî ilimleri babasından ve zamanının diğer âlimlerinden teshil ettiğini kaydetmektedir.⁵⁶

Torunu Muhammed Ali ise kaleme aldığı *Feyzu'l-Melik el-Vâhid* adlı eserde dedesi için: “*Babasının ve dedesinin yanında Kur'ân-ı hıfz ettikten sonra on yaşındayken aklî ve naklî ilimlerin tahsili için Siirt Medresesi'ne gitmiştir. Ve orada bizzat Molla Halil es-Si'irdî'den ders okumaya başlamıştır.*”⁵⁷ demektedir.

2. Molla Halil es-Si'irdî (1750-1843)

Halil b. Molla Hüseyin b. Hâlid es-Si'irdî, Bitlis'in Hizan ilçesinin Kulpîk(Süttaş) köyünde 1164/1750 dünyaya gelmiştir⁵⁸

Soyunun, Mardin'de yaşamış olup orda medfun olan Şeyh Musa ez-Zûlî kanalı ile Hz. Ömer'e dayandığı kaydedilmektedir. Bundan dolayı bir nisbesi de Ömerî'dir. Doğduğu yere nispetle, el-Hizanî, el-Kolâtî ve el-Kulpîkî, vefatına kadar yaşadığı Siirt vilayetine nisbetle es-Si'irdî (ya da es-Si'irdî), ayrıca Kürt olmasından dolayı el-Kürdî, Şâfiî mezhebine tabi olması hasebiyle de eş-Şâfiî nisbeleriyle tanınmıştır.⁵⁹

İlk eğitimini zamanın iyi âlimlerden biri olan babası Molla Hüseyin b. Molla Hâlid el-Kolâtî'den alan Şeyh Halil, tahsilini şark medreselerindeki birçok

⁵⁴ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 11-12.

⁵⁵ İbrahim el-Hâmidî, s. 84-85.

⁵⁶ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 115.

⁵⁷ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 71.

⁵⁸ Pakiş, Ömer, *Molla Halil Es-Si'irdî ve Tefsirdeki Metodu*, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996, s. 6.

⁵⁹ Öncü, Mustafa, Molla Halil es-Siirdî'nin “*Basîretü'l-Kulûb Fî Kelâmi 'Allâmi'l-Ğuyub*” Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi, Dicle Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır 2013, s. 19-20.

âlimin tedrisinden geçerek tamamlamıştır. Kaynakların belirttiğine göre babası onu daha küçük yaşta ve tahsilinin başındayken, alarak duasını almak üzere, İbrahim Hakkı Hazretlerinin huzuruna çıkarmıştır. O da onun dua ve teveccühlerine mazhar olmuş. İbrahim Hakkı Hazretleri Molla Halil'in sırtını sıvazlayarak ona: “*Allah sana çok faydalı ilim, salih amel ve uzun ömür nasip etsin.*” duasında bulunmuştur. Bu duanın bereketi ile olacak ki Şeyh Halil doksan altı yıllık uzun bir hayat yaşamış, yüzlerce talebe yetiştirmiş ve onlarca eser telif etmiştir.⁶⁰

Babası daha sonra onu kendisinin de hocası olan Kulpîk köyündeki Sofi Hüseyin Karasavî'ye teslim etmiş ve oğlunun eğitimine ihtimam göstermesini rica etmiştir. Molla Halil burada Kur'ân-ı Kerimi okumayı ve tecvid ilmini bir sene içinde öğrendikten sonra ⁶¹Hizan âlimlerinden fıkıh ilmini tahsil etmeye başlamıştır. Molla Abdurrahman el-Belâkî'den Şafî mezhebine dair Kadı Yusuf el-İrdebilî'nin telif ettiği *el-Envâr* adlı eseri ve Hafız Şirazi'nin *Divan*'ını okumuştur.⁶²

Bilahare Bitlis'teki Molla Ramazan el-Hazvî'nin yanına giderek ondan sarf ilmi okuyan Molla Halil, Siirt'in Tillo (Aydınlar) ilçesinde mukim halasının eşi Molla Ahmet el-Hafız'dan kısa bir süre ders almıştır. Aynı şekilde Siirt'e bağlı Helenze köyünde Molla Mahmud'un yanında *Mesâbih* kitabını okumuş, daha sonra Van'a bağlı Vestân (Gevaş) ilçesine gitmiş ve burada sarf ilmini tahsil etmeye devam etmiştir.⁶³

Molla Halil, Van'a bağlı olan Müküs (Bahçesaray) ilçesinde Molla Muhammed b. Molla Ahmed el-Kevnâsî'den İsa el-Beyrutî'nin yazdığı *Terkîb*, Bedruddîn Muhammed el-Meylanî(ö.811/1408)'nin nahiv ilmine dair *Şerhu'l-Muğni*'sini, mantıktan *Hüsamkatı* adlı eseri okumuş ve bir miktar da kıraât dersi almıştır.⁶⁴

Bir daha Hizan'a dönen es-Si'irdî, Molla Hâdi el-Ârvasî'den mantık ilmine dair *Mukaddimât*'ın tümünü okur. Ardından Hoşâb'daki hocası Molla Hüseyin el-Hoşâbî'den gene mantık ilmine dair *Şerhu's-Şemsiye* ve haşiyelerini okur.⁶⁵

⁶⁰ Aynı yer.

⁶¹ Heyet, “Molla Halil Siirtî” *Türkiye Gazetesi Evliyalara Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 8, s. 295.

⁶² Pakiç, s. 7.

⁶³ Pakiç, s. 7-8.

⁶⁴ Pakiç, s. 7.

⁶⁵ Pakiç, s. 7.

Hoşab'tan Cizre'ye giden es-Si'irdî, Şeyh Ferrh'tan *Şerhu Akaidi'n-Nesefti* ve haşiyelerini okuduktan sonra tekrar Hoşâb'a dönerek Molla Hasan el-Bizenî, Molla Abdusselâm ve Molla İsmail'den *Muhtasarü'l-Ma'âni*'yi ve Molla Hasan'ın yanında da *Yusuf ve Züleyha*'yı okur.⁶⁶

Bilahare günümüzde Irak'ın Kuzeyinde bulunan İmadiye kasabasına giden es-Si'irdî, Molla Yahya el-Mervezi 'nin yanında *el-Fenari*, *Kevl-ı Ahmed Haşiyesi*'ni, *İsamü'l-Vad*' ve *Risaletü'l-İsti'âre* ve haşiyelerini okumuş, bir taraftan ders alırken diğer taraftan da hocasının takrirlerini tedvin etmiştir. En meşhur hocası ise bölgenin Reisu'l-Uleması kabul edilen, meşhur İmadiye müftüsü Molla Mahmud Behdinî Hazretleri'dir. Son olarak bu hocasından ders almıştır. Ondaki hüküm ile ilgili kitapları ve *Minhacu'l-Usûl*'u okuduktan sonra hocası ona ilmî icâzet vermiştir.⁶⁷

Dönemin meşhur âlimlerinden aklî ve naklî ilimlerden ikmal-i nüsah eden Molla Halil, Hizan'daki Meydan Medresesi'nde talebelere ders vermek suretiyle ilim neşrine başlamıştır. Onun bu medresedeki ta'lim ve tadrîs hayatı yaklaşık on sene sürdüren Molla Halil, babası Molla Hüseyin'in isteği üzere Siirt'e yerleşmiş ve Medrese-i Fahriye'de müderrislik yapmaya başlamıştır. O, bu medresede otuz yıla varan ta'lim ve tadrîs hayatı boyunca yüzlerce talebe yetiştirmiş, diğer taraftan da İslâmî ilimlerin birçok alanında farklı dillerde onlarca eser te'lif etmiştir.⁶⁸

Molla Halil, kendi çocukları dâhil yüzlerce talebe okutmuş, bir o kadar âlim yetiştirip icâzet vermiştir. Bölgedeki birçok icâzetnâme incelendiğinde bu icâzet silsilenin çoğunlukla kendisine dayandığının görülmesi bunu kanıtlar niteliktedir.⁶⁹ Molla Mahmud, Molla Abdullah, Molla Muhammed Emin ve Molla Mustafa ondan ilim okuyup icâzet alan çocuklarıdır. Nitekim Müellifimiz Şeyh Hâmid de bizzat kendisinden icâzet almıştır.⁷⁰ Şeyh Hâmid dışında kendisinden ders okuyup, icâzet alan öğrencilerinden meşhur olan âlimlerden bazıları şunlardır:

1. Tillo'dan Şeyh Hâmid ve Şeyh Hasan et-Tillovî

⁶⁶ Pakiş, s. 8.

⁶⁷ Heyet, "Molla Halil Siirti," *Türkiye Gazetesi Evliyalar Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 8, s. 295.

⁶⁸ Pakiş, s. 9-10.

⁶⁹ Gökçe, Cüneyt, "Molla Halil Es-Si'irdî, Hayatı, Eserleri ve Tekfir Problemine Bakışı (*Nehcü'l-Enam* Adlı Eseriyle Sınırlı)," *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 34, Temmuz-Aralık 2015, s. 80.

⁷⁰ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Cevahirü'l-Yakutiyye*, s. 34; Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-vâhid*, s. 71.

2. Helenze'den Molla Ali ve Molla Mustafa
3. Molla Muhammed el-Hazvinî
4. Molla Ebu Bekir es-Sihri
5. Molla Mahmud b. Molla Arap es-Si'irdî
6. Molla Hâmid en-Nivilî
7. Muş Müftüsü Ebu Abdullah Molla Hasan Ehvedî Ensarî
8. Molla Ahmed el-Hazrinî
9. Molla Ömer b. Molla Abdullah
10. Molla Hâlid es-Salihî
11. Mollazâde el-Eruhî⁷¹

Bu yazdıklarımız sadece bir kısmıdır. Mesela meşhur Şeyhu'l-Hazin kendisinden on dört yıl ders okumuş, onun dua ve teveccühüne mazhar olmuştur.

Gene öğrencisi olup yetiştirdiği ve icâzet verdiği Seyyid Fehim Arvasî, Şeyh Abdulhakim Arvasî'yi, o da büyük şair ve mütefekkir Necip Fazıl Kısakürek'i yetiştirmiştir.

Molla Halil'in torunu Molla Fethullah, Sait Nursî'nin hocasıdır. Sait Nursî onun medresesinde okumuş, o da ondaki zekâ ve kabiliyeti fark ederek Sait Nursî'ye Bedi'üzzaman lakabını vermiştir. Ayrıca torunu Molla Fethullah, Mardin Kasimiye Medresesi'nde Şeyh Hâmid'in çocuklarının hocası olmuş, Şeyh Abdurrahman Zihni Efendi gibi meşhur bir âlim yetiştirmiştir.

Diğer oğlu Molla Mustafa, Cizre merkezli meşhur Botan Beyi Bedirhan Beg medresesinin baş müderrisliğini yapmıştır.⁷² Dönemin önemli alimlerinden olan Molla Mustafa babasının yanında da müderrislik yapmış ve müellifimize talebelik yıllarında ders vermiştir.⁷³

Molla Halil, XIX. yüzyılın ilk yarısında Doğu'da isimleri öne çıkan ve ilim meclislerinde bugün bile söz konusu edilen birçok meşhur âlimin ya hocası veya hocasının hocasıdır. O, müstefid bir müderris olmanın yanı sıra birçok eser kaleme alan velûd bir müellif olmuştur.

⁷¹ Öncü, s. 24.

⁷² <http://www.siirtliler.net/seyda-molla-halil-es-siirdi-10036h.htm> erişim:01.09.2018 saat,13.30

⁷³ Macid Sevgili ile yaptığımız mülakatta aile içinde şifahen anlatılan bilgilere göre Molla Hâmid'in küçük yaşlarda babasını kaybettiği ve o sırada ailelerine teslim edilerek medresede eğitim görmesi sağlandığı Molla Halil'den ders okumasına rağmen tasilinin büyük çoğunluğunu Molla Halil'in oğlu Molla Mustafadan yaptığı ve ondan icazet aldığı doğrultusunda olduğunu bize aktardı. Siirt, 20.09.019

Kur'ân okumayı çok seven Molla Halil'in her hafta mutlaka bir hatim indirdiği kaynaklarda aktarılmaktadır. Tasavvufla da alakalı olup Irak'taki âlim ve mutasavvıf, Kadirîtarikâtı şeyhi Seyyid Ahmed er-Reşidi'ye intisap edip ondan halifelik almıştır.⁷⁴ Ayrıca sık sık Cizre'ye bağlı Besret'teki Şeyh Hâlid-i Cezerî'yi ziyaret etmiş, sohbet halkasına katılmış, ilim ve irfanından yararlanmışır. O da kendisine Nakşibendîtarikâtından hilâfet vermiştir.⁷⁵

Molla Halil, doksan altı yaşında 1259/1843 yılında Siirt'e vefat etmiştir.⁷⁶ Kabri Siirt'te olup, şehrin doğusunda yüksekçe bir tepelikte bulunan Şeyh Süleyman Mezarlığı içindedir. Mezarının çevresi çocuklarının ve torunlarının mezarları ile çevrilidir.

3. Şeyh Abdulkadir Bilvanisî

Şeyh Hâmid, ilmîicâzeti Molla Halil-i Siirdî'den aldıktan sonra farklı yerlerdeki medrese ve kişilerden ilim tahsiline devam etmiştir. Bunlardan bir tanesi de Bitlis'in Rojkan⁷⁷ bölgesinde ikamet eden ve müderrisliğin yanı sıra Nakşibendîtarikâtını da neşreden Şeyh Abdulkadir'dir. Kaynaklarda Şeyh Hâmid'in ondan ilmî ve tasavvufî eğitim aldığı bilgisine yer verilmekle beraber kaynaklardahayatı hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bunun yanında Şeyh Hâmid'in kendisinden Nakşibendîtarikâtı icâzeti aldığı rivayetinden hareketle onun Nakşibendî tarikâtına mensup bir şeyh olduğunu söylemek mümkündür.⁷⁸ Ayrıca bu zatın Mevlânâ Hâlid'in halifelerinden olan ve o bölgede irşâd ve tedrisle görevlendirdiği Şeyh Abdulkadir Dummilî olması da mühtemeldir.⁷⁹

1.4.2. Öğrencileri

Şeyh Hâmid-i Mardinî pek çok talebe yetiştirmiş ve binden fazla kişiye ilmî icâzet vermiştir. Mardin merkez ve bağlı birçok kaza, belde ve köy başta olmak üzere

⁷⁴ Pakiş, s. 10.

⁷⁵ Muhammed ŞefikZibârî,,*el-Ahvâlu'd-Dürriyye ve'l-Ahbâru'l-Miskiyye fi's-Silsileti'z-Zibariyye*, Musul 1935, s. 18-19; Baz, İbrahim, "Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı,"*Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 32, Şubat 2013, s. 143.

⁷⁶ Heyet, "Molla Halil Siirti," *Türkiye Gazetesi Evliyalar Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 8, s. 293.

⁷⁷ Rojkan, 24 aşiretten oluşan bir aşiretler federasyonunun konumlandığı bölge olup Bitlis'e bağlıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerefhan Bitlisi, *Şerefname*, Çeviren M. Emin Bozarslan, Deng Yayınları, İstanbul 2011, s. 276-277.

⁷⁸ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 140.

⁷⁹ Kişisel Görüşme, Mehmet Saki Çakır, Siirt, 20.09.2019.

uzak yakın birçok yerden gelen talebeler için Hâmidî medreselerinde eğitim almak rağbet görmüş ve bu medreseler ilmî yönden cazibe merkezi olmuştur. Çevre bölgelerden gelen öğrencilerin yanı sıra bölgedeki birçok âlimde kendisinden istifade edip farklı alanlarda dersler okumuş ve icâzet almışlardır. Şeyh Hâmid'den icâzet alanların başında beş oğlu ve torunu Şeyh Muhammed Sâid gelmektedir. Bunların yanında aklî ve naklî ilimler tahsil edip icâzat alan çok sayıda öğrenci olmuştur. Ondan icâzet alan bazı meşhur öğrencileri şunlardır:

1. Mardin Livası Eski Müftüsü Şeyhzâde Seyyid Ahmed Hilmi Efendi: Bu kişi kendisinden aklî ve naklî ilimlerden; Tefsir, Hadis, Akaid, Fıkıh, Usûl ve Furu', Alet ilimlerinden, Ma'ani, Vudu', Hisab, Hendese, Hikmet, Coğrafya, Usûl'ul-Fıkıh, Usûl'ul-Hadis, Heyet(Astroloji), Tecvid ve Kıra'at ilimlerinde kendisine icâzet vermiştir.
2. Eski Diyarbakır Müftüsü ve Mardin Kasım Paşa Medresesi Müderrisi Seyyid Ahmed Hilmi Efendi: Özel ilimlerde kendisinden icâzet almıştır.
3. Sa'deddinzâde Hafız Şeyh Hac Muhammed Efendi: Nahiv, Hadis, Tefsir, Tecvid, Kur'ân Kıraatı ilimlerinde icâzet almıştır.
4. Hâkîzâde Hac Seyyid Ahmed Efendi:
5. Eski Mardin Nâib ve Müftüsü Hâkîzâde Seyyid Hac Muhammed Kemâl Efendi: Buhari, Müslim, Kütüb-i Sitte, Hadis ve Tefsir, Kelam ilimlerinden İcazet almış.
6. Mardin Eski Naibi Ömer Şevki Efendi: Kendisinde ilim okumuş icâzet almıştır.
7. Hâkîzâde Molla Yusuf Efendi: Kendisinden Hadis ilimlerini okuyarak icâzet almıştır.
8. Seyyid Mesud Efendi
9. Molla Abdurrahman Efendi: Aslen Cırzî köyünden olup Babu's-Sor Camii Şafî mezhebi kısmı imamıdır. Kendisinden icâzet almıştır.⁸⁰

1.5. Siirt'ten Mardin'e Geçişi

Şeyh Hâmid, doğduğu Siirt'te ve çevresindeki belde ve köylerde yaklaşık kırk sene yaşamını sürdürmüş, ilim irşadı ve tedrisat faaliyetlerinde bulunmuştur.

⁸⁰ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 141.

Mevlânâ Hâlid'in halifelerinden Şeyh Hâlid el-Cezerî, Cizre'ye bağlı Bâsret köyünde kurduğu dergâh ve medresede halkı ve civar belde ve aşiretleri irşada başlamıştır. O sırada Şeyh Hâmid de Bâsret'e gitmiş, kendisine intisap ederek halifelik icâzeti almıştır. Mürşidi onu insanları irşad etmek ve Nakşibendî târikatının halka ulaşip neşredilmesini sağlamakla da görevlendirmiştir. O da memleketi Siirt'e döndükten sonra mürşidinin işaret ettiği kendisinin de ihtiyaç gördüğü birçok yeri gezerek ilimin neşri ve halkın irşadı ile hizmette bulunmuştur.⁸¹

Hasankeyf halkının kendisini davet etmesi üzerine Şeyh Hâmid orada bir ilim ve irşad faaliyetine ihtiyaç olduğunu görerek bunu kabul etmiş ve oraya yerleşmiştir. Burada halk kendisine bir dergâh ve medrese inşa etmiştir. Şeyh Hâmid, Hasankeyf'te altı yıl tedris ve irşad ile iştigal etmiş, onlarca talebe yetiştirmiştir. Daha sonra Hasankeyf'e bağlı Gêrê köyü⁸² halkı onu kendi köylerinde yerleşmeye davet etmiş o da bunu kabul edince halk kendisine bir dergâh ve medrese inşa etmiş burada da iki yıl irşad ve tedris yapmıştır.⁸³ Gêrê köyünde yerleşmiş olduğu sırada Şeyh Hâmid, insanları irşad için çevredeki belde, köy ve aşiretleri dolaşmaya çıkmış ve ilk defa Mardin'e de uğramıştır. Burada avamdan, eşraftan, ulemadan ve amirinden memuruna kadar birçok kişi onu karşılamaya çıkmış, onu ziyaret ederek, gelişini tebrik etmişlerdir. Şeyh Hâmid şehre geldikten sonra Camii Kebir'de minbere çıkarak vaaz etmiş insanlara ubudiyetlerini hatırlatmış, dinin emirleri, İslâm'ın gerekleri konusunda uyarmıştır. Onlara Allah'ı tanıtmış, ahireti hatırlatmış ve târikatın zikir ve evrâdını telkin ederek tövbe ettirmiş, nasihat ve irşadı ile insanların gönüllerine girmiştir. Çevre köy ve aşiretlerden Onun Mardin'e geldiğini duyan birçok kişi gelerek onu ziyaret etmiş, sohbetinde bulunarak ilim ve irfanından istifade etmişlerdir.⁸⁴

Buradan ayrıldıktan sonra irşada devam etmiş Nusaybin, Midyat ve Savur beldelerini ziyaret ederek halkla buluşup onlara Nakşibendî târikatına dair vird ve

⁸¹ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü 'd-Dürriyye*, s. 117-118.

⁸² Yaptığımız araştırmada şu anda bu mıntıkada iki tane Gêrê isiminde köy olduğunu tespit ettik. Biri Gêrê Cafer (Altınoluk) köyü olup şu anda Dargeçit ilçesine bağlıdır. Eskiden Mardin, Midyat ve Dargeçit'ten Siirt'e giden kervanların yol güzergâhı burası idi. Diğer köy Gêrê Şikaka (Çevrimli) köyü olup şu anda Şırnak/Güçlükonak ilçesine bağlıdır. Tahminlerimize göre Şeyh Hâmid'in yerleştiği köy Gêrê Cafer'dir. Çünkü eskiden burası Hasankeyf'e bağlıydı.

⁸³ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu 'l-Meliki 'l-Vâhid*, s. 77.

⁸⁴ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu 'l-Meliki 'l-Vâhid*, s. 79.

zikir telkininde bulunmuştur. Memleketine dönüşte yol güzergâhı boyunca aşiret ve köyleri dolaşarak irşada devam edip Gêrê'ye köyüne varmıştır.⁸⁵

Mardin halkı Şeyh Hâmid'in üstün kişiliği, ilim, ahlâk ve tevazusundan çok etkilenmiş, bu mümtaz mürşidin kendi memleketlerine yerleşmesini iştiyakla arzulamış, bu isteklerini iletmek üzere kendisine mektup yazarak kendisini aile efradı ile Mardin'e davet etmişlerdir. Bu davet üzerine Şeyh Hâmid, Mardin'in irşada ihtiyaç duyduğuna kanaat getirmiş, ahalisinin de iştiyakını gözeterek teklifi kabul etmiştir.⁸⁶Bazı kaynaklarda ise onun Mürşidi ve Şeyhi, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin emri ile Mardin'e geldiğibelirtilmektedir.⁸⁷

Daveti kabul eden Şeyh Hâmid Efendi ve ailesini nakletmek üzere Mardin'den Hâkizâde Seyyid Hacı Abdulğafur Efendi ve oğlu Hacı Ahmet Efendi başta olmak üzere âlim, esnaf ve halktan birçok kişinin de bulunduğu bir grup Gêrê köyüne gitmişlerdir.⁸⁸

1266/1844 yılında Şeyh Hâmid beraberindeki âlim, edip ve avamdan kişilerle Mardin'e yerleşmek üzere yola çıkmış, geçtiği beldelerin ve köylerin sınırında halk onu karşılayarak ziyaret etmiştir. Halk bir sonraki belde sınırına kadar ona refakat ederek bu şekilde yoluna devam etmiştir. Mardin ahalisi gelişine çok sevinerek uzak mesafeden karşılamaya çıkmıştır. Kaside-i Bürde okuyarak, bayraklarla, def çalarak onu karşılamış, Mardin'e gelişiyile ilgili birçok edip ve şair şiirler yazarak kutlamıştır.⁸⁹

Mardin ahalisi Şeyh Hâmid'in mütebessim ve hoşnut olduğunu gördüklerinde kendisine bir ev ve tekke inşaa ederek ona hediye etmişlerdir. O da aile efradı ile birlikte buraya yerleşmiş, vefatına kadar ilim neşri ve tasavvuf irşadı ile meşgul olmaya devam etmiştir.⁹⁰

Fadıl Amaîzâde ona tekke ve evin hazırlanmış olmasının hoşnutluğunu dile getirmek üzere recez bahri ile sonuna tarih düşerek şu şiirle dile getirmiştir.⁹¹

و استبشرت قاطبة بالحامد

تزینت مارديننا بالعباد

⁸⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 79.

⁸⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 79.

⁸⁷ Gişisel Görüşme, Şeyh Hikmet Hamidî, Ahmediyye (Başkavak) Köyü, 25.09.2019

⁸⁸ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 79.

⁸⁹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 80-87.

⁹⁰ Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin evinin resmi için tezimizin ekler bölümüne bakınız. ek: 2

⁹¹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 80.

و انفتت الجمهور في دار له
يا نعمها دارا امتي تاريخها
فأكملوها رغبة للرشاد
محروسة و تنجز بالمساجد

Anlamı:

Mardinîmiz o kul ile süslendi.

Herkes (Şeyh) Hâmid ile müjdelendi.

Halk ona bir ev yapmak için infakta bulundu.

Doğru yola ulaşmak istedikleri için hemen tamamladılar

En güzel ev ki tarihi mescid kapısının üzerinde korunmuştur.

Bu tarih şu anda dergâh ve tekkiyenin kapısının üst kısmında mevcuttur. Ayrıca mescid kapısının karşısındaki kapının alt kısmına ise şu şiirle tarih düşürülmüştür:

دار لقد زانها البنيان و ارتحبت
من نظرت السوء رب تحمي صاحبها
بالشيخ حامد إذ اضحي بها فرحت
فألسن السوء في تاريخها خرس
921260/1844

Anlamı:

Bu ev tüm süs ve güzelliği her kuşluk vaktinde

Şeyh Hâmid'e müştak oldu ve mutlu oldu

Ya Rab! Onun sahibini kem gözlerden korusun.

Kötü diller onun tarihinde sağırlandı.

Mardin ulemasından sofusu, fakih ve âlim, Molla İbrahim el-Arabî aynı şekilde Şeyh Hâmid'in Mardin'e gelip yerleşmesini kutlamıştır. Sevinç ve memnuniyetlerini dile getiren şiirler yazmış ve onu övmüştür.

Şeyh Hâmid'in Mardin'e geliş tarihi olan 1266/1844 yılından 1299/1882 yılındaki vefatına kadar otuz sekiz yıl Mardin'de yaşamış halk kendisine Şah-ı Mardin lakabını vermişlerdir. Ayrıca kendisi de bundan sonra Mardinî nisbesi ile anılmış ve öyle tanınmıştır.

⁹² Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 80.

1.6. Mensup Olduğu Tarikat ve Şeyhi

Şeyh Hâmid-i Mardinî Nakşibendî/Hâlidî tarikatına mensuptur. Nakşibendîtarikatı 791/1389 yılında vefât eden Muhammed Bahauddin Nakşibendî tarafından kurulduğu kabul edilen tarikattır. Ancak tarikat silsilesi Hazreti Peygamber(s.a.v)'e kadar uzanır.⁹³ Bu silsileye bakıldığında zaman içerisinde değişik isimlerle anıldığı görülür. Bunlardan bir tanesi Hazreti Ebu Bekir'den, Bâyezîd-i Bıstâmî (ö.261/875)'ye kadar *Bekriyye* veya *Sıddikiyye* olarak anılmış; Bâyezîd-i Bıstâmî'den, Abdülhâlık Gucdüvânî(ö.617/1220)'ye kadar *Bıstâmiyye* veya *Teyfuriyye*; Abdülhâlık Gucdüvânî'den, Muhammed Bahâeddin Nakşibend(ö.791/1389)'e kadar *Hâcegâniyye* olarak anılmıştır. Muhammed Bahâeddin Nakşibend'ten, Ubeydullah Ahrâr (ö.895/1490)'a kadar *Nakşibendiyye*; Ubeydullah Ahrâr'dan, İmam Rabbânî (ö.1034/1625)'ye kadar *Nakşinendiyye-i Ahrâriyye*; İmam Rabbânî'den, Şemseddin Mazhar (ö.1195/1781)'a kadar *Nakşibendiyye-i Müceddiyye*; Şemseddin Mazhar'dan, Mevlânâ Hâlid (ö.1242/1826)'e kadar *Nakşibendiyye-i Mazhariyye*; Mevlânâ Hâlid'ten itibaren, günümüze kadar ise *Nakşibendiyye-i Hâliyye* olarak anılmıştır.⁹⁴

Şeyh Hâmid-i Mardinî de Nakşibendî/Hâlidî koluna mensubtur. Bu kolun kurucusu Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'dir. Mevlânâ Hâlid-î Bağdâdî Hindistandaki Şeyh Abdullah ed-Dehlevî'den icâzet aldıktan sonra başta Ortadoğu ve Anadolu olmak üzere irşad ve tebliğ faaliyetlerinde bulunarak Nakşibendîliği buralarda yaymıştır. Bu amaçla Mevlânâ Hâlid-î Bağdâdî gittiği birçok yerde halifeler tayin etmiştir. Seyyid Taha Hakkarî, Şeyh Ali es-Sebtî, Şeyh Osman Sirâcuddîn et-Tavîlî ve Şeyh Hâlid el-Cezerî onun Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde hilafet verdikleri kişilerdir. Bu isimlerden her biri bulunduğu bölgede irşad faaliyetlerinde bulunarak Nakşibendîliğin halidi kolunun buralarda yayılmasını sağlamışlardır.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Cizre'ye bağlı Bâsret Dergâhı'nda faaliyet yürüten halifesi Şeyh Hâlid-i Cezerî'dir. Şeyh Hâmid pek çok kişiden farklı tarikatlarda icâzet almasına karşın Şeyh Hâlid-i Cezerî'ye intisap ettikten sonra

⁹³ Nakşibendiyye Tarikatı, ikisi Hz. Ali ile biride Hz. Ebu Bekir yolu ile üç ayrı silsile ile Hz. Peygambere ulaşır, bkz. SelçukEraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 2012, s. 373.

⁹⁴ RamazanMuslu, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, Ensar Yayınları, İstanbul 2007, s. 92-93; Eraydın, s. 374-375.

hayatında yeni bir dönemece girmiştir. Kendini Nakşibendî/Hâlidî olarak tanımlamış ve bu tarîkatın âdâb ve erkânına göre davranmıştır.

Şeyh Hâlid-i Cezerî, yaşadığı dönemin önemli şehirlerinden biri olan Cizre’de doğmuştur.⁹⁵Cizreli olması hasebiyle Cezerî nisbesi ile meşhur olmuştur.⁹⁶Doğum tarihi ile ilgili kesin bilgi bulunmamaktadır. Cizre’nin tanınan ve saygı duyulan Hacı Zoraf ailesine mensup olup, Hacı Zoraf’ın amcasıdır. Bugün hala Cizre’de ikamet eden aile Emek, Oktaykaan ve Özkan soyatlarını taşımaktadırlar. Cezerî, çocukluğundan vefatına kadar Cizre’nin bulunduğu Botan ve çevresinde ilmin neşri ve tasavvufun irşadı ile meşgul olmuştur.⁹⁷

Şeyh Hâlid-i Cezerî ilköğrenimine doğduğu Cizre’de başlamıştır. O dönem bölgenin ilim merkezi olan Cizre’de bulunan ve ilmî yönüyle meşhur Medresâ Sor (Kırmızı Medrese)’da uzun bir süre tanınan birçok âlimden ders almıştır.⁹⁸

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî tarîkatın neşri ve halkın irşadı için Bağdât’tan Şam’a giderken bölgenin ilim merkezi olan Cizre’ye uğramıştır. Halk kendisini büyük bir hüsnü kabul ile karşılamış, Cizre’de kaldığı süre içinde birçok kişi onu ziyaret etmiş ve sohbet halkasına katılarak ilim ve feyzinden yararlanmış. Bunlardan biri de halk arasında Molla Hâlid olarak tanınan Şeyh Hâlid-i Cezerî’dir. Şeyh Hâlid, Mevlânâ Hâlid’in karizmatik kişiliğinden, ilim ve irfanından ziyadesi ile etkilenmiştir. Bunu gören Mevlânâ Hâlid kendisini beraberinde Şam’a gitmeye davet etmiş ve O da bunu kabul etmiştir. Bir süre Şam’da MevlânâHâlid’in tasavvufi terbiyesinde kaldıktan sonra tekrar Cizre’ye geri dönmüştür.⁹⁹

Mevlânâ Hâlid’i kendine mürşid ve rehber gören Şeyh Hâlid, Cizre’ye döndükten sonra gördüğü bazı mânevî işaret ve duyduğu arzu üzere tekrar mürşidinin yanına Şam’a dönerek burada Seyr u sülûka girmiş ve mânevî eğitimine başlamıştır. Bu sürenin ne kadar devam ettiği belirtilmemektedir.¹⁰⁰Ancak şeyhinin yanında büyük bir bağlılık ve teslimiyetle hizmet etmiş ve mürşidinin teveccühüne mazhar olmuştur. Mânevî eğitimini tamamladığı kanaatine vardıktan sonra mürşidi kendisine

⁹⁵ Hz. Ömer döneminde fetih edilmesinden ve Dicle nehrinin şehre bir ada görüntüsü vermesi nedeni ile Cezerî ibn Ömer olarak tanınmıştır. 16. yüzyıldan itibaren sadece Cizre olarak anılmıştır.

⁹⁶ Abdulkadir Bingöl, *Kulîlkên Baxê Botân*, Berdan Yayınevi, Diyarbakır 2008, s. 179.

⁹⁷ Baz, İbrahim, “Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 32, 2013, s. 141,

⁹⁸ Baz, “Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı,” s. 141

⁹⁹ Zibârî, s. 25.

¹⁰⁰ Zibârî, s. 25-26.

tasavvuf icâzeti vererek, Botan bölgesinin merkezi Cizre ve çevresi başta olmak üzere, Mardin, Siirt ve Diyarbakır gibi yerlerin irşadı ile görevlendirmiştir.¹⁰¹

Mevlânâ Hâlid tarafından Cizre halkının irşadı ile görevlendirilen Şeyh Hâlid, Cizre'ye dönüşte şeyhinin Cizre halkı irşad olmadan Cizre'den ayrılmamasını istemiştir. Bunu kendisi için emir telakki eden Şeyh Hâlid uzun bir dönem Cizre'de halkı irşad etmenin yanında ilimin neşri için de müderrislik yapmıştır.¹⁰²

İrşadının ilk yıllarında Cizre'de fazla önemsenmeyen Şeyh Hâlid, bazı kimselerce horlanmış ve dışlanmış. Ancak yaptığı yoğun irşad ve tedris çalışmaları sonucunda dikkatleri celb eden Cezerî, başta Cizre ve Botan bölgesi halkı olmak üzere bölgede saygı duyulan ve sözü dinlenen bir âlim ve mürşid olmuştur.¹⁰³

Şeyh Hâlid'in Cizre'deki irşad ve tedris çalışmalarının ne kadar devam ettiği belli olmamakla birlikte, burdaki görevini tamamlaması ile ilgili sözlü ve yazılı kaynaklarda hala anlatılan şu olay neticesinde Cezre'deki vazifesini tamamladığı belirtilmektedir.

Aktarıldığına göre Cizre'nin yanı başında akan Dicle nehrini geçmek için bir köprü bulunmadığından, her türlü ulaşım ve taşımacılık "Kelek" adı verilen tahta bir salla gerçekleştirilmektedir. Bir defasında orada bir yolcu tarafından nutulan bir çanta uzun süre orada kalmış ancak çantanın sahibi olmadığı bilinen biri tarafından çanta alınmıştır. Bunun üzerine bu kişi Cizre halkınca horlanmış ve şehri terk etmek mecburiyetinde bırakılmıştır. Bu olay üzerine Şeyh Hâlid, Cizre halkının artık Kur'ân ve sünnete ittiba ettiklerine ve mânevî olarak olgunlaştıklarına kanaat etmiş ve bu durumu mürşidi Şeyh Mevlânâ Hâlid'in kendisine verdiği Cizre halkının irşadı vazifesinin tamamlandığına dair bir işaret olarak yorumlamıştır. Bu sebeple Şeyh Hâlid Cizre'den ayrılarak irşad ve tedris faaliyetlerini devam etmek üzere Cizre'nin kuzeyindeki Gabar dağının batı eteğine düşen Kêrhver(Demirboğaz)¹⁰⁴ köyüne yerleşmiştir.¹⁰⁵

Cezerî, bir süre Kêrhver köyünde ilim ve irşadla uğraştıktan sonra Gabar dağının doğusuna düşen Bâsret(İnceler) köyüne geçmiştir. O burada dergâh, medrese

¹⁰¹ Heyet, "Şeyh Hâlid Cezerî," *Türkiye Gazetesi Evliyalar Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 11, s. 252-253; Zibârî, s. 25-26.

¹⁰² Baz, "Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı," s. 142.

¹⁰³ Zibârî, s. 26.

¹⁰⁴ Bu köy şu anda Şırnak ili Güçlükonak ilçesine bağlı olup ilçeye uzaklığı 36 km.'dir

¹⁰⁵ Baz, "Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı," s. 142.

ve büyük bir camiî inşa etmiş ve uzun yıllar sürecek olan irşad ve tedris faaliyetlerini burada sürdürmeye devam etmiştir.¹⁰⁶

Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin Bâsret Köyüne yerleşmesinin sebebi ise kaynaklarda şu şekilde aktarılmaktadır. Bâsret köyü, Dêrşev(Alkemer) Köyünde yaşayan Dêrşev aşireti ile Hâciâliyâ aşireti arasında sorun teşkil etmektedir. Çünkü köy, arazilerinin ve otlaklarının paylaşımı yüzünden şiddetli ihtilaflara sebep olmuştur. Her iki aşiret sorunu çözmek üzere Şeyh Hâlid'in araya girmesini istemiş ve onu hakem olarak kabul etmişlerdir. Şeyh Hâlid de iki tarafı dinledikten sonra onlara söz konusu alanın, irşad ve tedris faaliyetlerini yürütmek için, kendisine verilmesini istemiş onlarda bunu kabul etmişlerdir. Her iki tarafın onayını alan Şeyh Hâlid ihtilaflı arazide büyük bir caminin yanı sıra dergâh ve medrese inşa etmiştir. Bu şekilde iki taraf arasındaki anlaşmazlığa son veren Şeyh Hâlid Bâsret Dergâh ve Medresesi'nin temelini atmıştır.¹⁰⁷

Bâsret köyü, kısa sürede bölge halkından birçok âlim, ilim talebesi ve aşiret üyesi için cazibe merkezi haline gelmiş isminden sıkça söz edilir olmuştur. Aralarında önceleri hüsümet bulunan her iki aşiretin üyesinden birçok kişi Şeyh Hâlid-i Cezerî'ye intisap etmiş, ona mürid ve talebe olmuşlardır. Özellikle Dêrşev (Alkemer) köyü ve Dêrşev aşiretinin tamamına yakını ona tabi olmuş ve ilim ve irfanından istifade ederek mânevî terbiyesinden geçmiştir.¹⁰⁸ Bunlardan günümüze kadar adlarından söz edilen Dêrşev aşiretine mensup Şeyh Muhammed Nûri Dêrşevîve Şeyh Abdülhakim Dêrşevî gibi pek çok âlim ve ârif yatışmıştır.¹⁰⁹

Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin irşad ve tedris faaliyetleri için göstermiş olduğu büyük gayret ve çabaları sonucunda Bâsret Dergâh ve Medresesi kısa sayılacak bir sürede sadece köyün çevresinde değil, bölgenin tamamında ilgi gören ve isminden sıkça söz edilen, ilim ve irfan merkezlerinden biri olmuştur.¹¹⁰

O dönem Siirt'te medreselerde talebe yetiştiren ve müellifimizin de hocası olan dönemin tanınan âlim ve müderrisi Molla Halil-i Siirdî de Şeyh Hâlid-i

¹⁰⁶ Zîbârî, s. 27.

¹⁰⁷ Zîbârî, s. 27.

¹⁰⁸ Zîbârî, s. 29.

¹⁰⁹ Baz, "Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı," s. 143.

¹¹⁰ Baz, "Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı," s. 143.

Cezerî'yi Bâsret'te sıklıkla ziyaret etmiş ve kendisine intisap ederek tasavvufî icâzet almıştır.¹¹¹

Şeyh Hâlid-i Cezerî, postnişîn olduğu Bâsret Dergâh'ında seyr-u sülûktan geçen bir diğer âlim de Gavs-ı Hizani olarak tanınan Seyyid Sıbğatullah-i Arvâsî'dir.¹¹²Tasavvufî eğitimine Mevlânâ Hâlid'in halifelerinden Seyyid Tâhâ-i Hakkârî'nin yanında başlamış burada bir süre amel ettikten sonra Şeyhinin işareti ile Mevlânâ Hâlid'in bir diğer halifesi olan ve Bâsret köyünde irşadla iştilal eden Şeyh Hâlid'in yanına gelir.¹¹³Bu sırada Bâsret Dergâhında seyr-u sülûkta olan başka kişilerde vardır. Şeyh Sâlih-i Sıpkî başta olmak üzere Şeyh Hasan-Nûrânî, Seyyid Sıbğatullah-i Arvâsî bilinenleridir. Ayrıca bunlardan biride müellifimiz olan ve sonraları Şah-ı Mardin olarak iştilal edecek olan Şeyh Hâmid'tir. Burada Şeyh Hâlid'in murâkebesinde Şeyh Hâmid ile birlikte tasavvufî eğitim ve riyâzete devam eden Seyyid Sıbğatullah-i Arvâsî birçok mürid ile birlikte dergâhın temizliği başta olmak üzere talebelerin ve misafirlerin hizmeti gibi dört yıllık sürecek olan mânevî bir eğitimden geçer.¹¹⁴ Birgün Seyyid Tâhâ-i Hakkârî talebelerinden Molla Ömer-i Horosî'yi Bâsret Dergâhı'na yollayarak “*Artık evine dönme vaktin geldi*” diye haber gönderir.¹¹⁵Bu habere binaen Şeyh Hâlid, edeben ve gördüğü bazı mânevî işaretler neticesinde Seyyid Sıbğatullah-i Arvâsî'ye icâzet vermez ve onu tekrar Nehri'ye Seyyid Tâhâ'nın yanına gönderir. O da orada tasavvufî eğitimini tamamlar. Şeyh Hâlid-i Bağdâdî tarafından Seyyid Tâhâ'ya hediye edilen bir hırka giydirilerek kendisine icâzet ve hilâfet verilir.¹¹⁶

Ancak Seyyid Sıbğatullah-i Arvâsî Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin postnişîn olduğu dönemde tekrar Bâsret dergâhına gelerek yaklaşık iki yıl daha seyr u sülûka girmiş ve mânevî eğitimine devam etmiştir. Şeyh Sâlih-i Sıpkî kendisine teberrüken de olsa tasavvufî icâzet vermemiş, o da müridi gibi buna ehliyeti olmadığını belirtmiştir.

Şeyh Hâlid-i Cezerî, Kur'ân ve Sünnete uymada titiz davranan, azametle hareket eden ve naif bir tabiata sahip olmakla birlikte zalime karşı hakkı söylemekten çekinmeyen son derece muttaki bir veliydi. Yüzünden yansıyannur, bakamı hayran

¹¹¹ Zibârî, s. 29.

¹¹² Seyyid Sıbğatullah Arvâsî, *Minah*, Derleyen Mevalânâ Hâlid-i Şirvânî Ölekî, Tercüme; Siraceddin Önlüer ve Hüseyin Okur, Semerkand Yayınları, İstanbul 2015, s. 20.

¹¹³ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye*, s. 44-45.

¹¹⁴ Muhammed Bâkî Seydâ el-Cezerî, *el-Mecmau'l-Münaddad el-Kemer'i fî Tercemeti Şeyh Muhammed Sâid Seydâ el-Cezerî*, Çev. İbrahim Öztürk, Mega Yayınevi, İnegöl 2008, s. 5.

¹¹⁵ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye*, s. 45.

¹¹⁶ el-Cezerî, s. 6.

bırakan yakışıklılığı ve bakanların gözünü ayıramadığı simasının güzelliğinden dolayı halk arasında “Sahibu’l-Vech’ul-Kamerî” olarak meşhur olmuştur. Şeyh Hâlid Cezerî, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’ye intisap ettikten sonra simasının bu güzelliğinden mürşidi yüzünü kapatmasını tavsiye etmiş o da “Taylasan”¹¹⁷ olarak isimlendirilen bir bezle yüzünü örtmeye başlamıştır. Daha sonraları Doğu’da Nakşibendî-Hâlidî şeyh, halife ile bazı müridler arasında yüzü örtmek gelenek haline gelmiş ve tasavvuf âdâbı olarak telakki edilmiştir.¹¹⁸

Şeyh Hâlid-i Cezerî’nin erkek çocukları olmamış,¹¹⁹ sadece üç kızı olmuştur. Şeyh Hâlid, kızlarından her birini bir halifesi veya ailelerinden biri ile evlendirmiştir. Nitekim o, büyük kızını halifelerinden Diyarbakır’ın Silvan ilçesinin Bahçe köyündeki Şeyh İbrahim Bahçe¹²⁰ ile bir kızını diğer bir halifesi ve kendisinden sonra Bâsret Dergâhı’nda postnişîn olacak olan Şeyh Sâlih-i Sibkî ile evlendirmiştir. Hatice Hanım¹²¹ isimli kızını ise Şeyh Hâmid-i Mardinî’nin oğullarından Şeyh Abdullah’la evlendirmiştir.¹²²

Şeyh Hâlid-i Cezerî Bâsret Köyü’ne yerleştikten sonra burada kurduğu dergâh ve medresede yaklaşık 20 yıl irşad ve tedris faaliyetinde bulunmuştur. 1255/1839 yılında Bâsret Köyünde vefat eden Şeyh Hâlid-i Cezerî buraya defin edilmiştir. Daha sonra Mardin’den getirilen taş ustalarınca kabrinin üzerine kubbeli bir türbe inşa edilmiş ve kabri vefatından günümüze kadar bir ziyaret mekânı olarak görülmüş ve hürmetle anılmıştır.¹²³

¹¹⁷ Taylasan, bir sarık sarma şekli olup sarığın başa sarılmasından sonra bir ucunun dışarıda bırakılarak sarkıtılmasına dendiği gibi bir örtü olarak kullanılmasına da denir. Nitekim bu örtü, Doğu ve Güneydoğuda birçok Hâlidî şeyh ve halifenin başında bulunan ve başa sarık sarıldıktan sonra sarığında üzerinden geçirilerek omuzlara kadar gelen ve yüzü örten bir kumaştır. Taylasan yüzün her iki aynını kapattığından kişi sadece önünü görür. Bu da Nakşibendilikteki nazar ber-kedem ilkesinin gereğidir. Dolayısıyla gözün iki yana kaymasını ve masıvayı görmesini engellediği için kalbin istikametini koruduğu ve sükûnetini muhafaza ettiği kabul edilir. Gavs-ı Hizanî, taylasanı maddî ve mânevî olarak ikiye ayırır. Daha fazla bilgi için bkz. Arvâsî, s. 36-37.

¹¹⁸ Bingöl, s. 179-180.

¹¹⁹ Zîbârî, s. 29.

¹²⁰ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 257.

¹²¹ Dara (Oğuz) köyündeki medresede müderrislik ve postnişinlik yapan ve bölgede nam salan Şeyh Muhammed Saîd Efendi bu hanımın oğludur.

¹²² el-Cezerî, s. 6.

¹²³ Baz, “Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı,” s. 144.

1.7. Hilâfeti ve Kendisiyle Beraber Halife Olanlar (Pîrdâşları)

1.7.1. Hilâfeti

Şeyh Hâmid tasavvuf eğitimine Kadiri Tarîkatı şeyhi olan dedesinin ve babasının yanında başlamıştır. İlk zikir telkinini ve tasavvufî pratiğini onlardan almıştır. Bu sebepten onun ilk intisap ettiği tasavvufî tarîkat kadiri tarîkatıdır. Daha sonra ilim tahsil etmek için Bitlis'in Rojkan bölgesindeki âlim ve Nakşibendî Tarîkatı Şeyhi olan Şeyh Abdülkadir Bilvânî'sinin yanına gitmiş ve burada Nakşibendî tarîkatına intisap etmiştir. Nakşibendî tarîkatına dair ilk eğitimini ve zikir telkinini bu hocasından almıştır. Bu intisaptan sonra Şeyh Hâmid uzun bir süre insanlardan uzak durarak münzevi bir hayat yaşamıştır.¹²⁴

Bu halvetle beraber hac farızası için seyahate çıkma hazırlıklarına başlamıştır. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra başladığı seyahati boyunca hac güzergâhında bulunan birçok şehir ve kasabada onlarca âlimle tanışma fırsatı bulmuştur. Özellikle hac yolculuğu için uğradığı Şam'da birçok âlimle tanışmış ve onlarla ilmî sohbetlerde bulunmuştur.¹²⁵

Bu sırada Bağdâd'tan Şam'a geçerek burada yerleşmiş olan Nakşibendiyye tarîkatının Hâliidiye kolunun kurucusu MevlânâHâlid el-Bağdâdî ile tanışmış ve orada sohbet halkasına katılmıştır. Mevlânâ Hâlid, kendisine Nakşibendî tarîkatına dair zikir telkini ve evrâdında bulunmuştur. Ayrıca Şeyh Hâmid'in Torunu Muhammed Ali, *Cevahir'ül-Yakutiyye* adlı eserinde naklettiğine göre bu sohbet esnasında MevlânâHâlid, Şeyh Hâmid'e şu müjdeyi vermiştir. "*Bu tarîkatta bizim halifelerimizden olacaksınız. Senin fütühâtın ve seyr u sülûkun bizim sevdiğimiz halifelerimizden ve yahud da evlatlarımızdan birinin eli ile olacaktır.*"¹²⁶

Şeyh Hâmid, bu tasavvuf telkininden sonra hac yolunda ortaya çıkan bazı sıkıntılardan ötürü hac vazifesini yerine getirmeden memleketine dönmüştür. Döndüğü hac yolculuğundan sonra ilim neşrine devam etmiş ancak ilmin tek başına insanı Allah'a ulaştırmakta yetersiz kaldığını, ilmin amelle yoğrulması ve bununda

¹²⁴ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 74.

¹²⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 74-75.

¹²⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 75.

ancak bir mürşid-i kâmil rehberliğinde olması gerektiği kanâatine varmış ve bir iç arayışına girmiştir.¹²⁷

Bu arayışını torunu Şeyh Muhammed Ali kitabında şöyle nakletmektedir.¹²⁸“*Dedem Şeyh Hâmid’ten şunu duydum: Ben sohbetlerinden yararlanabileceğim ve bereketine nail alacağım bir şeyhin bulunmayışından dolayı üzüntülüydüm. Bu sebeple Nakşibendîyye târikatının Hâlidîyye kolunun temsilcisi olan amcamın oğlu(Seyyid neseb olmasını kast ederek) Ebû Ubeydullah es-Seyyid Tâhâ’nın yanına gitmeyi düşündüm. Ancak kalbimde herhangi bir işaret vârid olmadığından ona intisap etmedim. Daha önce muhiblerimizden bazıları doğuda çok nûrlu, kâmil ve himet sahibi bir şeyhin varlığından bahsettiler. Bu sebeple kalbim kendisine yönelmeye meylecti. Ancak bu esnada bana sâlih, muttaki ve nûrlu bir mürşid olan Mevlânâ Hâlid el-Cezerî’den özetle şu mektup geldi: Senin takvâlt, vera ve doğruluk üzerine olan yaşantın hakkındaki güzel sözleri duyduk. Ve bir yarayış içinde olduğun da bize malum oldu. Bu sebeple sohbetimize gelmen senin için daha iyi olur. Çünkü senin fütuhâtın bizim elimizle olacaktır inşallah.”Ben de ona cevaben şunları yazdım:“Şu anda gelmeye güç yetiremediğimden dolayı özür diliyorum. Çünkü daha kalbimde size yönelik cezbe hali oluşmamıştır. Ancak İbnu Hacer’in el-Fetevâ adlı eserinin sonunda belirttiği gibi terbiye ve sülûk için birine intisap etmeden önce o kişiye karşı insanın kalbinde aşırı bir cezbe halinin oluşması gerektiğini ve onun bütün emirlerine itaat etmek ve onun rehberliğine tutunmak için bu durumun şart olduğunu zikretmiştir. Bu sebeple eğer kalbimde siz yönelik böyle bir duygu ve cezbe hali oluşursa size geleceğim, eğer oluşmaz ise gelmeyeceğim.”¹²⁹ Şeyh Hâmid bu mektuptan kısa bir süre sonra rüyasında büyük bir şeyhten söz konusu şahsa intisap etmeye yönelik bir işaret gördüğünü ve bunun neticesinde söz konusu şahsa gittiğini ve ondan çok istifade ettiğini belirtmektedir.¹³⁰*

Torunu Şeyh Muhammed Ali, dedesi Şeyh Hâmid’in, Şeyh Hâlid’e intisapından sonraki tasavvuf eğitimini şu şekilde ifade etmektedir: *Onun yanına gittiğinde büyük bir gayret ile söylenen zikirleri yerine getirmiştir. Ta ki kısa bir sürede Allah’ta fâni ve bâki olma derecelerine ulaşmıştır. Bu da tahalli ve tehalli ile ahadiyyet ve vahdaniyyet murakabeleri sonrasında oluşur. Müşahede ve hudur ehli*

¹²⁷ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 74.

¹²⁸ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 75.

¹²⁹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 75.

¹³⁰ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 75.

olduktan sonra Şeyh Hâlid, irşad için kendisine târikatta zikir ve evrâd vermek, sâliklerin sülûkunu yönetmek, mürîdleri eğitmek üzere taylasan giydirerek hilâfet vermiştir. Ayrıca ona kendi el yazısı ile kurbiyyet, tahalli ve tehalli¹³¹ derecelerinden sonra fenâ ve bekâ makamlarına ulaştığını belirten bir icâzet yazmıştır.¹³²

Şeyh Hâmid, Şeyh Hâlid'in yanında sülûk ve halvette iken Şeyh Hâlid'in yanına gelen Şeyh Sâlih'e onun hakkında şunları söylediğini anlatmıştır: “*Bu şeyhin mizacı yağ ile dolu bir lamba gibiydi. Ben ise sadece onu elimle tutuşturdum. Zühhte ve hilmde, tevazuda ve Allah ile murâkebede beni geçti.*”¹³³

Bazı kaynaklarda Şeyh Hâmid'in, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin halifesi değil Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin halifesi olduğu belirtilmektedir.¹³⁴ Kaynakların büyük çoğunluğunda ise Şeyh Hâlid'in halifesi olduğu belirtilmektedir. Nitekim o dönemde Bâsret Dergâhı'nın postnişini Şeyh Hâlid olduğundan Şeyh Hâmid'in onun halifesi olduğu görüşü daha ağır basmaktadır. Bununla beraber o dönemde Şeyh Sâlih Sıpkî'nin Bâsret Dergâhı'nda, gelen talebe, sâlik ve mürîdânın hizmeti ve tasavvufî eğitimi ile görevli olduğundan Şeyh Hâmid ondan da istifade etmiştir. Bu durumdan hareketle bazı kaynaklar Şeyh Hâmid'i, Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin halifesi olarak değerlendirmiş olmaları mühtemeldir.

Şeyh Hâmid, Bâsret Dergâhı'nda Şeyh Hâlid-i Cezerî'den Nakşibendiyye'nin yanında, Kadiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye, Çeştiyye ve Halvetiyye Tarikatları'ndan da genel icâzet ve tam hâlifelik aldıktan sonra Siirt'te dönmüştür.¹³⁵ Bu sebeple Şeyh Hâmid'i, tüm bu tarîkatlardan mezun olduğu için “Câmiu't-turûk” olarak tasvif etmek mümkündür.

Aynı tarîkattan Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin dışında Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin oğlu Şeyh Necmeddin¹³⁶ ve Şam'daki halifesi ve Muradiye Camii ve

¹³¹ Kötü huylardan arınma, kötü vasıfları boşaltmaya **tahalli**; iyi huylar edinme, güzel vasıflarla bezenmeye **tehalli** denir. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalacı Yayınları, İstanbul 2012, s. 341.

¹³² Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 76.

¹³³ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 76.

¹³⁴ Özaydın, Murat, *Şeyh Abdurrahman Aktepe Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşeri*, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 98; M. Şefik Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayihî Nakşibendî*, Pak Ajans Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 250.

¹³⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 76.

¹³⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 76.

Dergâhı'nda postnişîn olan Şeyh Muhammed el-Hânî'den de teberrüken icâzet almıştır.¹³⁷

1.7.2. Kendisi İle Beraber Halife Olanlar (Pîrdâşları)

Şeyh Hâlid-i Cezeri, Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin dışında bilindiği kadarıyla Şeyh Sâlih-i Sıpkî, Şeyh İbrahim Bahçe ve Şeyh Hasan-ı Nuranî'ye de hilâfet vermiştir.¹³⁸ Ancak Seyyid Sıbğatullah-i Arvasî burada mânevî eğitim aldığı halde tasavvufî icâzetini Seyyid Tâhâ-i Hakkârî'den almış ve onun halifesi olmuştur.¹³⁹

Şeyh Sâlih-i Sıpkî (ö.1269/1852)

Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin doğum tarihi kesin olarak bilenmemektedir. Aslen Bitlis'te bulunan Sıpkân aşiretine mensuptur.¹⁴⁰ İlk eğitimine bölgede "Üstad-ı Âzam" olarak nam salan amcası Molla Resul-i Sıpkî'nin medresesinde başlamıştır. Amcası ile arasında çıkan bir ihtilaf sebebi ile araları açılmış ve kızarak medreseyi terk etmiştir. Ardından Botân mıntıkasına geçmiştir. İlim tahsilinin tamamına yakını Botân bölgesindeki meşhur Tanzeh Medresesi'nde yapmıştır.¹⁴¹ Bu sıralarda Bâsret köyündeki Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin kurduğu medrese ve dergâh, Botân bölgesinin önemli bir ilim ve irfan merkezi konumuna gelmiş ve şöhreti çevreye yayılmıştır.

Şeyh Sâlih-i Sıpkî, Tanzeh Medresesi'nden sonra şöhreti artan ve bir cazibe merkezi haline gelen Bâsret Köyü'ne giderek Şeyh Hâlid-i Cezerî'ye intisap etmiştir. Şeyh Hâlid'e intisapından sonra ilimi ve tasavvufî eğitimine onun yanında devam etmiştir. Mürşidinin denetiminde seyr-u sülûka girerek uzun yıllar medrese ve tekkenin hizmetlerini yaparak tasavvufta olgunlaşmıştır. Manevî kemâle erdiğinde Şeyh Hâlid-i Cezerî, kendisine icâzet vererek halife tayin etmiştir. Ayrıca

¹³⁷ Abdulmecîd Hânî, *Hedâikü'l-Verdiyye(Nakşi Şeyhleri)*, Çev. Mehmet Emin Fidan, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011, s. 890; Muhammed Ali el-Hâmîdi, *Cevahiru'l-Yakutiyye*, s. 3.

¹³⁸ Ali Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Corafyasında Tasavvuf ve Tarşkatlar*, Nûbihar Yayınları İstanbul 2015, s. 111-113.

¹³⁹ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye*, s. 44-45.

¹⁴⁰ Heyet, "Şeyh Sâlih-i Sıpkî", *Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 10, s. 179.

¹⁴¹ Tanzeh, şimdi Siirt-Eruh'a bağlı bir köy olup güzel kalesi ve tarihi yerleri bulunan ve medreseleri Cizre Mirlerince (Emirleri) desteklendiğinden bölgede medreseleri ile meşhurdur.

kendisinden sonra Bâsret köyü dergâh ve medresesinin postnişînlğine geçmesini vasiyet etmiştir.¹⁴²

Şeyh Sâlih-i Sıpkî, Şeyh Hâlid'in hem halifesi hem de üç damadından biri olup büyük kızı ile evlenmiştir. Ayrıca Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin vefatından sonra meşihât makamına geçerek Bâsret Dergâhı'nın ikinci postnişîni olmuştur.

Şeyh Sâlih-i Sıpkî, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin vefatından sonra kendisinin vasiyeti ile Bâsret Dergâh ve Medresesi'nin başına geçmiştir. Şeyh Sâlih Efendi ile birlikte Bâsret Dergâh ve Medresesi'nin şöhreti gün geçtikçe artmış ve bir cazibe merkezi olmuştur. Dêrşev aşireti başta olmak üzere birçok kişi ve aşiret mensubu Bâsret'e gelerek kendisine intisap etmiştir.¹⁴³

Daha önce amcasından küserek ayrılan ve bölgede şöhreti yayılan Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin namı ta memleketi Bitlis'in Sıpkâ bölgesine kadar ulaşmıştır. Bunu duyanlardan biri de bölgenin önemli âlimlerinden olan ve Üstad-ı Âzam lakabı ile tanınan Molla Resul-i Sıpkî'dir.¹⁴⁴

Molla Resûl-i Sıpkî, Bâsret Dergâhı ve Şeyh Sâlih-i Sıpkî'yi hem ziyaret etmek hem de sınamak için yola koyulur. Yol boyunca uğradığı yerlerde ve karşılaştığı kişilere Bâsret Dergâhı ve Şeyh Sâlih-i Sıpkî hakkında sohbet etmiş ve sorular sorarak daha fazla bilgi sahibi olmaya çalışmıştır. Karşılaştığı bazı çobanlara vasıfları, nereli olduğu gibi sorular yöneltmiş aldığı cevaplarla söz konusu kişinin yeğeni olabileceğinden kuşkullanmış ancak buna ihtimal vermemiştir. Halkın büyük bir saygı ve ihtiram ile bahsettiği Şeyh Sâlih efendiyi bir an önce görmek için iyice meraklanmıştır.¹⁴⁵

Molla Resul, Bâsret Dergâhı'na bir ikindi namazı vaktinde varır. Büyük bir cemaâtın Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin imamlığında namaza durduğunu görür ve o da saf tutar. Namaz kılındıktan sonra hatm-i hâcegân halkası kurulur, zikir yapılır. Zikirden sonra gelen misafir ve mürîdler Şeyh Sâlih'i ziyaret eder. Şeyh Sâlih aralarındaki amcası Molla Resul-i Sıpkî'yi tanır. Saygı ve hürmetle amcasının eline öpmeye davranır. Ancak amcası elini çekerek izin vermez.¹⁴⁶

¹⁴² el-Cezerî, s. 6; Bingöl, s. 166-167.

¹⁴³ Zibari, s. 31.

¹⁴⁴ Baz, "Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı," s. 149.

¹⁴⁵ Zibari, s. 31.

¹⁴⁶ Zibari, s. 31.

Şeyh Sâlih, yıllar önce ayrıldığı amcasını medrese tarafına alarak özel olarak ağırlar ve ikramlarda bulunarak hasret giderirler. Molla Resul ise yeğeni hakkında kuşku duymakta ve insanları kandırıldığını düşünmektedir. Bu kuşkuları hisseden Şeyh Sâlih Efendi, amcasının içinden geçenleri okurcasına: “*Amca bana istediğin kitaplardan soru sorabilirsin*” der. Amcası Molla Resul beraberinde getirdiği ve medrese çevrelerince en zor anlaşılabilir kitaplardan biri olarak kabul edilen ünlü tefsir âlimi Zemahşerî’nin *Keşşaf* adlı tefsirinden üç soru sorar. Şeyh Sâlih-i Sıpkî sorulan bu zor ve çetrefilli soruları bir bir izah eder. Yaptığı güzel yorum ve açıklamalarla amcasının aklındaki kuşkuları giderir. Buna çok sevinen Molla Resul, yeğenini tebrik eder. Başkaca sorular sormasını istese de amcası aldığı cevapları yeterli bulur. Ancak Şeyh Sâlih, “*Amca! Senin bildiğin cevaplar bunlardı, bir de her sorunun iki cevabı daha var*” diyerek amcasının biç duymadığı farklı cevapları da verir. Artık amcası yeğenin bu âlim kişiliğinden ziyadesi ile memnun olur.¹⁴⁷

Bunlardan sonra Molla Resul-i Sıpkî, yeğeni hakkında anlatılanların abartı değil gerçek olduğunu anlar, yeğenin çok iyi bir âlim olduğuna ikna olur. Geçmişte aralarında çıkan tartışmadan dolayı ondan özür dileyerek eline sarılmış ve affını dilemiştir.¹⁴⁸

Şeyh Salih-i Sıpkî’nin yaşadığı dönemde bölgeye hükmeden ve Cizre’de yaşayan Emir Bedirhan’ın bir çocuğu vefat eder. Emir, çevresindekilere ve halka karşı katı yürekli, sert ve zalimane davranan biri olarak bilinirdi. Kendisine karşı çıkanları cezalandırır, sözünü herkese geçirirdi. Taziyelerini bildirmek üzere herkes Emir Bedirhan’a ziyarete gelmişken Şeyh Sâlih-i Sıpkî’de beraberinde talebelerinden, âlimlerden ve müridlerden oluşan bir grupla taziye için yola koyulur. Emir Bedirhan onu konağın dışında karşılayarak elini öper. Şeyh Sâlih Efendi, sanki bir talebesine hitap eder gibi Emire hitaben: “Allah ecrini arttırsın. Ey Emir! Oğlunun vefatını duyduğumda çok sevindim! İnşâallah diğer oğullarının büyüğü, küçüğü de ölür! Yaşarlarsa senin gibi zalim olurlar!” der. Mecliste hazır olanları bir ürperti tutar ve Emir’in Şeyh Efendi’yi cezalandırmalarından korkmaya başlar, ancak Emir içten içe çok kızmasına rağmen misafirlerine bunu belli etmez. Saygıda da, izzet ve ikramda da kusur etmez.¹⁴⁹

¹⁴⁷ el-Cezerî, s. 6.

¹⁴⁸ el-Cezerî, s. 6-7.

¹⁴⁹ el-Cezerî, s. 7.

Aradan bir zaman geçince Emir Bedirhan, Şeyh Efendi'yi sınamak üzere içinde kırk mecredi altın olan bir kese altını aralarına haram maldan olan altınları da karıştırarak adamları ile Şeyh Efendi'ye hediye olarak gönderir. Huzura varan adamlar Şeyh Sâlih Efendi'ye “*Bunlar Emir'in size hediyesidir.*”diyerek keseyi Şeyh Efendi'ye uzatırlar. Ancak Şeyh Efendi keseyi açarak bazı altınları ayırdıktan sonra adamlara: “*Bu altınlar haram maldan. Alın! Bunu Emire geri verin*” der. Durum Emir'e anlatılınca bu haram paradan hiç kimseyi haberdar etmeyen Emir bunun bir keramet olduğunu anlar ve Şeyh Efendi'ye intisap ederek emrine girer.¹⁵⁰

Pek çok kerameti görülen Şeyh Sâlih-i Sıbkî'nin cinlere de irşadta bulunduğu ve cinlerin dahi onun sohbetine katıldıkları aktarılır. Ayrıca cinlerden müridleri olduğu gibi cin halifeleri olduğu da belirtilir.¹⁵¹

Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin bilinen Şeyh Yahya adında bir oğlu vardır. Şeyh Salih, Bâsret Dergâhı'nda on dört yıllık meşihat süresinin sonunda 1852 yılında burada vefat etmiştir. Vefatından önce halifelerinden Şeyh Muhammed Aynî'nin dergâhın başına geçmesini vasiyet etmiştir. Mezarı eski Bâsret köyündedir.¹⁵²

Şeyh Sâlih-i Sıpkî, tarîkatın âdâb ve erkânına sıkı sıkıya bağlı, az konuşan, solgun yüzlü, vakarlı ve hakkı zalimlerden korkmadan yüzlerine söyleyen bir kişiliğe sahipti. Halveti ve çokça zikretmeyi severdi. Laubaliliğe ve edepsizliğe tahammül etmezdi. İslâm ahlâkına uymayan davranışları kesinlikle affetmezdi. Bundan olacak ki bugün bile mezarını ziyaret edenler edep ve erkâna riâyet edip dışarıda kalarak dua okurlar ve kubbeden içeri girmeye cesaret etmezler. Bugün bile halk arasında türbesini ziyaret edenlerin edep ve erkâna riayet etmediklerinde başlarına mutlaka bir belanın geleceği düşüncesi yaygındır.¹⁵³

Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin bilinen dört halifesi vardır.¹⁵⁴

1. Şeyh Muhammed Fırsâfi (Şeyh'ül-Hazîn)(ö.1309/1892)
2. Şeyh Muhammed Ahtepî
3. Şeyh Muhammed Aynî(ö.1859)

¹⁵⁰ Heyet, “Şeyh Sâlih-i Sıpkî”, Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 10. s. 180.

¹⁵¹ Zibari, s. 30.

¹⁵² Baz, “Mevlânâ Hâlid-i Bâgdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı,” s. 149.

¹⁵³ Heyet, “Şeyh Sâlih-i Sıpkî”, Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 10. s. 180.

¹⁵⁴ Güneri, İzzettin, “*Bâsret Dergâhı, Postnişinleri ve Kolları,*” Dicle Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2016, s. 26.

4. Şeyh E'sad-ı Hinûkî

Bilinen bu halifeler dışında önceleri dört yıl kadar Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin yanında seyr u sülûkadevam eden Seyid Sibğetullah-i Arvâsî, Şeyh Hâlid'in vefâtı üzerine bilahare tekrar Bâsret Dergâhı'na gelerek Şeyh Sâlih-i Sıpkî'ye intisap ederek seyr u sülûkadevam ettiği aktarılır. Bu hizmetin ve mânevî eğitimin yaklaşık iki yıl sürdüğü ancak Şeyh Sâlih Efendi'nin kendisine teberrüken olsa dahi icâzetvermeye yanaşmadığı ve müşsidi Şeyh Hâlid gibi buna yetkili olmadığını kendisine aktardığı belirtilir.¹⁵⁵

Şeyh Sâlih-i Sıpkî'ye intisap edip tasavvuf eğitiminden geçen diğer önemli bir âlim de Şeyh Kasım el-Toğari (Altunakarlı)'dir. O da aklî ilimleri Muş'taki medreselerde tamamladıktan sonra ilim icâzetini almış ve Bâsret Dergâhı'na giderek Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin yanında tasavvufî eğitime başlamıştır. Şeyh Sâlih Efendi vefatından önce Şeyh Kasım'ı yanına çağırarak şeyhinin halifesi olan Şeyh Hasan-ı Nûrânî'nin yanına gitmesini ve tasavvuf eğitimini onun yanında tamamlamasını istemiştir. O sırada Şeyh Hasan-ı Nûrânî, Diyarbakır'ın Aktepe köyünde Aktepe Dergâhı'nın postnişini olup Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin rehberliğinde mânevîkemâle ermiş, icâzetini ise Şeyh Hâlid-i Cezerî'den alarak önemli halifelerinden olmuştu.

Bu telkinden sonra Şeyh Kasım el-Toğari, Aktepe Dergâhı'ndaki Şeyh Hasan-ı Nûrânî'ye gelerek ona intisap etmiştir. Tasavvuf eğitimini orda tamamlamış ve kendisinden tasavvufî icâzet alarak tarîkatta da halifesi olmuştur.¹⁵⁶

Şeyh İbrahim-i Bahçe(1764-1847)¹⁵⁷

Şeyh İbrahim, Siirt ilinin Eruh ilçesine bağlı Bilcun adlı köyde tahminen 1764 tarihinde doğmuştur. Babasının adı Ali'dir.

Vefatına kadar ilim ve tarîkatın neşri ile uğraştığı Silvan'ın Bahçe köyüne nisbetle Bahçe nisbesi ile tanınmıştır.

İlim tahsilini bölgede meşhur olan Cizre'nin Besret köyündeki medrese ve dergâhta, ilimin tedrisi ve tarîkatın neşri ile iştigal eden Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin başmüderresi ve halifesi Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin yanında tamamlamış ve ilmî icâzetini

¹⁵⁵ Baz, "Mevlânâ Hâlid-i Bâgdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı,"s. 147.

¹⁵⁶ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 142.

¹⁵⁷ Doğum ve vefat tarihleri kesin olmamakla beraber yaklaşık olarak verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 257-258.

de kendisinden almıştır. İlmîicâzetini aldıktan sonra, burada bir süre daha maddî ve mânevî eğitime devam etmiştir. Bu sırada Şeyh Sâlih-i Sıpkî Efendi'nin mürakebesinde Şeyh İbrahim-i Bahçe'nin yanı sıra Şeyh Hasan-ı Nuranî ve Şeyh Hâmid-i Mardinî de seyr u sülûkta olup tasavvuf eğitiminden geçmektedirler. Tasavvuf eğitimini tamamlayan ve icâzet almayı hak eden bu zatlara Şeyh Sâlih-i Sıpkî şunları söyler: “*Mânevî eğitiminizi tamamladınız ancak icâzatinizi edeben daha hayatta olan mürşidim ve üstadım Şeyh Hâlid-i Cezerî'den alın*” der. Bunun üzerine Şeyh Hâlid-i Cezerî, Bâsret köyündeki dergâhında bu üç zata tasavvufi icâzetin yanında tarîkatta hilâfet de vermiştir.

Tarîkatta hilâfet aldıktan sonra adet olduğu üzere mürşidi tarafından ihtiyaç duyulan yerlerde ilmin tedrisatı ve tarîkatın neşri ile vazifelendirilmiştir. Kendisi mürşidinin emir telakki ettiği bu işareti ile köyünü terk etmiştir. Önceleri İluh(Batman)'a yerleşen Şeyh İbrahim daha sonra Diyarbakır'ın Silvan İlçesi'ne bağlı Bahçe köyüne yerleşmiştir. Burada da tedrisatfaaliyetlerin yanında ders, sohbet ve vaazları ile halkı irşad ederek tarîkatı yaymıştır. Şeyh İbrahim-i Bahçe ömrü kifayet ettiği sürece müderrislik yapmış halkı irşad ederek onlarca talebe yetiştirmiştir. Müderrislikten başka, dünya işlerine zaman ayırmadığından köylüler kendisinin, talebe ve mürîdlerinin iâşe giderlerini karşılamışlardır.¹⁵⁸

Şeyh İbrahim Efendi, birçok eser telif etmiş ancak maalesef bu eserlerden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.

Şeyh İbrahim Efendi hayatı boyunca üç evlilik yapmıştır. İlk evliliğini Şeyhi ve mürşidi Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin kızı ile yapmış ancak bu eşinden çocuğu olmamıştır. İkinci bir evlilik yapmış ve bundan da çocuk sahibi olamamıştır. Ancak evlendiği üçüncü eşinden Sâlih, Abdülhalim, Hâlid adlı çocuklar dışında yedi erkek çocuğu olmuştur.¹⁵⁹

Şeyh İbrahim Efendi, Şeyh Ömer Efendi ve Molla Yahya-i Ferhendi ile beraber toplam yedi kişiye hilâfet vermiştir. Uzun sayılacak bir ömür süren Şeyh İbrahim Efendi 1847 yılında 82 veya 83 yaşında iken vefat etmiş ve bulunduğu Bahçe köyüne defnedilmiştir.¹⁶⁰ Kabri halk arasında hala ziyaret mekânıdır.

¹⁵⁸ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 257.

¹⁵⁹ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 257.

¹⁶⁰ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 258.

Şeyh Hasan-i Nûrânî(1201/1786-1280/1863)

İsmi Hasan, babasının ismi İshak, büyükbabasının ismi Suvar Ağa olup Batman'ın Garzan bölgesinde bulunan Ziyaret beldesine yakın Koh köyünde¹⁶¹1201/1786 yılında doğmuştur.

Ailesi aslen Hakkâri taraflarından olup aile içinde çıkan bazı ihtilafların çatışmalara dönüşmesi gibi nedenlerden dolayı dedeleri Hakkâri'yi terk ederek Garzan bölgesine gelmiş ve Koh köyüne yerleşmişlerdir. Şeyh Hasan da burada dünyaya gelmiştir.¹⁶²

Çok akıllı, meraklı ve sakin bir kişiliği olan Şeyh Hasan, ailesinin teşviki ile ilmî tahsiline başlamış ve dönemin önemli medreselerinde ve meşhur âlimlerinden ders okuyarak tahsil görmüştür. Ancak asıl eğitimini Molla Halil es-Si'irdî'den almıştır. Daha sonra yörenin bir diğer medrese ve dergâhı olan Cizre'nin Bâsret köyü'ne geçerek Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin kurduğu ve Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin başında bulunduğu medresede ilmini tamamlamış ve icâzet almaya hak kazanmıştır. İlmî icâzetini bizzat Şeyh Sâlih-i Sıpkî'den almıştır.¹⁶³

Aklî ilimlerin tahsilini bitirip icâzet aldıktan sonra Bâsret medrese ve dergâhında kalmaya devam eden Şeyh Hasan-i Nûrânî, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin rehberliğinde ve Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin mürakebesinde beraberindekilerle beraber seyr usülûka girmiştir. Çeşitli vird ve ezkârların yanı sıra dergâh ve medresenin işleri ile talebelerin ve misafirlerin hizmeti gibi bazı nefsânî eğitimlerden geçerek manen olgunlaşmışlardır. Tasavvuf eğitimlerini tamamladıklarına kanaat eden Şeyh Sâlih-i Sıpkî, tarîkaticâzeti için onlara edeben hayatta olan üstadı Şeyh Hâlid-i Cezerî'yi işaret etmiştir. Şeyh Hasan-ı Nurânî tasavvuf icâzeti ve tarîkathilâfetini Şeyh Hâlid-i Cezerî'den almıştır. Bu sırada genç sayılabilecek bir yaşta olup yaklaşık otuz beş yaşlarındadır.¹⁶⁴

Şeyh Hasan-ı Nûrânî, bölgede çeşitli yerlerde imam ve müderrislik yaptıktan sonra dönemin Osmanlı padişahı olan Sultan Abdülmecid Han'la iyi ilişkileri olan Şeyh Sâlih-i Sıpkî, Padişaha yazdığı bir mektupla mücazı ve halifesi olan Şeyh Hasan ile talebe ve mürîdlerinin iaşeleri için yardım talebinde

¹⁶¹ Koh; şimdiki adı Elmedine köyü olup Batman'a bağlıdır.

¹⁶² Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 250.

¹⁶³ A. Pertev Işık, *Aktepe Medresesi*, J&J Yayınları, Diyarbakır 2015, s. 20.

¹⁶⁴ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 250.

bulunmuştur. Padişah da bu doğrultuda bir ferman ile Diyarbakır'ın, o zaman Bismil, şu anda da Çınar ilçesine bağlı tarihi bir köy olan Aktepe köyü ve bağlı 52 parselin tapusunu Hasan Nurânî'ye hibe etmiştir. Ayrıca bir medrese ve tekkenin kurulması için tüm imkânları sağlamıştır. Bundan sonra Şeyh Hasan Efendi, Aktepe köyüne yerleşmiştir.¹⁶⁵

Şeyh Hasan Efendi, Aktepe köyüne yerleştikten sonra burada bir medrese ve tekke kurarak etkisi günümüze kadar devam edecek olan yoğun bir ilim ve irşat faaliyeti yürütmüştür.

Halk arasında anlatıla gelen bir söyleneceye göre o sıralarda Aktepe köyü ve civar yerlerinaklı ilimler ve mânevîyat yönünden pek cahil oldukları anlatılır. Şeyh Hasan Efendi buraya yerleştikten sonra adeta bir meşale gibi ışık saçmış, ilim ve irfanı ile halkı aydınlığa ve iman nuruna kavuşturduğu için halk kendisine “Nûrânî” lakabını vermiştir.¹⁶⁶

Şeyh Hasan Nûrânî bu bölgeye bizzat şeyhi, Şeyh Sâlih-i Sıpkî'nin emir ve telkinleri ile gelerek ilim ve irşad hizmeti yürütmüştür.¹⁶⁷

Şeyh Hasan Efendi kendisine hibe edilen arazileri ekip-biçerek ailesinin yanı sıra medrese ve dergâhtaki talebe, mürid ve misafirlerin her türlü ihtiyaç ve iaşesini sağlamıştır.

Padişahların Şeyh Hasan-ı Nûrânî ve Aktepe Medrese ve Tekkesi'nin faaliyetlerine ilgi ve destekleri sadece Sultan Abdülmecid Han'la sınırlı kalmamış, Sultan Abdülaziz Han'la da devam etmiştir.

Sultan Abdülaziz Han, yardım ve desteğe devam etmiş Şeyh Hasan-ı Nûrânî'nin yaptığı hizmetleri takdir etmiş, kendisine bir sancak ile çeşitli hediyeler göndererek kendisini onurlandırmıştır.¹⁶⁸

Şeyh Hasan Efendi, ömrünce iki evlilik yapmıştır. İlk evliliğini Halime Hanım ile yapmış, bu eşinden çocuk sahibi olamamıştır. İkinci evliliğini ise Şerife Hanım ile yapmış ve bu izdivacından ikisi kız, dördü erkek olmak üzere toplam altı çocuğu olmuştur.

Çocukları:

1. Abdurrahman¹⁶⁹

¹⁶⁵ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 250.

¹⁶⁶ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 251.

¹⁶⁷ Özeydın, s. 101.

¹⁶⁸ Işık, s. 22; Korkusuz, s. 250-251.

2. Muhammed Can
3. Muhammed Nur
4. Muhammed Sıraç
5. Rukiyye
6. Çağı Nebat¹⁷⁰

Hayatında bir defa hac ziyareti yapan Şeyh Efendi, siretinde halim selim bir zat olup sireti suretine yansımıştır. Görünüş itibari ile orta boylu, sakallı ve kumraldı. Sakalları ilerleyen yaşına rağmen tümü ile beyazlamamıştır.

Şeyh Hasan-ı Nurânî birçok eser yazdığı halde; bölgede yaşanan çeşitli siyasal ve toplumsal olayların yanı sıra pek çok nedenden ötürü hiç biri günümüze ulaşamamıştır. Ancak ailenin elinde mevcut 1265/1848 yılında istinsah¹⁷¹ ettiği bir eseri günümüze ulaşmıştır.¹⁷²

Şeyh Hasan Efendi bir meşale gibi çevresini aydınlatmış, hayatını ilme adanmış, insanları maddî ve mânevî olarak yetiştirme çabasında olmuştur. Ömrünü İslâm'a hizmetle geçiren Şeyh Efendi geride birçok talebe yetiştirerek 1280/1863 yılında vefat etmiştir. Kabri Aktepe köyünde olup vefatından hemen sonra kabri üzerine türbe inşa edilmiştir.¹⁷³

¹⁶⁹ Meşhur Şeyh Abdurrahman Aktepi bu zattır. Şeyh Abdurrahman Aktepi 1270/1854 yılında Diyarbakır'ın Çınar ilçesi'nin Aktepe Köyünde doğmuş ve 29 Mart 1910 tarihinde vefat etmiştir. Naaşı Aktepe Köyüne defin edilmiştir. İlim tahsiline babasının medresesinde başlamış ve Suriye ve Irak'a kadar bölgedeki medreseleri dolaşarak pek çok meşhur âlimden ilim tahsil etmiştir. İlimini tamamladıktan sonra babası Şeyh Hasan-ı Nurânî'nin vefatı ile kısa bir süre medresenin başına geçmiş daha sonra medresenin müderrisliğini ve yönetimini âlim olan kardeşi Şeyh Muhammed Can'a devretmiş ve ilme yönelmiştir. Şeyh Abdurrahman Efendi, babasının oluşturduğu eser yönünden çok zengin kütüphanesine kapanarak araştırmalara yönelmiş ve farklı alanlarda büyük bir birikim elde etmiştir. Bu entelektüel kapasitesi sayesinde farklı alanlarda ve geniş bir yelpazede birçok eser yazma fırsatı bulmuştur. Bu eserlerinden sadece 13 tanesi günümüze ulaşabilmiş diğerleri çeşitli sebeplerden ötürü kaybolmuştur. "Ravdet'un-Neim" adlı eseri oldukça beğenilmiştir. Mesnevi tarzında olan ve peygamberimizin şemailini ve miracını manzum tarzda konu edindiği eser,4531 beyit olup 306 sayfadır. Bu eser bölgedeki neredeyse her medrese ve âlimin kütüphanesinde mevcuttur. Şeyh Abdurrahman Aktepi, çalışmamızın konusu olan Şeyh Hâmid-i Mardinî ile sıcak bir dostluk kurmuş ve kendisi ile defa'ten mektuplaşmışlardır. Bu mektuplarda Şeyh Hâmid Efendiyi saygıyla övmüştür. Şeyh Abdurrahman ile ilgili Murad Özaydın tarafından Ankara Üniversitesi SBE, Temel İslâmBilimlerinde bir Doktora Tezi hazırlanmıştır; Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 47-52; Işık, 26-50; Mektuplar için bkz, Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 132-133.

¹⁷⁰ Bu kızı genç yaşta vefat etmiştir. Bkz. Geniş malumat için Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 251; Işık, s. 21-22.

¹⁷¹ İstinsah, yazılı bir metnin ve ya kitabın harfi harfine yazılarak kopyalanması ve yeni bir nüshasının yazılarak çıkarılmasına denir.

¹⁷² Bu istinsah Şeyh Abdulgani en-Nablusi'nin tasavvufa dair telif ettiği "el Miftâhu'l-Mâiyye fi't-Teriket'in-Nakşibendiyye" adlı eserdir. Bkz Geniş bilgi için Özaydın, s. 102; Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 251.

¹⁷³ Işık, s. 22-23.

Günümüzde türbesi ziyaretgâh kabul edilmekte olup her yıl 20 Mayıs'ta uzak-yakın binlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Gelenek haline gelen bu türbe ziyareti ziyaretçilerin sayısının çokluğu ve verilen mevlüt yemeği münasebetiyle medyaya bile konu olmaktadır.¹⁷⁴

Şeyh Hasan-ı Nurânî vefatından önce tasavvufta yetiştirip, ehil bulduğu bazı kimselere tarîkatta icâzet vererek onları halife tayin etmiştir. Tespit edilebilen hâlifeleri şunlardır:

1. Şeyh Abdurrahman-i Aktepî.¹⁷⁵
2. Şeyh Kasım El-Toğârî.¹⁷⁶
3. Molla Hasan-i Barê.¹⁷⁷
4. Şeyh Eyyüb-i Cürnikî.¹⁷⁸
5. Şeyh Muhammed-i Zîlan.¹⁷⁹
6. Şeyh Muhammed Emîn-i Şeyh Selâmeta.¹⁸⁰
7. Şeyh Ahmed-i Hânevî; Şeyh Hasan Efendi bu zata teberrüken hilâfet vermiştir.¹⁸¹

1.8.Târikat Silsilesi

Şeyh Hâmid'in icâzet aldığı Nakşibendîtarikat silsilesi şöyledir:

1. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v)
2. Hz. Ebubekir (ö.13/634) r.a.
3. Salman-ı Farisi r.a.(ö. 35/655)
4. Kasım b. Muhammed b. Ebubekır es-Sıddik(ö.102/720)
5. İmam Cafer es-Sadık(ö.148/765)
6. Ebâ Yezîd Bıstami(ö.261/875)
7. Ğavs'us- Semedani Şeyh Abdülhalık Gucdüvânî(ö.617/1220)
8. Ebû'l Hasan Harakânî (ö.419/1029)
9. Arif-i Rîvegerî (ö.649/1251)
10. Mahmud Encîr-i Fağnevî (ö.670/1271)

¹⁷⁴ Işık, s. 100-108.

¹⁷⁵ Şeyh Hasan-i Nûrânî'nin oğludur.

¹⁷⁶ el-Toğâr köyü; şimdiki ismi Altınakar olup Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlıdır.

¹⁷⁷ Barê; şimdiki ismi Yaprakbaşı köyü olup Çınar ilçesine bağlıdır.

¹⁷⁸ Cürnik; Diyarbakır Terkan'a bağlı bir köydür.

¹⁷⁹ Zîlan köyü; şimdiki ismi Yeni Çağlar köyü olup Batman'nın Sason ilçesine bağlıdır.

¹⁸⁰ Şeyh Selâmeta; şimdiki ismi Dede Köy olup Diyarbakır'ın Dicle ilçesine bağlıdır.

¹⁸¹ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 252; Özaydın, s. 102.

11. Hâce Ali Râmiteni (ö.705/1305)
12. Muhammed Baba Semmâsî(ö.740/1339)
13. Emir Seyyid Külâl (ö.777/1375)
14. Muhammed Bahâuddin Nakşibendî el-Buhârî(ö.791/1389)
15. Allâuddin Attar(ö.802/1399)
16. Yakubi Çerhi(ö.847/1443)
17. Ubeydullah el-Ahrar(ö.895/1490)
18. Muhammed Zâhid(ö.922/1516)
19. Derviş Muhammed(ö.970/1562)
20. Hâce Emkenki (ö.1008/1599)
21. Muhammed Baki(ö.1014/1605)
22. Ahmed Faruki Serhendî (ö.1034/1625)
23. Muhammed Ma'asum Serhindî(ö.1098/1687)
24. Mevlânâ Şeyh Seyfuddin(ö.1100/1689)
25. Seyyid Nur Muhammed Bedvani(ö.1135/1723)
26. Şeyh Şemsuddin Habibullah Can-i canan Mezher(ö.1195/1781)
27. Abdullah ed-Dihlevî(ö.1240/1824)
28. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî(ö.1242/1827)
29. Hâlid el-Cezerî(ö.1839)¹⁸²
30. Hâmid-i Mardinî

Şeyh Hâmid-i Mardinî Nakşibendî/Hâlidî şeyhi olarak tanınmıştır. Nitekim kendisi de yazdığı mektup ve eserlerde kedisini bu şekilde tanımlamıştır. Ancak *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid* adlı eserde kendisine verilen diğer tarîkatlara ait icâzetler ve silsilelerine de yer verilmiştir.

1.9. Şeyh Olarak Tesirleri

Şeyh Hâmid-i Mardinî bir misyon ve aksiyon adamı olmuştur. Bireysel ve toplumsal yozlaşmanın karşısında durmuştur. İnsanların hidayeti için mücadele içinde olmuştur. Şeyh Hâmid, eğitimini tamamladıktan sonra babasının vefâtı ile birlikte babasının görev yaptığı Muallak Camiî olarak bilinen Siirt Ulu Camiî'nde irade-i seniyye ile imam-hatip ve vaizlik görevini sürdürmüştür. Burada bir dönem

¹⁸² Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 142-143.

vaaz ve nasihatları ile insanları etkilemiştir. İnsanların fani olan bu dünya hayatında doğru yoldan ayrılmamasını, dolayısıyla ededi ahiret âleminin mutluluğuna kavuşmasına çalışmıştır. Daha sonra iç dünyasına dönmüş ve tasavvufa yönelmiştir. Bu yöneliş neticesinde Nakşibendî/Hâlidî tarikatına intisap edip Bâsret Dergâhı'nda mânevî eğitimini tamamladıktan sonra tekrar Siirt'e dönmüş ve ilim tedrisinin yanı sıra artık tarikatı da neşr etmiştir. Bu sebeple birçok kişi yanına gelerek kendisinden maddî ve mânevî anlamda istifade etmiştir. Burdaki içtimaî sorunlarla mücadele etmiş kan davalarını sulha dönüştürmüş ve Müslümanlar arasındaki mânevi yardımlaşma ve dayanışmaya katkı sağlamıştır.¹⁸³

Siirt'ten sonra Bışêriyê (Beşiri) nahyesinde irşad faaliyetleri yürütmüştür. Buraya intikalinden sonra burda bir camii, tekke ve hankah inşa etmiştir. Burada pek çok insan ona rağbet etmiş ve ondan Nakşibendî Tarikatı'nın usûl ve âdâbını öğrenerek bu tarikatı seçmiştir.¹⁸⁴

Daha sonra Hasankeyf nahyesine geçmiştir. Burada da bir camii, dergâh ve medrese tesis ederek altı yıl ilim ve irşad faaliyetinde bulunmuş talebe yetiştirmiş ve mürid kabul ederek onların eğitimi ile işgal etmiştir.¹⁸⁵

Hasankeyf'ten sonra buraya bağlı Gêrê köyüne geçerek burda halkı irşad etmiştir. Buraya yerleştikten sonra hemen bir mescid, dergâh ve medrese tesis etmiştir. Dicle nehrinin kenarındaki Gêrê köyü Aşita mıntıkasının merkezinde bulunmaktadır. Burada kaldığı sürece insanları irşad etmiş buradaki cehaletle mücadele ederek ilim neşretmiştir. Bu sürede çevredeki pek çok köy ve nahiye ile kabile ve aşireti dolaşarak irşad onları etmiştir. Küskün olanları barıştırmış, birçok kan davasını sulha dönüştürmüştür. Bu irşad alanında Aşita, Rammakî, Mehelmî, Omerkanî, Surgücü ve Savur bulunmaktadır. Bu irşad sürecinde Mardin'in merkezine kadar uzanmış ve Mardin'e gelerek halkı vaaz ve sohbetleri ile etkilemiştir. Gêrê köyü ve çevresindeki hizmeti ise iki yıl devam etmiştir.¹⁸⁶

¹⁸³ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 77.

¹⁸⁴ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 77.

¹⁸⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 77.

¹⁸⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 78.

Şeyh Hâmid, Gêrê köyünden Mardin'e intikal etmiş ve vefâtına kadar yaklaşık kırk yıl süren Mardin ve çevresinde irşad hizmeti yürütmüştür. Bu irşad ve tedris faaliyetine yetiştirip icâzet verdiği çocuklarını, torunlarını, talebe ve halifelerinde dâhil eden Şeyh Hâmid hizmeti yaymış ve tarikat halkasını genişleterek¹⁸⁷ Mevlânâ Hâlid'in Şam'da yarattığı dinamizm ile nasilki tüm Ortadoğu'yu etkilemiş¹⁸⁸ ise kendisi de Mardin ve çevresinde yeni bir dinamiz oluşturmuştur.

Şeyh Hâmid, Siirt ve Mardin merkez başta olmak üzere, Koçhisar (Kızıltepe), Nusaybin, Hasankeyf, Gercevs (Gercüş), Maserti (Ömerli) Savur, Midyat, Deyrezor, Cizre, Derik, Mazıdağ, Siverek, Diyarbakır, Çınar, Lice, Hazro, Hani gibi yerlerde kendisi ve maddî ve manevî eğitimden geçirerek yetiştirdiği halifeleri ile irşad faaliyetinde bulunmuş ve etkili olmuştur. Aşita, Botân, Mehelmi, Surgücü, Rammakî, Omerkani, Ğurs, Dekkorî, Milan, Şükuran, Arbân gibi birçok aşiret arasında irşad ve tedris faaliyetinde bulunmuştur.¹⁸⁹

Şeyh Hâmid'in yaptığı yoğun irşad ve tedris faaliyetleri neticesinde ilk defa Nakşibendî/Hâlidiliğin Siirt ve Mardin çevrelerinde tanınmasına vesile olmuştur. Şeyh Hâmid'in yetiştirdiği halifeleri sayesinde tarikatın daha geniş bir bölgede etkili olmasını sağlamıştır.¹⁹⁰

Ayrıca saydığımız bu bölgelerde imamı olmayan köylere imam tayin etmiş, camisi olmayan köylerde camiler inşa etmiş ya da inşa edilmesine vesile olmuştur. Ayrıca bazı yerlere de medrese ve dergâh kurmuş veya kurdurmuştur. Yani saydığımız tüm bu bölgede din âlimlerin yetişmesine vesile olmuş, camisiz ve imamsız köy kalmamasına ihtimam göstermiştir. Bu sayede bölgede İslâm'ı, Kur'ân ve sünneti inkiradından sonra tekrar ihya etmiş ve İslâm'ın yayılmasına vesile olmuştur.¹⁹¹

Şeyh Hâmid, tüm bu yerlerde cehaletle mücadele etmiş, insanları Allah'ın emir ve yasaklarına karşı uyarmış, insanlara Allah'a itaat etmelerini vaaz etmiştir.

¹⁸⁷ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 78.

¹⁸⁸ Kavak, Abdulcebbar, "Müceddidî Şeyhi Mevlânâ Halid El-Bağdadî'nin Ortadoğu'daki Misyonu," *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yay. 2017, Sayı 1, s. 3-5.

¹⁸⁹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 78-79.

¹⁹⁰ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İnsan Yay. İstanbul 2003, s. 318.

¹⁹¹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 86.

İnsanlara namaz kılmalarını, oruç tutmalarını, zekât vermelerini, hacca gitmelerini emretmiştir. Camiler inşa ederek buralarlarda görevlendirildiği imam ve müezzinler sayesinde cemaatsız ve cumasız köy kalmamasına ehemmiyet göstermiştir.¹⁹²

Dikkat çeken diğer bir husus da bu yerlere bakıldığında o dönemde buralarda önemli miktarda gayr-i müslimnüfuzun yaşadığı görülmektedir. Dolayısıyla genelde Nakşibendî/Hâlidiliğin özelde de Şeyh Hâmid'in tüm buraları etkilediğini Kur'ân ve sünnet çizgisinde, ehl-i sünnet ve'l-cemâat itikad ve felsefesinin buralarda tekrar canlanmasına ve kökleşmesine katkıda bulunduğu gibi bazı insanların ihtida etmelerine vesile olmuştur.¹⁹³

Şeyh Hâmid, toplumsal sorunlara duyarsız kalmamış kendisine başvuran insanların sorunları ile yakından alakadar olmuş ve toplumsal problemlerin çözümü için mücadele etmiştir. Nitekim aktarıldığına göre Mardin merkeze yerleştiği ilk yıllarda halktan bazı kimseler bir sorun dolayısıyla galiyana gelerek Süryaniler'in ev ve iş yerlerini basarak bir takım mallarını alarak gasp etmişlerdir. Bu olay üzerine malların sahibi olan garimüslimler halk üzerindeki etkisi bilinen Şeyh Hâmid'e başvurarak kendisinden yardım talep etmişlerdir. Şeyh Hâmid şehrin illeri gelenlerini tolayarak yaşadığı muhitte böyle olayların yaşanmasının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Bunun dinen câiz olmadığı gibi, İslam'ın engin hoşgörüsüne aykırı olduğunu ve çok esef verici olduğunu dile getirerek üzüntüsü belirtmiş ve gasp edilen malların biran evvel sahiplerine iade edilmesini istemiştir. Aksi halde yerleştiği Mardin'i terk ederek Siirt'e geri döneceği tehdidinde bulunmuştur. Nitekim bu toplantının hemen ardından gasp edilen mallar eksiksiz bir şekilde sahiplerine iade edilmiş ve üzür beyanlarıyla Şeyh Efendi'nin gönlü alınmıştır. Mallarını geri alan gayrimüslimler de Şeyh Hâmid'e gelerek saygı ve minnetle teşekkür etmişlerdir.¹⁹⁴

İslâm'ın bireysel yaşanamayacağı bilincinde olan Şeyh Hâmid'in, ümmetin ancak bir devletin çatısı altında birlikteliğini koruyabileceğini kavradığı anlaşılmaktadır. Bulduğu her fırsatta bunu dile getirmiştir. Nitekim her hafta pazartesi ve cuma günleri Camiî Kebir'de verdiği vaazlarda, irşada için gittiği tüm bu

¹⁹² Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 86.

¹⁹³ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 449; Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 432.

¹⁹⁴ Kişisel Görüşme, Nizameddin Hâmidî, Mardin, 06.09.2019.

yerlerde yaptığı sohbetlerde, mürîdleri başta olmak üzere, sevenleri ve âvâmı Devlet-i Âliye-i Osmaniye'ye itaat etmelerini ehemiyetle vaaz ile nasihat etmiştir. Ayrıca hükümetin payidar vekaim olması için sık sık dua ederek halkın birlikteliğinin önemini anlatmıştır.¹⁹⁵

1.10. Tasavvufî Şahsiyeti

Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin hayatı incelendiğinde, özelde Nakşibendiliğin genelde ise tasavvuf ve tarîkatın onun hayatında ne kadar önemli ve etkili bir yer edindiğimişahede edilmektedir. Çünkübabası Seyyid Abdullah âlimolmasının yanı sıra aynı zamanda Kadiri tarîkatı şeyhidir. Dolayısıyla Şeyh Hâmid, çocukluğundan beri tasavvuf ile içi içe bir hayat yaşadığından bu onun ilerideki tasavvufî hayatına ve kişiliğinin şekillenmesine büyük etki etmiştir. Bu sebeple o çocukluğundan beri ilme, tasavvufa ve tarîkatayabancı olmayan biri olarak yetişmiş ve hayatı boyunca pekçok âlim ve mutasavvıftan dersler alarak birçok icâzet almıştır. İlim ve tasavvufta ulaştığı ilmî mertebe sebebiyle dönemin önemli âlim ve mutasavvıflardan biri olmuştur. Bu ilmî otoritesinin bir göstergesi olarak da Şah-ı Mardin olarak anılmıştır.

Şeyh Hâmid'in tasavvufî kişiliğini en iyi ifade edendelillerinden birisi de *Ruhu'l-Meânî* adlı tefsirin müellifi Bağdat Hanefî Müftüsü Şihabuddin Mahmud Âlûsî'dir. Âlûsî, Osmanlı Padişahı Sultan II. Abdülmecit Han'la görüşmek üzere çıktığı İstanbul yolculuğu esnasında, Mardin'e uğradığı sırada, tanıştığı Şeyh Hâmid'in hakkında "*Neşvetü's-şümûl fi'sseferi ila İslambul*" adlı eserinde dile getirdiği şu ifadeleridir: "*Mardin kalesinin zirvesine çıktık. Ardından Mevlânâ Şeyh Hâlid'in halifelerinden olan Şeyh Hâmid'i ziyaret ettik. Bu ziyaret, müritlerinin ileri gelenlerinden bir grupla birlikte oğlunu bize göndermesinden sonra gerçekleşti. Oğlu 'hoş geldiniz' dedi. Babasının bizi karşılamaya gelmesinden dolayı bizi ikna eden bir sebeple özür beyan etti. Biz de özrünü kabul ettik. Teberrüken onu ziyaret ettik. Ziyaretimde Şeyh Hâmid'in ümmetin en hayırlı fertlerinden biri olduğunu -ki bu kimselerin yüksek teveccühlerinin meltemleriyle kara bulutlar dağılır- Hâlidîyye tarîkatını fani hakir dünyayı kazanmak için bir tuzak, tesbihinin tanelerini de hayat ceylanlarını (menfaatlerini) avladığı mermi haline getirmediğini gördüm. Mâsivayı geriye atmış, tüm işlerinde mevlâsına dayanmış, elini dünyanın süsünden çekmiş, çiçeğine bakmaz olmuş, tamahkârlığın gölgesinde dahi durmamış, Allah tealâ'nın*

¹⁹⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 86-87.

indirdiğinden ve teşriinden başka şeye de tabi olmamış. Allah halk arasında emsalini çoğaltsın. Onun irşadının ipiyle Nakşibendîliğin bendini sağlamlaştırsın.”¹⁹⁶

İstanbul’dan Bağdat’a dönüş yolunda Şeyh Hâmid’i ikinci defa ziyaret eden Âlûsî, dönüşünü anlattığı *Neşvetü’l-medâm fi’l-avdi ila medineti’s-selam* adlı eserinde de Şeyh Hâmid’i anlatmıştır. Âlûsî bu kitabında da Mardin’e uğradığı sırada Şeyh Hâmid’i tekrar ziyaretini şu satırlarla anlatır: “*Teberrüken zâhid kardeşim Allah’a çok şükreden mevlânâ Şeyh Hâmid’i ziyaret ettim. Kendisi Nakşibendî sâdâtının tarîkat-ı aliyyesinde raşid halifelerden ve safvet sahibi mürşitlerdendir. Cüneyd Bağdâdî ve Seriy Sakati’yi hatırlatan Ebu’l-Feyz Şeyh Hâlid Cezerî’den hilâfet almıştır. Şeyh Hâlid Cezerî ise güneş ve ay çiftinin üçüncüsü, on üçüncü asrın müceddidi heykel-i nurânî, Ebu’l-Behâ Ziyâeddin Mevlânâ Hz. Şeyh Hâlid Süleymânî’nin halifesidir. Allah Teâlâ esrarını mukaddes, adını doğuda batıda yüce eylesin. Şeyh Hâmid ve oğlu Şeyh İbrahim benden icâzet istediler. Bu onların şu günahkâr kul hakkındaki hüsnü zanlarından ötürüdür. Onlar için icâzet yazıp Bağdat’tan yollayacağıma dair söz verdim.”¹⁹⁷*

Âlûsî’nin İstanbul’a seyahatinin gidiş ve dönüş yolunda Şeyh Hâmid’i ziyaret edecek kadar önem vermesi ve ondan övgüyle bahsetmesi, ayrıca ona ilmî icâzet vermesi Şeyh Hâmid’in o dönemde çok önemli bir ilmî ve tasavvufî şahsiyet olduğunu kanıtlamaktadır.¹⁹⁸

1.11. Halifeleri

Şeyh Hâmid-i Mardinî, vefâtına kadar ilim ve irşad ile uğraşmış ve birçok talebe yetiştirerek ilmî icâzet vermiştir. Tasavvufta da yetiştirdiği ve mânevî ilimlerden geçirerek istidat ve kabiliyetlerine inandığı bazı kimselere de hem icâzet vermiş, hem de onları halife tayin etmiştir.

Şeyh Hâmid ilmin neşri ve Nakşibendî/Hâlidî tarîkatının yayılması için Mardin merkez başta olmak üzere civar köy, belde ve şehirlerde liyâkat sahibi bazı âlim kişilere hilâfet vererek görevlendirmiş, ilim ve irfanın buralarda yayılmasına vesile olmuştur.

¹⁹⁶ Mahmud Şihabuddin Alûsî, *Neşvetü’ş-şümûl fi’s-seferi ilâ İslambul*, Matbaatu Vilaye, Bağdat, h. 1293, s. 9

¹⁹⁷ Mahmud Şihabuddin Alûsî, *Neşvetü’l-medam fi’l-avdi ilâ medineti’s-selam*, Matbaatu Vilaye, Bağdat, h. 1293, s. 89.

¹⁹⁸ Aydın, s. 6-7.

Bunlardan tespit edilebilen altı âlime icâzet ve hilâfet vermiştir. Ailesinden ise her beşoğlunun yanı sıra bir torununa da tasavvuf icâzeti ve tarîkatta hilâfet vermiştir.¹⁹⁹ Yani toplamda on iki halife tayin etmiştir.

İsimlerini tespit edebildiğimiz halifeleri şunlardır:

1. Şeyh Muhammed-i Hazrovî
2. Şeyh Ahmed-i Kârâzî
3. Şeyh Sâlih-i Hânî
4. Şeyh Muhammed-i Liccî
5. Şeyh İlyas-i Hısnıkeyfî
6. Şeyh Abdullah-ı Dêrikî(Arbânî)²⁰⁰
7. Şeyh İbrahim Hâmidî (Büyük Oğlu)
8. Şeyh Abdullah Hâmidî(Oğlu)
9. Şeyh Muhammed Alaeddin Hâmidî(Oğlu)
10. Şeyh Abdulhalim Hâmidî(Oğlu)
11. Şeyh Abdurrahman Hâmidî(Oğlu)
12. Şeyh Muhammed Sâid Hâmidî(Torunu)²⁰¹

Bunların dışında Nakşibendîtarîkatının toplu zikir ve duahalkası olan hatm-i hâcegânî²⁰² icra etmek için mezun edip görevlendirdiği âlim ve mütteki kimselerde var. Şeyh Hâmid Efendi bunlardan bir kısmını Mardin merkezde görevlendirdiği gibi bir kısmını da Mardin'e bağlı kaza, belde ve köylerde görevlendirmiştir.²⁰³

Hatm-i hâcegânî icra etmek için Mardin merkezde izin verdiklerinden isimleri kaynaklarda nakledilenler şunlardır:

1. Hâkizâde Abdurrahman Efendi: Vefâtına kadar Mardin-Merkez Cami-i Kebir (Ulu Camiî) hatibi olarak görev yapmış.

¹⁹⁹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 138-139.

²⁰⁰ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 123.

²⁰¹ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 122.

²⁰² Hatm-ı hâcegân; ayin-i ehlullah ve ayin-i tarîkatta denilir. Şeyh, halifesi veya vekâlet verdiği kişilerce yönetilen ve mürid ve dervişlerin katılımı ile icra edilen zikir ve vecd yolu ile Allah'a yakınlamayı amaçlayan toplu zikir uygulamasıdır. Bu âyine Kadiriler devrân, Celvetiler nısf kıyam, Mevleviler semâ veya mukabele, Rifailer ve Sadiler zikir-i kıyam, Halvetler darb-ı esmâ, Şazeliler hadra ve Nakşibendiler hatm-ı hâcegân ismini verirler. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 57.

²⁰³ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 139.

2. Seyyid Abdullah el-Hatip: Hâkizâde Abdurrahman Efendi'nin oğlu olup el-Hatip lakabı ile meşhur bir âlimdir. Babasının vefâtından sonra onun görevine getirilmiş ve her Cuma günü Cuma namazından sonra hatm-î hâcegân icra etme izni verilmiştir.

3. Şeyh Abdullah Ed'debbağ el-Mardinî

4. Hâkizâde Seyyid Hâc Ahmed Efendi el-Mardinî: İyi bir âlim olup Mardin Kasım Paşa Medresesi müderrisidir.

5. Hâc Ahmed Efendi: Meşkina²⁰⁴ mahallesi imamıdır.

6. Molla Abdurrahman Efendi el-Mardinî: Aslen Cizre'lidir.

Şeyh Hâmid, Mardin'in dört kazası ile belde ve köylerinde 200'den fazla kişiye Hatm-ı hâcegân yapma izni vermiştir.

Mardin'in merkezi dışında Hatm-ı hâcegân yapma izni verilenlerden ismi kaynaklarda geçenlerden bazıları:²⁰⁵

1. Kabalalı Molla Şeyhmus.
2. Molla Hasan-ı Heskifi.
3. Molla Yâsîn-i Heskifi.
4. Molla Yusuf-i Kâlanderî
5. Velibeg Hac Ali-i Savrî
6. Molla Ömer-i Bâfâvî
7. Molla Muhammed-i Omerkânî
8. Sofu Ahmed-i Bîrîfâî
9. Şeyh Muhammed-i Sîtî
10. Molla Yusuf-i Mehelmî
11. Şeyh İsmail-i Bizgurî
12. Molla Ahmed²⁰⁶

²⁰⁴ Şimdiki adı Diyarbakırkapı Mahallesi'dir.

²⁰⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 139-140.

²⁰⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 139-140.

1.11.1. Şeyh Ahmed-i Kârâzî(Hanevî) (ö.1301/1884)

Ahmet b. Molla Ömer b. İsa Ağa b. Muhammed Ağa b. Kemâl Ağa b. Şeyh Hıdır'dır. Neseben Seyyid olup soyları Hz. Hasan'a dayanmaktadır. Neseb şecerleri Mardin Ovası'nda bulunan akrabalarındadır.

Mardin Ovası'nın bir kısmında hakim olan meşhur Mıllan-ı Hıdır aşiretinin ağası Şeyh Hıdır, Şeyh Ahmed'in beşinci göbekten büyük dedesidir. Şeyh Hıdır'ın beş oğlu olup ikisi Mardin Ovası'nda ikamet ederken üç oğlu ise Midyat'a bağlı Sıliban köyüne yerleşmeyi tercih etmişlerdir.

Şeyh Ahmed'in babası Molla Ömer de Midyat Sıliban köyünde ikamet ediyordu. Ancak köyde ihtilaf ve sorunların baş göstermesi, kan davasının ortaya çıkması ve sorunların gitgide büyümesi nedeniyle köylerini terk ederek Bışeryê(Beşiri) beldesine bağlı Şeyh Çoban köyü'ne taşınmıştır. Bilahare buradan da ayrılarak nihayet komşu Girêsiran köyüne taşınarak yerleşmiştir.²⁰⁷

Şeyh Ahmet Efendi bu köyde dünyaya gelmiştir. Daha küçük yaşlardayken babası vefat etmiştir. Babasının cenazesi Şeyh Çoban ziyaretinin kuzey tarafına defnedilmiştir. Şeyh Ahmed'in babası Molla Ömer, meşhur bir âlim olup Nakşibendîtarîkatında da şeyhlik pâyesi olan müttaki bir kişiydi. Babasının vefâtından sonra babasının izinden gitmek üzere küçük yaşlarında ilim tahsiline başlamış ve bölgenin meşhur âlimlerinden ilim tahsil etmiştir.

Sonra ilim tahsilini Bağdât'ta sürdürmüştür. Orada Bağdât'ın eski müftülerinden ve Şeyh Hâlid el-Bağdâdî'nin hem hocası hem de halifesi meşhur Molla Yahya-i Müziri'nin oğlu Şeyh Abdullah'ın rahle-i tedrisatından geçmiştir. Ayrıca hocası ona Nakşibendîtarîkatından da zikir telkininde bulunmuştur. Oradan hem ilmî icâzethem de ilk Nakşibendîtarîkatı iznini almıştır. Aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra tasavvufa büyük bir ilgi duymaya başlayan Şeyh Ahmet Efendi, bilahare Bağdât'ta 1266 yılında Abdulkadir-i Geylani Tekkesi postnişînliğini ifa eden Şey Ali el-Nakib'ten de Kadiri Tarîkatı icâzeti almıştır. Gene aynı sıralarda Bağdât'ta Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinden Şeyh Osman Siracüddin Tavîlî'nin(ö.1283/1866) sohbet halkasına girerek devam etmiş ve o da kendisine Nakşibendîtarîkatından icâzet vermiştir. Yine bunların dışında Mevlânâ Hâlid'in oğlu

²⁰⁷ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 71.

olan Şeyh Necmuddin (ö.1270/1853) de kendisine söz konusu tarîkattan icâzet vermiştir.²⁰⁸

Şeyh Ahmed Efendi Cizre'ye bağlı Bâsret köyünde mukim Mevlânâ Hâlid'in diğer bir halifesi olan Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin de sohbetine katılmış ve yanında tasavvuf eğitimine başlamıştır. Seyr u sülûkta olduğu sırada şeyhi vefât edince dergâhta postnişîn makâmına geçen Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin damadı ve halifesi Şeyh Sâlih-i Sıpkî'ye intisap eder. O da kendisine izin verir.²⁰⁹

Ayrıca Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin bir diğer halifesi olan ve Mardin ve çevresinin irşadı ile görevlendirilen Şah-ı Mardin lakabı ile tanınan Şeyh Hâmid'e de intisap ederek ona tabi olmuştur. O da kendisini ehil bulduğu için tarîkat izni ve halifelik icâzeti vermiştir. Böylece Şeyh Hâmid'in önemli halifelerinden biri olmuştur.²¹⁰

Şeyh Ahmed 1260/1844 yılında hac yolculuğu esnasında Şam'daki Mevlânâ Hâlid tekkesi postnişîni ve en büyük halifelerinden Şeyh Muhammed b. Abdullah el-Hânî (ö.1279/1862)'nin ziyaretine gider, sohbet halkasında bulunur. Tam bir teslimiyetle kendisine bağlanır. İlim ve feyzinden istifade eder. O da kendisine söz konusu tarîkatta icâzet verir. Ayrıca irşad için tam yetki verir.²¹¹

Şeyh Ahmed memleketine döndüğünde kendisine tevdi edilen irşad görevi gereğince köyünü bırakarak önce Diyarbakır merkeze, buradan sonra da Kâraz köyüne²¹² gelir. Burada yedi yıl irşad faaliyeti yürütür. Bu köye nisbetle Kârazî nisbesi ile anılmıştır.²¹³

Daha sonra asıl hizmetini yürüttüğü Hânî kasabasına yerleşir. Burada otuz yıl kadar tasavvuf ve irşad hizmeti yürüttüğü için ayrıca el-Hânî nisbesi ile de şöhret bulur. Birçok talebe yetiştirerek tarîkatın yayılması ve insanların hidayeti için büyük bir gayretle çalıştı. Pek çok insanuzak-yakın sohbet halkasına katıldı. İlim ve irfanından yararlandı.

²⁰⁸ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 72.

²⁰⁹ Heyet, "Ahmed Kârazî Diyâribekrî," *Türkiye Gazetesi Evliyalar Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 2, s. 227-228.

²¹⁰ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 139; Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 123.

²¹¹ Hânî, s. 891.

²¹² Diyarbakırın güneyine düşen bu köy günümüzde ilçe olup ismi Kocaköy'dür.

²¹³ Hânî, s. 891.

1301/1883 yılında 63 yaşında iken vefât eden Şeyh Efendi'nin kabri, Hâni kasabasının batısına düşen mezarlıktadır. Mezar taşına şu not düşülmüştür: “eş-Şeyh Ahmedü'l-Ferik en-Nekşibendî el-Hesenî el-Hânevî.”²¹⁴

Şeyh Ahmed'in sureti:

Boyu mutedil olup ne uzun ne kısa idi. Bir topluluk arsındayürüdüğünde uzun görünürdü. Başu büyükçe, yüzü münevver, alnı genişti. Yüzü ve sakalları yuvarlaktı. Sakalları her taraftan aynı uzunlukta olup bir tutamı geçmiyordu. Buğday tenli olup yüzü beyaza ve kırmızıya çalardı. Heybetli ve vakur bir duruşu vardı. Yürüyüşü hızlıca olup beraberindekiler yetişmezdi.

Üstün fetanet ve zekâyâ sahipti. Zamanın sayılı âlimlerindendi. Tefsir, hadis, fıkıh, akaid ve diğeri İslâmî ilimlerde çok geniş ve derinlikli bilgiye sahip olmasının yanı sıra tasavvuf ve makâmat ilimlerinde ise eşsiz bilgilere sahipti.

Meşhur bir âlim olmasına rağmen oldukça mütevâzı olup kimseye işini yaptırmaz, kendi işini kendi görürdü. Takvâyâ son derece önem verir, harama düşmemek için hediye dahi kabul etmezdi. Lakin sünnete ittiba için bildiği muttaki, halis müridlerinden bazısının hediyelerini kabul ederdi.

Şeyh Ahmed, güzel ahlâk sahibi, hâyâlı ve salih bir insandı. Bununla birlikte insanları sabır ve gayretle irşad etmiştir. Bunun sonucunda yaşadığı çevredeki birçok insan onun bu ilminden ve irfanından istifade etmiştir.²¹⁵

Çehresi sıcak ve mütebessim, lisanı fesih, yüreği şecaatli, nazarı keskin, görünüşü heybetli idi. Himmeti âli olmakla beraber, nefsinin cahil ve zelil bilen Şeyh Efendi, kendinisıradan insanlardan bellerdi. Kendisinden bir keramet zuhûr ettiğinde, başka şeylerle onu gözden kaçırmaya çalışırdı. Dostlarına iyilik yapardı. Öfkesini yenerek kötülük edenlerin kötülüklerini yüzlerine vurmaz, gördüğü kusurları görmezden gelirdi. Müttaki âlimlere, fakirlere ve sâlih kimselere karşı tevâzu gösterirdi. Özellikle ilim talebelerine hizmet etmeyi severdi. İmkânları ölçüsünde cömertlik yapar, sadaka verir, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını gidermeye çalışırdı.²¹⁶

Evlilikleri ve çocukları:

²¹⁴ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 72.

²¹⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 139.

²¹⁶ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 73.

Şeyh Ahmed, yedi evlilik yapmış ve bu evliliklerinden tespit edilebilen on üç çocuk sahibi olmuştur.²¹⁷

Şeyh Ahmed'in yetiştirdiği halifeleri sayesinde Diyarbakır ve çevresinde ilmî ve tasavvufî faaliyetleri devam etmiştir. Halifelerinden bazıları şunlardır.

1. Oğlu Şeyh Muhammed Ma'ruf: Şikeftan köyünde Hacı Ali evinde gece vakti icâzeti verilmiştir.

2. İsmi tespit edilemeyen Medineli bir zat.

3. Şeyh Hasan-ı İshakan

4. Molla Yusuf b. Şeyh Muhammed el-Hânî: Kabri Hani ilçesinin yola yakın kısmında bulunuyor.

5. Çermikli Hacı Mustafa Efendi: Kabri Diyarbakır'dadır. Söz konusu zat halifelik almasına rağmen irşada mezun kılınmamıştır.

6. Molla Arif el-Botî: Sürükan köyünde medfundur. Bu zat da bir önceki halifesi gibi, halifelik almasına rağmen irşada mezun değildir.

7. Kamışlı'dan Şeyh Ali-i Bokârî: Bu zat bilahare Şeyh Hasan-ı Nurani'ye intisap etmiştir.²¹⁸

1.11.2. Şeyh Muhammed-i Hazrovî (Şeyh Efendi)(ö.1299/1882)

Seyyid neseb olup aslen meşhur Bilvanis seyyidlerindedir. Aile arasında çıkan tartışmanın ve muhalefetin büyümesi ile memleketlerini bırakadeleri ve bazı akrabaları birlikte önce Diyarbakır merkeze daha sonra Hazro beldesine yerleşmişlerdir.

Şeyh Efendi, Hazro'da doğmuştur. Asıl ismi, Muhammed olmakla birlikte Şeyh Efendi nisbesi ile tanınmıştır. Ayrıca iyi bir âlim olup fıkıh ve hadisteki ilmî derinliği ile şöhreti yayılmıştır.

Çocukluğunda ve gençliğinde İslâmahlâkı ile yetişmiş, haramdan kaçmış, günahattan uzak durmuştur. Anlatılanlara göre Şeyh Efendi gençliğinde bir gün yoldan geçerken bir düğünden İslâmahlâkına uymayan sazlı-sözlü eğlence seslerini duyar. Hemen elleri ile kulaklarını kapatarak oradan hızlıca uzaklaşmaya başlar. Bu esnada karşıdan gelen amcası ile karşılaşır. Durumu anlayan amca, latife olsun diye kendisi ileşakalaşır ve "Bu ne sofuluk?" gibisinden ona takılır. Bu olaya canı sıkılan Şeyh

²¹⁷ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 74.

²¹⁸ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 75.

Efendi Hazro'yu terk ederek Mardin'in Hasankeyf beldesine taşınır. Burada yerleşen Şeyh Efendi, ilk evliliğini de burada yapar.

Bir süre sonrailim tedrisi için Diyarbakır'a gelir. Diyarbakır'da müftülük yapan Arapzâde lakabı ile meşhur âlim ve müderris Muhammed HasibHoca Efendiye talebe olur.²¹⁹ Uzun süre kendisinde ilim tedris eder. Tedrisata devam ettiği bir zaman kitaplarını bitirip icâzet alacak iken, bir gün hocası ile bir konu üzerinde ihtilafa düşer ve tartışır. İcâzet almadan kızarak hocasından ayrılır. O zaman, yörenin meşhur âlimlerinden ve Şeyh Hasan Nurani Hazretlerinin de halifelerinden olan Altunakar köyünde ikame edenŞeyh Kasım el-Hadi Efendi'nin(ö.h.1300) medresesine devam eder ve icâzeti ondan alır.

Önceki hocası Arapzâde, durumu öğrenir ve bir süre sonra onunla şehirde karşılaştığında; “Demek Kasım'ı bize tercih ettin. Bizi bırakıp Kasım'a gittin, ha!” diye sitemde bulunur. O da hocanın gönlünü almak için cevaben;“Hocam! Siz çok büyük bir üstadınız, ama Şeyh Kasım da iyi bir âlimdir.” diyerek gönlünü almaya çalışır.

Şeyh Muhammed Efendi'nin tasavvufa intisapı da ilginçtirve şöyle olur: Kendisi ticaret ile de iştigal eden Şeyh Efendi, malını satmak üzere ticaret için Mardin'e giden bir kervana katılır. Mardin'e vardığında malını satması için bir gayr-i müslimin dükkânına bırakıp, dinlenmek üzere hana çekilir. Dükkân sahibi de malın içine değerini düşürmek için biraz taş vesaire katar. Ertesi gün dükkâna gelen Şeyh Efendi'ye dükkân sahibi; “*Efendi! Senin malında taş, toprak var. Güzel ayıklanmamış. Satın alamam.*”der. Şeyh Efendi itiraz edince tartışma çıkar ve konu o zaman meşhur olan Şeyh Hâmid'e intikal eder. İkisi de Şeyh Hâmid'i aralarında hakem tayin eder. Huzuruna çıkarak durumu anlatırlar. Konuyu dinleyen Şeyh Efendi yanındaki âlimlere ne düşündüklerini sorar. Dayanamayan Şeyh Muhammed; “Efendim, müsaade buyurursanız bu konuda bende bir şeyler okumuştum, sizlere aktarabilirim.” deyip kitap isimleri ve bulunduğu konuyu da belirterek cevabın nasıl olduğunu anlatır. İlgili kitaplar getirilerek incelenir ve haklı olduğu görülür. Şeyh Hâmid hemen o adamdan parayı tahsil edip, onu azarlayarak kovar. Bilgi ve kişiliğinden etkilendiği Şeyh Efendi'yi de yanında alıkoyar.

²¹⁹ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 286.

Şeyh Hâmid'e intisap eden Şeyh Efendi ondan tasavvuf telkini alır. Seyr u sülûka girerek mânevî eğitime başlar. Ta ki icâzetalana kadar yanından tasavvufi erkânı ve riyâzeti yaşamadan ayrılmaz. Kendisini ehil bulan Şeyh Hâmid'te kendisine Nakşibendîtarikatında icâzet verir ve onu hâlife olarak tayin eder.²²⁰

Şeyh Efendi, halifelik aldıktan sonra Diyarbakır'ın Hazro beldesini irşadla görevlendirilir. Burada hem tedris hem de irşad faaliyeti yürüten Şeyh Efendi bir ara Diyarbakır Ulu Camii'nde sohbet ederken müridlerden biri bağırarak; “*Ben şimdi şeyhimin başındaki sarığın göğe değiştiğini görüyorum*” der. Müridlerin bu ve benzerilaf ve davranışlarından rahatsız olan Şeyh Efendi başındaki sarığı çıkarır ve Mardin'in yolunu tutarak doğrudan Şeyh Hâmid'in huzuruna çıkarak; “*Efendim, müridler benim için şunları şunları söylemeye başladı. Eğer şeyhlik talebe yetiştirmek ve tedrisât işiyse şeyhliği kabul ediyorum; yok eğer bu tür müridlerle uğraşmaksa, sizden istediğim; lütfen emanetinizi benden alınız.*” der. Şeyh Hâmid de; “*Sen yalnızca tedrisatta bulun ve talebe yetiştir, yeter.*” deyip gönderir.

Bu olaydan sonra hayatının sonuna kadar ilmî tedrisâtla uğraşır ve mürid kabul etmez. Ancak birçok talebe yetiştirir.

Şeyh Muhammed-i Hazrovî hayatında iki evlilik yapar ve dört oğlu bir kızı olur. Bunlar; Muhammed Şerif, Muhammed Emin, Muhammed Efendi, Muhammed Latif ve Medine'dir.²²¹

Bu çocuklarından Muhammed'i, kışın yılan ısırır ve ölürken diğer oğlu Muhammed Latif'i ise suyun çok sık ve az olduğu yaz mevsiminde Ambar Çayı'nda boğularak vefât eder. O, bu iki olaya sebep olarak kendisinin Arapzâde Hoca Efendi'yi terk ederek üzmesine ve kalbini kırmasına bağladığı kaydedilir.

Çocuklarından Muhammed Emin ise babasının ve ceddinin yolundan gitmiş, ilim tahsil ederek müttaki ve cömert bir âlim olarak nam salmıştı. Melaye Hasî cömertliğini şu Kürtçe şiirde dile getirmiş.

نان گرمو رونی تازه هنگڤو قیماغو دو
قحوآلتی دام شیخ زاده دینتر نه بخو
صحبتا وی کیمیایه ناڤی وی محمد امین

²²⁰ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 139; Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 123.

²²¹ Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 287.

زاده الله سخاو مثل قوم قد مضو

Türkçesi:

Sıcak ekmek, taze tereyağı, bal, kaymak ve ayran

Kahvaltı verdi bize, şeyhzade feynter'de, rüya değil gerçek

Sohbeti kimyadır, ismi Muhammed Emin

Allah cömertliğini arttırsın, geçmiş kavimlerde olduğu gibi,

Hazro'ya yakın Feynter köyünü satın alan Şeyh Muhammed Efendi, burada kurduğu dergâh ve medresede vefâtına kadar tedrisata devam etmişve tüm mesaisini talebe yetiştirmeye ayırmıştır. Şeyh Efendi ilme olan derin muhabbetinden sadece tedrisat ile iştigal edip mürid kabul etmediği için halife de bırakmamıştır.

Kesin olmamakla birlikte yaklaşık 1299/1882 yılında 70-75 yaşlarındayken Hazro'da vefât etmiştir. Mezarı İçkale mahallesindeki evinin yakınlarındadır.²²²

1.11.3. Şeyh Abdullah-ı Dêrikî (Arbâni)(ö.1299/1882)

Şeyh Hâmid'in diğer bir halifesi de Şeyh Abdullah'tır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Seyyid neseb bir ailedendir. Soyu Hz. Hüseyin (r.a) kanalı ile Hz. Muhammed (s.a.v.) ulaşmakta olup otuz birinci torunudur.²²³ Babasının adı Seyid Şeyh Muhyeddin'dir. Ailesi aslen Irak'ın Süleymaniye ve Kerkük civarında mukim Berzenci aşiretine mensuptur. Aile Seyyid Şeyh Muhammed Nakşibendî'nin torunlarıdır.²²⁴

Şeyh Abdullah, bir süre Derik ilçesinde ikamet etmiş ve tedris ile iştigal itmiş bir âlimdir. Bundan dolayı ed-Dêrikî nisbesi ile de tanınmıştır. Ancak mürşidi Şeyh Hâmid-i Mardinî, kendisine tasavvufî hilâfet ve icâzet verdikten sonra onu Arbân

²²² Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, s. 228; Hanî, s. 273.

²²³ Neseb silsilesi kendinden başlamak üzere şu şekildedir: Şeyh Abdullah-ı Derikî, Şeyh Muhyeddin, Şeyh Münir, Şeyh Muhammed, Şeyh Mustafa, Şeyh Ahmed, Şeyh Muhammed Mirasure, Şeyh Muhammed en-Nüdehî, Şeyh Ali Venderinî, Şeyh Resul Berzencî, Şeyh Baba Seyid Berzencî, Şeyh Resul Berzencî, Şeyh Kalender Berzencî, Şeyh Abdusseyid Berzencî, Şeyh İsa Berzencî, Şeyh Hüseyin Berzencî, Şeyh Yezid Berzencî, Şeyh Abdulhakim Berzencî, Şeyh İsa el-Berzencî(Süleymaniye'ye ilk yerleşen kişi), Şeyh Ali el-Hamdani, Şeyh Yusuf, Şeyh Mansur, Şeyh Abdulaziz, Şeyh Abdullah, Şeyh İsmail, İmam Musa Kazım, İmam Cafer es-Sadık, İmam Muhammed Bakır, İmam Zeynelâbidin, Hz. Hüseyin, Hz. Ali b. Ebu Talib., Kişisel Görüşme, torunlarından Süleyman Dilen'nin bize gösterdiği aile şeceresi, Kızıltepe, 11.03.2019

²²⁴ Tan, s. 304.

köyü²²⁵ ve çevresinde ilmin tedrisi ve tarîkatın neşri ile görevlendirmiştir. Kendisine verilen Arbân aşireti²²⁶ ile aynı ismi taşıyan köy ve çevresini irşad etme görevini vefâtına kadar yaptığından Arbânî nisbesi ile de anılmıştır.

O dönem buralardaki aşiret ve köylerdeki halkın İslâm'a karşı yabancılaştığı ve Kur'ân ve sünnetten uzak olduğu kaydedilir. Ayrıca halkın ilim ve irfanda da cahil olduğu belirtilir. Şeyh Abdullah, kendisine verilen irşad görevi çerçevesinde Arbân köyü merkez olmak üzere Arbân aşireti, Milla aşireti, Sürgücü aşireti, Derik, Mazıdağ ve köylerini irşad etmiştir. Buralarda birçok kişi kendisinin ilim ve irfanından yararlanarak kendisine intisap etmiş ve Nakibendî/Hâlidî tarîkatını seçmiştir.²²⁷

Şeyh Abdullah, müşidi Şeyh Hâmid'e çok derin bir muhabbet ve teslimiyetle bağlanmıştır. Nitekim Şeyh Hâmid'in vefâtı üzerine çok büyük bir üzüntü ile Mardin'deki ailesini ziyaret etmiş ve onlara taziyelerini bildirmiştir. Müşidinin taziyesi bitmeden kendisinde yaşadığı aşırı üzüntüden dolayı üç gün hummalı bir hastalığa yakalandıktan sonra Mardin'de vefât etmiştir.

Cenazesi Mardin'deki Hâmidî kabristanında Şeyh Hâmid'in kabrinin yakınına defnedilmiştir. Kabri ziyaret mahallidir.²²⁸

Şeyh Hâmid, 1299h./1882m. Muharrem ayının birinde Salı günü vefât ettiği için kendisinden üç gün sonra vefât eden Şeyh Abdullah için de h.1299/m.1882 yılının Muharrem ayının dördüncü günü Cuma günü vefât ettiği söylenebilir.

Şeyh Abdullah ed-Derikî, Azule adındaki bir hanımla evlenmiş ve bu evliliğinden bilinen Muhyiddin, Nureddin, Muhammed Emin, Ahmed ve Muhammed adındaki çocukları olmuştur.²²⁹

Şeyh Abdullah, âlim ve mucaz olan çocuklarından Şeyh Muhammed Emin ve Şeyh Ahmed'e tarîkatta icâzet vermiş ve halife tayin etmiştir.

²²⁵ Arbân köyünün şimdiki ismi Akçapınar olup Kızıltepe ilçesine bağlıdır. Kızıltepe'nin batısına düşen köyün ilçeye uzaklığı 28 kilometredir.

²²⁶ Arbân aşireti ve köyleri: Bu aşiret Kızıltepe, Derik ve Mazıdağ ilçelerinin oluşturduğu üçgende yerleşik olan ve yaklaşık yirmi köyden oluşan bir aşirettir. Kızıltepe-Viraneşir kara yolun Kızıltepe çıkışı beşinci kilometresinden itibaren başlayarak yirmi beşinci kilometresine kadar yolun güneyinde üç köy olmak üzere yolun kuzeyinden Mazıdağ sınırına kadar yayılmışlardır. (Arbân Köyleri: Arbân, Mergê, Girgevrê, Kalaçıkê, Şêbê, Kâni Sor, Bâdinâ, Elevs, Milanê, Harab Kurkâ, Tiltinê, Hankâ, Golandarê, Hanika Silo, Dugurkê, Erban, Dı'emê, Hêçuk, Bedrasê, Tılkerê, Hirbê Heriyê, Akziyaret)

²²⁷ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 139.

²²⁸ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 139.

²²⁹ Kişisel Görüşme, Molla Musa Arbanî(Çetintaş), Kızıltepe, 11.03.2019

Şeyh Abdullah, oğlu Şeyh Muhammed Emin'e tarîkatta icâzet verdikten sonra onu Arbân aşiretinin bir diğer köyü olan Şêbê köyünde²³⁰ irşad faaliyeti yürütmek üzere görevlendirmiştir.

Şeyh Muhammed Emin, Şêbê köyüne yerleştikten sonra burada dergâh ve medrese kurmuştur. Uzun yıllar ilim neşretmiş talebe okutmuştur. Birçok kişi onun tasavvuf sohbetlerine katılarak ondan yararlanmış ve tarîkat dersi almıştır.

Şeyh Muhammed Emin'in bilinen Abdullah, Selim, Reşid ve Saîd adında dört çocuğu olmuştur.

Şeyh Muhammed Emin, ilimin tedrisi ve tarîkatın neşri için yerleştiği Şêbê köyünde vefât etmiştir. Mezarı bu köyde olup daha sonra sevenleri tarafından kabri üzerine bir türbe inşa edilmiştir. Kabri ziyaret mahallidir.²³¹ Şeyh Muhammed Emin'in vefâtından sonra buradaki hizmet devam etmemiştir.

Şeyh Abdullah'ın oğlu Şeyh Ahmed ise babasının vefâtından sonra Arbân köyündeki dergâh ve medresenin başına geçerek postnişîn olmuştur. Şeyh Ahmed iyi bir ilmî birikime sahip olup vefâtına kadar talebe okutarak ilim neşretmiş ve tarîkat dersi vermiştir. Birçok kişi ona intisap ederek tövbe almış ve mürîdi olmuştur.

Şeyh Ahmed'in Şeyh Siraceddin adında tek çocuğu olmuştur. Şeyh Ahmed, ilim ve irşad hizmeti yürüttüğü Arbân köyünde vefât etmiştir. Kabri söz konusu köydedir.

Şeyh Ahmed'in vefâtından sonra Arbân Dergâh ve Medresesi'nin postnişînliğini torunu, Şeyh Siraceddin'in oğlu Şeyh Muhammed Tahir sürdürmüştür.

Şeyh Muhammed Tahir, 1927 yılında Arbân köyünde doğmuştur. Babasının adı Şeyh Siraceddin'dir. Annesi amcazadesi Şeyh Muhyiddin Efendi'nin kızı Rukiyye Hanım'dır. Aklî ve naklî ilimleri tahsil etmeğe küçük yaşlarda başlamıştır. İlim tahsiline babasının yanı sıra Boketêr köyünde Molla Abdulvehhab-i Tuhbî'nin yanında devam etmiştir. Bir süre Suriye'deki çeşitli medreselerde ilim tahsil ettikten sonra Ahmediyye Medresesi'nde Şeyh Hâmid'in torunlarından ve aynı zamanda dayısının çocukları olan Şeyh Afif Efendi ve Şeyh Siraceddin Efendi'den ilim tahsil etmiştir. Daha sonra tasavvufa yönelmiştir. Ahmediyye köyünde amel edip mânevî

²³⁰ Günümüzdeki ismi Çay köyü olup Derik ilçesine bağlıdır. Derik'e uzaklığı 15 kilometre; Kızıltepe'ye ise 20 kilometredir.

²³¹ Kişisel Görüşme, torunlarından Süleyman Dilen, Kızıltepe, 11.03.2019

kemâle erdikten sonra Ahmediyye Dergâh ve Postnişîni Şeyh Seyfeddin Hâmidî'den tarîkaticâzetinin yanında hilâfet de almıştır. Ayrıca Şeyh Afifi Hâmidî'den de teberrüken hilâfet almıştır.²³²

Şeyh Muhammed Tahir Efendi, tarîkaticâzeti ve hilâfetten sonra Arbân Dergâh ve Medresesi'nde yıllarca talebe okutmuş tövbe vererek mürîdleri irşad etmiştir. Birçok kişi onun ilim ve irfanından yararlanmıştır.

Şeyh Muhammed Tahir, Hâmidî ailesine mensup Ahmediyye köyünden Şeyh Fahreddin Efendi'nin kızı Nazime Hanım'la evlenmiştir. Bilindiği kadarıyla herhangi bir halife bırakmayan Şeyh Muhammed Tahir Efendi, 1989 yılında Kızıltepe'de vefât etmiş ve burada defnedilmiştir.

Şeyh Muhammed Tahir, yerine herhangi bir halife bırakmadığından Arbân Dergâh ve Medresesi fiilen kapanmıştır.²³³

Şeyh Abdullah-i Derikî'nin torunları hâlihazırda Kızıltepe'de yaşamakta olup Dilen, Aydın, Güneş, Yıldız ve Özen soyadını taşımaktadırlar.

1.11.4. Şeyh Hacı İlyas-ı Hasankeyfî (ö.?)

Şeyh Hâmid'in diğer bir halifesi Şeyh Hac İlyas-ı Hasankeyfî'dir. Kendisi hakkında çok muttaki bir âlim ve zâhid olduğunun, has ve âm birçok insanı Allah'ın emirlerini yerine getirmeye, sürekli ibadet etmeye davet ettiği ve Allah'ın azabından sakınmayı vaaz ettiği, dışında bilgi bulunmamaktadır.²³⁴

Bu Şeyh'in Hasankeyfî nisbesiyle anılmasından yola çıkarak Şeyh Hâmid'in bu halifesinin Hasankeyfli olduğu veya burada uzun süre irşad faaliyeti yürüttüğü sonucuna varılabilir. Daha önce müellifimizin hayatını aktarırken müellifimizin Mardin'e gelmeden önce Hasankeyf merkez ve buraya bağlı Gêrê köyünde medrese ve dergâh kurduğunu ve insanları irşad ettiğini aktarmıştık.

1.11.5. Şeyh Sâlih-ı Hanî (ö.?)

Şeyh Hâmid'in bu halifesi hakkında detaylı bir bilgiye ulaşamadık. Ancak Bu zatın Diyarbakır'ın Hanî ilçesi merkezinde ilimin neşri ve tarîkatın irşadı ile görevlendirildiği kaydedilmektedir. Halktan birçok kişinin ilim ve irfanından

²³² Kişisel Görüşme, oğlu Feyzullah Aydın, Kızıltepe, 15.03.2019

²³³ Kişisel Görüşme, oğlu Feyzullah Aydın, Kızıltepe, 15.03.2019

²³⁴ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 139.

yararlandığı bu Şeyh Efendi'nin, çok sâlih ve muttaki olduğu, burada birçok kişiye dini anlattığı ve birçok kişinin tarîkate intisap etmesine vesile olduğu belirtilmektedir.

1.11.6. Şeyh Muhammed-i Liccî(ö.?)

Şeyh Hâmid'in bu halifesi hakkında da detaylı bir bilgiye ulaşamadık. Ancak Bu zatın da Diyarbakır'ın diğer bir ilçesi olan Lice ve çevresinde görevlendirildiği kaydedilmektedir. Çok salih olan bu zatın ilmî ile âmil bir âlim olduğu belirtilmektedir. Ayrıca tarîkatta iyi bir sâlik olduğu ve burda has âm pekçok kişiyi irşad ettiği ve birçok insanın hidayete ermesine vesile olduğu da aktarılmaktadır.²³⁵

1.12. Evliliği ve Çocukları

Şeyh Hâmid hayatı boyunca, farklı zamanlarda, dört kez evlenmiştir. İlk eşi Hâlîme Hanım, ikinci eşi Âmine Hanım, üçüncü eşi Kumrî Hanım ve en son evlendiği eşi ise Hatice Hanım'dır. Tüm bu evliliklerinden dört kız ve beş erkek olmak üzere toplam dokuz çocuk sahibi olmuştur.

Şeyh Hâmid, ilk evliliğini erken yaşta yapar. Ergenliğe ulaştıktan sonra babası daha hayattayken babasının telkiniyle, iffetini korumak ve sünnet-i seniyyeyi yerine getirmek maksadıyla amcasının kızı Hâlîme Hanımla ilk evliliğini yapmıştır. Bu hanım, çevresinde iffetli ve sâliha bir kız olarak bilinirdi. Şeyh Hâmid'in bu evliliğinden en büyük oğlu Şeyh İbrahim (d.1237/1822) ve Şeyh Abdullah (d.1251/1836) dünyaya gelmiştir. Şeyh Hâmid, evlendikten sonra da babasından ayrı eve çıkmamış, anne-babası hayatta oldukça onların yanında kalmaya devam ederek eşiyle onlara hizmet etmiştir.²³⁶

İkinci evliliğini, meşhur Tillolu İsmail Fakirullah Hazretlerinin torunlarından olan Âmine Hanım'la yapmıştır. Bu ikinci evliliğinden Şeyh Muhammed Alaeddin (d.1253/1837) ve Şeyh Abdülhâlim (d.1257/1841) ve Zeynep dünyaya gelmiştir. Üçüncü evliliğini de Seyyid Ömer'in kızı Kumrî Hanım ile yapmış bu evliliğinden ise, Şeyh Abdurrahman (d.1268/1852), Aişe, Adle ve Hatice adlı çocukları dünyaya gelmiştir. Dördüncü ve son evliliğini ise, Savur beylerinden

²³⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 139.

²³⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 73.

Hacı İbrahim Bey'in kızı Hatice Hanım ile yapmıştır. Bu evliliğinden ise çocuk sahibi olamamıştır²³⁷.

Seyyid Şeyh Hâmid bu evliliklerin ilk üçünü Siirt'teyken dördüncü ve son evliliğini ise Mardin'e yerleştikten sonra yapmıştır.²³⁸

Şeyh Hâmid'in zevceleri hakkında yazdığımız bu bilgiler dışında daha teferruatlı bilgilere ulaşamadığımız gibi nerede, nasıl ve hangi tarihte vefat ettikleri, kabirlerinin nerede olduğu gibi bilgilere de ulaşamadık.

Kız çocukları hakkında ulaştığımız bilgiler şunlardır:

Şeyh Hâmid'in en büyük kızı Zeyneb Hanım:1259/1843 yılında Siirt'e doğmuş ağabeyleri Şeyh Muhammed ve Şeyh Abdulhâlim ile aynı annedendir. İlk evliliğini Siirt'te Seyyid Ali adlı bir zatla yapmış ve ondan iki çocuk sahibi olmuştur. Ancak bu zatın sürekli meczup olmasından dolayı ondan ayrılarak, Fakirullah Hazretleri ailesine mensup ve aynı zamanda dayısının oğlu Şeyh İbrahim isimdeki şahısla evlenmiştir. Bu eşiyle Tillo'dan taşınarak Ahmediyye köyüne yerleşmiş ve burada 1305/1888 vefat etmiştir. Cenazesi köydeki Hâmidî kabristanına defnedilmiştir.²³⁹

Şeyh Hâmid'in ikinci kızı Ayşe Hanım:1270/1854 yılında Mardin'de doğmuş, Şeyh Abdurrahman Zihni Efendi ile aynı annedendir. Mardin'deki Ensarî ailesinden Şeyh Eyyüp ile evlenip burada vefat etmiştir. Eski Mardin Müftülerinden meşhur Şeyh Yusuf Ensari (ö.1954) bu hanımın çocuğudur.²⁴⁰

Şeyh Hâmid'in, Adle ve Hatice adlı kızlarına dair kaynaklarda bir bilgiye rastlamadık.

Şeyh Hâmid'in kızlarından olan torunlarına baktığımız zaman hepsine yakını medrese eğitiminden geçmiş, icâzet almış birçok köy ve camilerde imam-hatiplik ve müderrislik görevlerini ifa etmişlerdir.²⁴¹

Seyyid Şeyh Hâmid'in erkek çocukları ise babalarından ve farklı âlimlerden ilmî ve tasavvufî icâzetler almış mümtaz kişilikler olmaları, her birinin babalarının

²³⁷ Coşkun, İbrahim, "Hâmid Mardinî ve *er-Risaletü'z-Zehabiyye fi Akaidi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaati'l-Muhammediyye* Adlı Eseri", *İbrahim Hakkı ve Siirt Ulemâsı Sempozyumu*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s. 397.

²³⁸ Hâmidî, Muhammed Sadık, "Mardinli Şeyh Hâmid ve Oğlu Şeyh Abdurrahman Zihni Efendi," *Makalelerle Mardin IV, Önemli Simalar Dini Topluluklar*, Mardin İhtisas Kütüphanesi Yayınları, Cilt 4. s. 49.

²³⁹ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunlar*, s. 113.

²⁴⁰ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunlar*, s. 120.

²⁴¹ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunlar*, s. 113-120.

halifeleri olmaları ve Mardin’de kurdukları medrese ve dergâhlar ile yarattıkları etkileri değerlendirmek için ayrı bir başlık açacağız.

1.13. Hac Ziyareti ve Yaptığı Seyahatler

Şeyh Hâmid ömründe iki defa hac yolculuğuna çıkmıştır. İlk yolcuğunu daha Siirt’e iken, ikinci yolculuğunu ise Mardin’e yerleştikten sonra yapmıştır.

Şeyh Hâmid, ilk hac seyahatini daha Siirt’e iken 1249/1833 yılında yapmıştır. O tarihte 31 yaşında olan Şeyh Hâmid, kutsal beldeler ile Kâbe’yi ziyaret etmek, hac farızasını yerine getirmek üzere içinde bir iştiyak duymaya başlamış, bu sebeple yola koyulmak için gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra Şam üzerinden beraberinde değerli âlim ve sâlih zatlardan oluşan bir cemaat ile Hac yoluna koyulmuştur.²⁴² Yolculuk esnasında Haleb’e uğrayan Şeyh Hâmid, burada birkaç ay kalarak buradaki birçok âlim ve mutesavvıfla tanışmış ve onlarla bir araya gelme fırsatı bulmuştur. Bunlardan biri de dönemin meşhur âlimlerinden biri olan Şeyh Ebu’l-Vefa el-Halebi’dir. Şeyh Hâmid onunla dostluk kurarak, onun ders halkasına katılmıştır.²⁴³ Şeyh Hâmid ondan Kadirî ve Halvetî Târikatı’ndan halifelik icâzetinin yanında aklî ve naklî ilimler ile rivayetleri caiz olan hadislerin nakline dair icâzet almıştır. Halep’ten Şam’a gelen Şeyh Hâmid, burada da hadis âlimi Şeyh Ahmed el-Küzberî ile tanışmış ve onun ders halkasına katılmıştır. Ayrıca Şeyh Hâmid, bu yolculuğu esnasında Şeyh Sâlim el-Attar’dan tefsir, hadis, fıkıh, akâid ilminin yanında alet(nahiv, sarf, meani v.s.) ilimlerinde de icâzet almıştır.²⁴⁴

Şeyh Hâmid, başladığı bu hac yolculuğunu yol güvenliğinin olmaması sebebiyle yarıda bırakıp memleketi Siirt’e geri dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu yolculuğun tesiri ile o tekrar tüm benliğiyle kendini ilimi ve irfanı neşretmeye adanmıştır.²⁴⁵

Şeyh Hâmid, ikinci hac yolculuğuna ilk seyahatinden on bir yıl aradan sonra 1264/1847 yılında çıkmıştır. O, bu zaman içerisinde Siirt’ten Mardin’e taşınmıştır. Bu yolculuğunda kendisine Mardin eski müftüsü Şeyh Hacc Muhammed Efendi eşlik etmiş ve bu defa güzargah olarak Urfa, Haleb, Şam yolunu takip etmiştir. Şeyh

²⁴² Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 74.

²⁴³ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü’l-Dürriyye*, s. 116.

²⁴⁴ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Cevahirü’l-Yakutiyye*, s. 11; Hâmidî, Muhammed Sadık, “Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri,” *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Sempozyumu*, Cilt 2, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, s. 430.

²⁴⁵ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü’l-Dürriyye*, s. 116.

Hâmid, ilk seyahatinde olduğu gibi bu hac seyahatinde de birçok âlimden farklı ilimlerde icâzetler almış ve kendisinin de ehil bulduğu pek çok kişiye ilmî ve tasavvufî icâzet vermiştir.²⁴⁶

Şeyh Hâmid'in bu hac yolculuğu esnasında aldığı bazı icâzetlerin veriliş tarihi olarak 1266/1850 tarihi kaydedilmiştir. Şeyh Hâmid'in seyahate başlama tarihi ile icâzetlerin veriliş tarihi olarak kaydedilen tarihlere bakıldığında, onun bu seyahatinin yaklaşık iki yıl sürdüğü söylenebilir.²⁴⁷

Şeyh Hâmid, ilk hac yolculuğunda Şam'da tanışmış olduğu ve kendisinin ilim sohbetine katıldığı allâme ve muhaddis Şeyh Ahmed el-Küzberî ile bu yolculuğu esnasında da birçok defa bir araya gelmiş ve kendisiyle ilmî sohbetler yapmıştır. Bu ilmî sohbetler sonucunda Şeyh Ahmed, kendisine başta Tefsir, Hadis, Tevhid, Usûl ve Âlet ilimleri gibi naklî ve aklî ilimleri ihtiva eden icâze-i tâmmevermiştir. Ayrıca onalمام Gazzâlî'nin ve "Şeyhu'l-Ekber" Şeyh Muhyiddini'l-Arabî'nin eserleri ile Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim gibi temel hadis kitapları için hususi icâzetler vermiştir. Ayrıca Şeyh Ahmed el-Küzberî, Şeyh Hâmid'e bölgede meşhur olan ve rivayetleri câiz olan Hadis icâzetinin yanında²⁴⁸ rahmet hadisi olarak bilinen "Evveliyye" ile müselsel hadisi icâzetinide vermiştir.²⁴⁹ Şeyh Hâmid, bu icâzetlerin tamamını hicri 1266/1850 yılında almıştır.²⁵⁰

Şeyh Hâmid, hac yolculuğunu tamamlayıp Mardin'e döndükten sonra da Şeyh Ahmed el-Küzberî ile ilişkisini koparmamış, onunla mektuplaşmaya ve ondan bu yolla istifade etmeye devam etmiştir. Bu mektuplara baktığımızda Şeyh Hâmid'in el-Küzberî'den çok fazla istifade ettiği ve onu kendisi için bir üstad olarak gördüğü anlaşılmaktadır.²⁵¹

Şeyh Hâmid'in ikinci hac yolculuğunda Şam'da tanışmış olduğu âlimlerden biri de Şam'ın büyük âlimlerinden biri olan Şeyh Hasan el-Attâr'dır. Şeyh Hâmid, aynı şekilde onunda ilmî sohbetlerine katılarak ondan hadis rivayetine dair müselsel hadis icâzeti almıştır.

²⁴⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 87.

²⁴⁷ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 157 ve s. 164.

²⁴⁸ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Cevahirü'l-Yakutiyye*, s. 36-37; Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 87.

²⁴⁹ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 121.

²⁵⁰ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 168.

²⁵¹ Bu mektuplar için bkz. Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 119-120.

Uzun bir yolculuğun sonunda Medine'ye varan Şeyh Hâmid, orada tanıştığı birçok âlim ve mutesavvıf tarafından ilmî şahsiyeti ve Hazreti Peygamber'e ulaşan nesebinden dolayı büyük bir rağbet ve saygı görmüştür. Şeyh Hâmid, uğramış olduğu diğer birçok şehirde olduğu gibi Medine'de de birçok âlimin ilmî meclislerine iştirak etmiş, onların ilminden istifade etmenin yanı sıra onlardan icâzetler almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Seyyid Hac Ahmed Şerif Efendi: Şeyh Hâmid onunla Medine'de tanışmış ve ders halkasına katılmıştır. O da Şeyh Hâmid'e ŞüttarîTârikatı'ndan icâzet vermiştir.²⁵²

Şeyh Yusuf es-Savi el-Medenî: Şeyh Hâmid Medine'de bulunduğu süre içerisinde onun ilmî sohbetlerine katılmış ve kendisyle birçok ilmî konuyu müzakerere etmiştir. Şeyh Yusuf ona hadis, tefsir, fıkıh ve usûl ilimlerinde icâzet vermiştir. Şeyh Hâmid ayrıca Şeyh Zevrâi el-Mağribî ve Şeyh Ahmed el-Cezâirî'nin de ilmî sohbetlerine katılmış ve onlardan Kâdirî Târikatı icâzeti almıştır.²⁵³

Şeyh Hâmid, geldiği Medine'de Peygamber Efendi'mizin kabri başınvarınca ayakta saygı ve edeple ilk önce baştan sona Kur'ân-ı Kerîm'i hatmetmiş sonra Peygamber Efendi'mizin mezarını ziyaret etmiştir.²⁵⁴

Şeyh Hâmid'in torunu Şeyh Muhammed Ali el-Hâmidî, "*Feyzu'l-Melik el-Vâhid fî Menâkibi es-Seyyid Şeyh Hâmid*" adlı eserinde, dedesinin Hicaz seferi ve hac yolculuğunu kendi el yazısı ile kaleme aldığı bir seyahatnâmesi olduğunu aktarmaktadır. Bu eserin kendisinde olduğunu belirten torunu, dedesinin bu eserinde hac yolculuğu boyunca uğradığı şehirleri, tanıştığı âlimleri, aldığı ve verdiği icâzetleri yazdığını belirtmektedir.²⁵⁵

1.14. Vefâtı ve Kabri

Şeyh Hâmid-i Mardinî, uzun sayılabilecek bir ömür sürdürmüş ve alıp-verdiği her nefesi değerlendirmeye gayret ettiği, kalbi bir an rabbinden gaflette olmadığı, her gününü ilim neşriyle, ibadetle, zikirle, vaaz ve nasihatlarla, insanları gaflet uykusunda uyandırmakla geçirdiği kayd edilmektedir. Seksen yıllık ömrüne

²⁵² Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 166.

²⁵³ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 166.

²⁵⁴ Kişisel Görüşme: Şeyh Hikmet Efendi, Ahmediyye Köyü, Mardin, 22.08.2019.

²⁵⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 88.

çok şey sığdıran Şeyh Hâmid, yüzlerce talebe okutmuş onlarca âlim yetiştirmiş, binlerce mürîdi irşad etmiştir.

Şeyh Hâmid, miladi 1882 yılında hicri olarak ise 1299Muharrem ayının birine denk gelen Salı günü kuşluk vakti Mardin’de vefat etmiştir. O vefat ettiğiinde hicri takvime göre 82, miladi takvime göre ise 80 yaşındaydı. Şeyh Hâmid, Mardin’e yerleştiğinde ahâli tarafından inşa edilen ve kendisine hediye edilen ve bugün hala ayakta olan camii ve tekkesinin yanındaki evinde gözlerini dünyaya kapatmıştır. Vefatından üç gün önce hastalanan Şeyh Hâmid, tam bir cezbe haline girmiştir. Bu haldeyken kendisinden; Allah, Allah zikri dışında bir şey duyulmamışve bu hal üzere âhirete irtihal etmiştir.²⁵⁶

Şeyh Hâmid’in doğumunun Muharrem ayının birine denk gelmesi gibi vefatının da Muharrem ayının birine denk gelmesi dikkat çeken bir tevafuktur.²⁵⁷

Şeyh Hâmid’in cenazesini Siirt’e ikamet eden dünürü Seyyid Abdülferit Efendi yıkamıştır.²⁵⁸ Cenaze namazını ise büyük oğlu Seyyid İbrahim kıldırıştır.²⁵⁹Cenazesine Mardin Mutasarrıfı, büyük vezir, Muhammed Sait Paşa ve emrindeki maiyetinin yanı sıra o zamana kadar alışık olunmayan yaklaşık elli bin kişilik bir kalabalık katılmıştır. Hâmidî’nin cenazesi için resmi tören düzenlenmiş, Asakir-i Şehane’nin resmi olarak cenazeye katılmaları ve askerlerin tüfeklerinin namlusunu aşağıya doğru omuzlarına asmalarını emredilmiştir. Şeyh Hâmid’in vefat haberine insanlar çok üzölmüş, bu sebeple halk alış-verişi bırakmış ve esnaflar da kepenklerini kapatmıştır.²⁶⁰

Şeyh Hâmid’in cenazesi şehrin doğusunda, Babu’s-Sor²⁶¹ kapısının karşındaki dağın batı yamacındaki Şeyh Şa’ranî’nin makamı olarak görölen yere defnedilmiş ve vefatına çok üzölen halk kendi imkânlarıyla mezarının üzerine Mardin kesme taşından bir türbe ve mescid inşaetmiştir.²⁶²Bu gün hala ayakta olan ve ziyaret addedilen türbe ve mezarı, Savur ilçesine giden yolun hemen bitişiğindeki sağ yamaçtadır.²⁶³

²⁵⁶ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü’-d-Dürriyye*, s. 137.

²⁵⁷ Muhammed Sadık Hâmidî, “Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri,” s. 431.

²⁵⁸ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 24.

²⁵⁹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Cevahirü’l-Yakutiyye*, s. 39.

²⁶⁰ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü’-d-Dürriyye*, s. 137; Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 414.

²⁶¹ Şimdiki Savur Kapı

²⁶² Muhammed Sadık Hâmidî, “Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri,” s. 431-432.

²⁶³ Türbesi için bkz. ek: 7.

Şeyh Hâmidî, Şah-ı Mardin olarak gören halk onun vefatına çok üzülmüş, pek çok edip ve şair de sonuna onun vefat tarihini not olarak düştükleri birçok mersiye yazmışlardır. Mesela edebiyatçı ve şair olan Muhammed Râşid Efendi el-Ömerî kırk altı beyitten oluşan bir mersiye kaleme almıştır. Mardin’de Müderris Feyzi lakabı ile tanınan Abdullah el-Mûsulî yirmi sekiz beyitli bir mersiye, Mardin Şer’iyye Mahkemesi hukuk vekili Hüseyin Hüsnü Efendi de elli dört beyitli bir mersiye ve Feyzîzâde Süleyman Efendi doksan beyitli bir tahmis yazmıştır. Hepsisi de yazmış oldukları mersiyelerin ve tahmislerin son beytine Şeyh Hâmid’in vefat tarihini not olarak düşmüşlerdir.²⁶⁴

Şeyh Hâmid’in vefatından sonra, üzüntüsünü yazmış olduğu mersiye ile dile getirenlerden biride ondan Arapça ilimleritahsil eden Süryanî Tabip İshak el-Mardinî’dir.²⁶⁵ Şeyh Hâmid’in torunu Muhammed Ali el-Hâmidî, dedesinin hayatını anlattığı “*Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid fî Menâkibi es-Seyyid Şeyh Hâmid,*” adlı eserde dedesinden ders alan ve sürekli sohbetinde bulunan Tabip İshak ve Antun Abdulvahid’in Şeyh Hâmid’in vaaz ve nasihatlarından çok etkilendiklerini ve bu sebeple ihtida ettiklerini, lakin bunu çevrelerinden gizlediklerini aktarmaktadır.²⁶⁶

1.15. Şeyh Hâmid-i Mardinî’nin Kerametleri

Keramet, sözlükte iyi ahlâk, cömertlik, itibar, şeref, küp veya testi gibi anlamlara gelir.²⁶⁷ Terim anlamı ise Peygamberlik iddiası olmayıp, iman ve amel-i salih sahibi olan kişilerden zuhûr eden olağan üstü şeylerdir. Eğer kendisinden bu hâl zuhûr eden kişi Peygamber ise buna “mucize” denilirken, kendisinden bu hâl zuhûr eden kişi iman ve iyi amel sahibi biri değilse buna “istidrac” denir.²⁶⁸ Hakikat ehli, evliyaların kerametinin sabit olduğu konusunda icma etmişlerdir. Çünkü bu konuyla ilgili sahih haberler vardır. Kerametler de mucize babındandır: Suyun üzerinde yürüme, hayvanların konuşması ve bir şeyin yeri ve zamanı dışında gerçekleşmesi gibi.²⁶⁹

²⁶⁴ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 138-147.

²⁶⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 425.

²⁶⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 449; Muhammed Sadık Hâmidî, “Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri,” s. 432.

²⁶⁷ İbn Manzûr, Cilt 12, s. 510.

²⁶⁸ Cürçânî, s. 184.

²⁶⁹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 168.

Tasavvuf geleneğinde müridlerinin kerametlerini anlatma yoluyla onun derecesini yükseltmeye yönelik yaklaşımlar müridler arasında yaygın olarak görülen bir durumdur. Şeyh Hâmid'ten sonra kendisi hakkında yazılan eserlere baktığımızda Şeyh Hâmid'e nispet edilen birçok kerametine yer verildiği görülmektedir. Ancak bu eserlerde yer verilen kerametlerle ilgili en dikkat çeken taraf, kerametlere bizzat şahitlik eden kişilerinde ismen zikredilmiş olmasıdır. Çünkü şeyhlere nispet edilen kerametler çoğu zaman genel olaylar şeklinde zikredilir. Şeyh Hamid'e nispet edilen kerametlerden bazıları şunlardır:

Şeyh Hâmid'in Mardin'e geldiğinde Mardin merkezdeki Şehidiyye Camii'nin minaresinin Allah'a hamd etmek üzere Şeyh Hâmid'i istilam için eğildiği ve bu minarenin günümüze değin eğik kaldığı günümüze kadar halk arasında anlatılan ve Şeyh Hâmid'e atfedilen kerametlerden biridir.²⁷⁰

Mürîdlerinden Şeyh Muhammed es-Sîfî'nin anlattığına göre Ömerkan Bölgesi'nin ağası Sa'dun Ağa, Şeyh Hâmid'in müridlerinde aralarında olduğu kendi aşiretinden bir grup insanı adamlarını göndererek evlerinden zorla almış, onları hapsetmiş ve onlara işkence ederk ezziyet etmiş hatta onları öldürmeye çalışacak kadar ileri gitmişti.²⁷¹

Şeyh Muhammed es-Sîfî:

- Ben onları ağanın elinden kurtarmaya çalıştım ama güç yetiremedim. Ağa benim sözlerime bile kulak asmadı. Ben onun yanında olduğum sırada gecenin üçte ikisinin geçtiği bir vakitte kendisini bir sıkıntı bastırdı ve zorluklar yaşamaya başladı. Sanki kendisini yılan ısırması gibi sağa sola yuvarlanmaya başladı. O esnada elbiseleri arasından bir şey düştü. Onu incelediğimizde bunun bir mühür olduğunu anladık ve hemen onu kâğıda bastığımızda Şeyh Hâmid'in mührü olduğunu gördük. Bu olağanüstü durum karşısında ağa ve beraberindekilerle birlikte hepimiz çok şaşırдық. Ağa bana dönerek: “Bizle şeyh arasında iki merhalelik mesafe olmasına rağmen bu nasıl olur?” dedi. Ben de ona: “Vallahi bu yapmaya çalıştığın yanlış işten dolayı sana bir işaret ve uyarıdır.” dedim.²⁷²

²⁷⁰ Kişisel Görüşme, Nizamettin Hâmidî, Mardin, 07.09.2019.

²⁷¹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 168.

²⁷² Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 168.

Ağa bunu anlayınca hemen hapsettiği insanları serbest bırakmış ve yaptığından pişmanlık duyarak Şeyh'in ziyaretine gitmiş, ondatövbe ederek ona intisap etmiştir.²⁷³

Ulu Camii İmamı Abdurrahman Efendi el-Hâkî el-Mardinî kendisinin şahit olduğu bir kerameti şu şekilde anlatmaktadır. Şeyh Hâmid Efendi, Mardin'e geldiğinde çok defa onun yanına gitmeme rağmen ona intisab etmedetereddüt yaşadım. Bir defasında Şeyh Hâmid bana: "*Bize tabi olmak için seni geciktiren sebep nedir. Niye bizim tarikatımıza intisab etmiyorsun?*" dedi. Bende özür dileyerek bunun mümkün olmadığını söyledim. Şeyh Efendi'de bir memnuniyetsizlik belirdi. Bana: "*Onsuz kurtuluş olmaz.*" dedi. Abdurrahman Efendi sonrasını şu şekilde anlatmaktadır: "*Daha sonra hücreme çekilip avluya bakan pencerenin önünde yattım. Rüyamda sanki Hz. Ebu Bekir'in kible yönüne yöneldiğini gördüm. Şeyh Muhammed Bahauddin Nakşibbendi'in de onun arkasında yürüdüğünü gördüm. Ona elimi uzattım ve elbisesinden tutarak ondan meded diledim. Bana kızgın bir bakışla: "Sana ittiba etmeni istiyor sen yüz çeviriyorsun. Ona git ve ittiba et."* Abdurrahman Efendi, onun Şeyh Efendi'yi işaret ettiğini anladım. O an hemen uyandım ve baktımki elimin pencere yönünde uzandığını gördüm. Hemen kalktım, abdest aldım. Gördüğüm bu rüya ile Şeyh Efendi'ye gitme konusunda bende bir şevk oluştu. Hemen onun hücreğine gidip elini öptüm. Şeyh bana; "*Anlat bakalım gördüklerinizi.*" dedi. Bende ona; "*Siz zaten biliyorsunuz.*" dedim. Oda bana ikinci defa gördüklerimi anlatmamı istedi. Bende ona gördüklerimi anlattım. Yüzü sevinçten açıldı ve bana tarîkata intisab etmek için izin verdi. Bana gusül almamı söyleyip bendentarîkatın diğer âdâplarını yerine getirmemi istedi.²⁷⁴

Şeyhi Efendi'nin hizmetkârlarından Hasankeyfli Molla Yasin sunları aktarmaktadır: Bir gün Şeyh Hâmid Efendi'nin bir grup müridiyle müritlerinden birinin bahçesine indi. İndiği bu bahçenin hemen yanında aynı şekilde Şeyhi Efendi'nin bir müridi olan başka bir adamın bahçesi vardı. Ancak onun bahçesinde ki su kaynağı çok zayıf aktığı için bu kişi Şeyhi Efendi'nin yanına gelerek bahçenin durumu ve suyun azlığından dolayı Şeyhi Efendi'ye şikâyetlerde bulunmuştur. Şeyhi Efendi yarı ciddi, yarı şaka bir tavırla; "*Allah suyu azalttıysa ben ne yapabilirim.*" demiştir. Bir saat sonra şeyh bahçe sahibinden, kendisi ile birlikte bahçesine doğru

²⁷³ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 168.

²⁷⁴ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 169.

yürümeyi, istemiştir. Birlikte suyun çıkış yerine varana kadar yürümüş ve orada durmuşlardır. Şeyhi Efendi elini suyun kaynağına uzatarak, bir şeyler okumuş ve ona tükürüğünü akıtmıştır. Bundan bir saat kadar bir süre geçmeden su kaynağı fişkırmaya ve şiddetli bir şekilde akmaya başlamıştır. Allah'ın izni ve şeyhin bereketi ile.²⁷⁵

Şeyh Hâmid, Gere köyünde yaşarken Hasankeyf'e taşınma isteği oluşmuş içinde Hasankeyf halkından kendisine eşyalarını taşımaları için hayvanlar göndermelerini istemiştir. Bu arada Gere köyü halkı toplanarak ondan gitmemesini istemişlerdir. Üzüntü ve keder içinde gitmemesi için ısrar edince şeyh kendilerine ısrar etmemelerini söylemiş şeyhlerin ruhaniyeti tarafından hikmetini bilmediği bir şekilde kendisine emir edildiğini söylemiş ve köyden taşınmıştır. Şeyh daha Hasankeyf'e varmadan Gere köyünde yaşadığı evin çatısının hiçbir yıkılma emmaresi yokiken bir anda yıkıldığı haberi verilmiştir. Hâlbuki içinde yaşadığı ev uzun yıllar içinde yaşanacak sağlamlıkta ve yıkılacağına dair hiçbir delil ve işaret belirtisi yok iken yıkılmıştır. Buda şeyhin bir kerameti olarak görülmüştür.²⁷⁶

Şeyh Hâmid Nusaybin'e irşâd için giderken büyük bir kırlangıç sürüsü gelerek şeyhin başının üstünde durarak adeta bir çadır gibi gölge oluşturmuşlardır. Bu şekilde şeyhin başında kendisiyle beraber Allah'ın dilediği bir süre onun başının üstünde onun yürümesini takip etmişlerdir. Yanındaki insanlarda bunu şaşkınlık içerisinde izlemişlerdir.²⁷⁷

1.16. Şeyh Hâmid'in Kronolojik Hayatı

1802. Doğumu

1822. Babasının vefatı ve babasının yerine Siirt ulu camide irde-i seniyye ile İmam-Hatip ve Va'iz olması

1237/1821. Büyük oğlu Şeyh İbrahim'in doğumu

1249/1833. İlk hac yolculuğu

1251/1836. Oğlu Şeyh Abdullah'ın doğumu

1253/1837. Oğlu Şeyh Muhammed Alaeddin'in doğumu

1257/1841. Oğlu Şeyh Abdülhâlim'in doğumu

²⁷⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 169.

²⁷⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 171.

²⁷⁷ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 170.

1260/1844. Mardin'e gelmesi

1264/1847. İkinci hac yolculuğu

1268/1852. Oğlu Şeyh Abdurrahman'ın doğumu

1272/1866. Oğlu Şeyh Muhammed Alaeddin'in vefatı

1299/1882. Mardin'de Vefatı

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYH HÂMİD-İ MARDİNÎ'NİN ESERLERİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

2. 1. Eserleri

Şeyh Hâmid, döneminin ilim ve irfanından çok iyi yararlanmış iyi bir bilgi ve kültür birikimine sahip olmuştur. Aldığı ilmîcâzetler bunun kanıtları niteliğindedir.²⁷⁸Nitekim pek çok eser yazan Molla Halil es-Si'irdî'nin rahle-i tedrisâtından geçmiş olsa gerek ki Şeyh Hâmid de pek çok eser yazmıştır. Özellikle Şeyh Hâmid Efendi'nin yazdığı ve günümüze ulaşan eser ve mektublarına baktığımızda atıfta bulunduğu âlimler İmam-ı Azem, Şems-i Tebrizî, İbn Hacer ve hanefî ve maliki mezhebinin görüşlerini nakletmesi onun yüksek ilmî seviyesinin bir göstergesidir. Şeyh Hâmid eserlerini Arapça kaleme almıştır. Bu bağlamda Şeyh Hâmid özellikle Fıkıh, Hadis, Tefsir, Âkâid ve Tasavvufî birçok müstakil kitap, şerh ve haşiyeler yazmıştır.²⁷⁹Ayrıca küçük risaleleri ve kendisine soru soranlara cevap olarak yazdığı mektupları vardır.²⁸⁰Şeyh Hâmid'inin bu alanlarla ilgili yazdığı eserleri şunlardır;

2.1.1. Müstakil eserleri

1. Urcuzetü't-Tullâb fiz-Zurûf ve'l-Câr ve'l-Mecrûr ve'l-İ'râb

Hâmidi bu eseri Nahiv alanında nazım ölçüsü ve recez bahri ile yazmıştır. Bu eserinde Zarfların, Felsefecilere, Akaidçilere ve Nahiv ilmindeki Kufî akımına göre tanımlarını vermiştir. Bu kitapta Lafzî, Ma'nevî, Simâ'î ve kiyâsî bütün Avâmilleri, Ma'mulleri, Amillerin amel etme şekillerini ve İ'râbın takdiri ve mahhali çeşitlerini kendine has üslubuyla kısa ve özlü lafızlarla, veciz bir şekilde kaleme almıştır.²⁸¹

Hâmidi bu eserinde zarfları, daha önce hiçbir âlimin eserlerinde yapmadığı bir şekilde sınıflandırmıştır. Bu eser o dönemde medreselerde okutulan Caminin metni olan İbn Hâcib'n *Kafiye*'sine ve İbni Hişâm'ın *Kavaid*'inin şerhine denk sayıldığından Şeyh Hâmid'nin bu eserini okuyanların bu iki eseri okumasına gerek görmeyeceği belirtilmiştir.²⁸²

²⁷⁸ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 141-167.

²⁷⁹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 116.

²⁸⁰ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 115-118.

²⁸¹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 115.

²⁸² Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 115.

Hâmidî bu eserin giriş kısmında bu eseri bir ilim talebesi olan oğlu Şeyh Abdurrahman için yazdığını belirtmektedir. Şeyh Hâmid'in torunlarından Şeyh Abdurrahman'ın oğlu Seyyid Muhammed Ali, dedesinin bu eserini şerh etmiştir. Bu eserde geçen anlaşılması zor ve kapalı olan sözcük ve cümleleri açıklamıştır. Bu eserine de *Fethu'l-Vehhâb Şerhu Urcuztu't-Tullâb* adını vermiştir.²⁸³

Bu eserin bir nüshası müellif hattıyla Hâmidî ailesine mensup Muhammed Sadık Hâmidî'nin özel kütüphanesinde mevcuttur.²⁸⁴

2. Risâletü'l-Vehbiyye fî Süneni's-Salati'r-Rubâiyye: Şeyh Hâmid'in fıkıh alanında yazmış olduğu bir eserdir.²⁸⁵ Bu eserinde dört rekâttan oluşan sünnet namazlarda yer alan sünnetleri konu edinmiştir. Bu risaleyi bir mukaddime, dört baba ve hatimeden oluştuğunu girişte anlatan Şeyh Hâmid, her bir dört rekâtlı sünnet namazlarda abdest almadan başlayarak namazın bitişi olan selam vermeye kadar altıyüz sünnet olduğunu belirtmiştir. Bu sünnetlere Kur'ân-ı Kerîm'den, Resulullah'ın sünnetinden ve fikhî eserlerden şer'i deliller göstererek her birini ayrı ayrı açıklamıştır.²⁸⁶

Şeyh Hâmid, daha sonraları bu eserini uzun bulduğundan dolayı, Tespit etmiş olduğu altı yüz sünnet hakkındaki delillere yere vermeden bu eserini muhtasar bir şekilde kaleme almıştır. Ve bu eserine de *Sünenü's-Suu'biyye* adını vermiştir.²⁸⁷

Bu eser daha sonra Medine'de yaşayan ve öğretmenlik görevi yapan Hüseyin Haydar tarafından tahkik edilerek Yemen San'a Üniversitesi'ne yüksekisans tezi olarak sunulmuştur. 2012 yılında da Beyrut'ta basılmıştır. Eserin aslı Hâmidî ailesine mensup Muhammed Sadık Hâmidî'nin şahsi kütüphanesinde mevcuttur.²⁸⁸

3. er-Risâletü'z-Zehabiyye fî Akâidi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemâa'ti'l-Muhammediyye: Şeyh Hâmid'in akaide dair nazm şeklinde yazmış olduğu bir eserdir. Eserin adının Türkçesi; *Muhammedî Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâatin İnançları Hakkında Altın Kitapçık*'tır. Bu eseri daha Hasankeyf ve Gêrê köyündeki

²⁸³ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 115.

²⁸⁴ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 443

²⁸⁵ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 116.

²⁸⁶ Hâmid el-Mardinî, "er-Risâletü'z-Zehabiyye fî akâidi ehli's-Sünneti ve'l-Cemâa'ti'l-Muhammediyye," bu eserin aslı Hâmidî ailesine mensup Muhammed Sadık Hâmidî'nin şahsi kütüphanesinde mevcuttur. Bu risalenin tahkik için hazırlanan bir müsveddesinin çalışmamızda kullanacağız.

²⁸⁷ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 116.

²⁸⁸ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 444.

medresesinde talebe okuttuğunda, yeni başlayan talebeler için kaleme almıştır.²⁸⁹Şeyh Hâmid, bu eserini o dönemde Midyat'a bağlı olan Hasankeyf kazasında 1253/1838 yılında yazdığını eserin sonunda belirtmektedir.²⁹⁰Şeyh Hâmid'in bu eserini torunlarından Şeyh Abdurrahman'ın oğlu Şeyh Muhammed Ali, biri düzyazı diğeri nazm olmak üzere iki farklı tarzda şerh etmiştir. Şeyh Muhammed Ali'nin düzyazı şeklinde yapmış olduğu şerh 1150 sayfadan ibaret olup iki cilt halindedir. Bu eserin ismi *Cevâhirü'l-Yâkutîyye Şerhu Risâleti'z-Zehebiyye*'dir. Bu eserde Şeyh Muhammed Ali, dedesinin yazmış olduğu eserdeki kelâmî görüşleri delilleriyle beraber ele almıştır. Bu eserin iki yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Şeyh Hâmid'in torunlarından Muhammed Sadık Hâmidî'nin şahsi kütüphanesinde yazma olarak bulunmaktadır. Diğeri ise Nusaybin'de Şeyh Abdulbâki Aydın'ın şahsi kütüphanesinde bulunmaktadır.

Şeyh Muhammed Ali'nin nazm şeklinde yazdığı şerh'in ismi; *Cevâhirü't-Tenmiyye Nazmu Usûli's-Sünneti'l-Mebniyye*'dir ya da *Lülüetü'l-Ferîde fi ilmi'l-Akîde*'dir. Şeyh Muhammed Ali, telif ettiği *Feyzu'l-Melik el-Vâhid fi Menâkibi es-Seyyid Şeyh Hâmid* adlı eserde kendisinin kaleme aldığı söz konusu bu esere bu iki ismi verdiğini belirtmektedir. Bu eserde Şeyh Muhammed Ali, dedesinin *ez-Zehebiyye*'de ele almadığı bazı kelâmî konuları bu eserine eklemiştir. Bu eserde, başta İmam Nesefî olmak üzere birçok kelamcının eserlerinden faydalanmıştır.

Bu eserde âkaid ilminin temel konusu olan Usûl-i Sitte (imanın altı şartı) konularını bu ilmi okumaya yeni başlayanların anlayabilecekleri kısa ve özlü bir üslup ile inceleyen Şeyh Hâmid'in yazdığı bu eser; giriş, altı bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde bu eserin yazılış sebebi, akaid ilminin kadın-erkek tüm Müslümanların öğrenmesinin gerekli olduğunu ve öğrenmeyenlerin dinî ve hukuki açıdan uğrayacakları zararları, İslâm'ın, dinin, şeraitin, milletin ve mezhebin tanımları ile efal-i mükellefin bilinmesi gibi konuları işlemektedir.²⁹¹

Şeyh Hâmid, eserin altı ana bölümün her bir bölümünde imanın bir şartını detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bu bölümlerde ele alınan konuları şu şekilde özetlemek mümkündür. Birinci bölümde: Allah'a iman, Allah'ın varlığı ile ilgili aklî ve naklî deliller, Allah'ın sıfatları ve özellikle tekvin sıfatını da ekleyerek izah

²⁸⁹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vahid*, s. 37-38.

²⁹⁰ Hâmid-i Mardinî, *er-Risâletü'z-Zehebiyye fi Akaidi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaati'l-Muhammediyye*, Tah. Muhammed Sadık Hâmidî, Diyarbakır 2008, s. 8.

²⁹¹ Hâmid el-Mardinî, *er-Risâletü'z-Zehebiyye*, s. 1-8.

etmiştir. İkinci bölümde meleklerle iman, meleklerin özellikleri, sayıları ve görevlerine yer vermiştir. Üçüncü bölümde bütün ilahî kitapların Allah'ın kadim kelamı olduğu, Kur'ân'ın kendinden önceki kitapların hükmünü kaldırdığı, dört büyük kitabın hangi dillerde indirildiği ve Kur'ân'a dokunma ile ilgili fikhî hükümler ele alınmıştır. Dördüncü bölümde peygamberlere iman, peygamberlerin statüsü, peygamberlere olan ihtiyacın ispatı ve onların mucizeleri, Hazreti Peygamber'in evrensel bir peygamber olduğu ve kendisinden sonraki halifeler hakkında bilgiler verilmektedir. Beşinci bölümde ahiret gününe iman, ahirete imanın mahiyeti, kıyamet alametleri, kabir azabı, cennet-cehennem ve müminlerin cennette Allah'ı görecekleri gibi konuları işlemiştir. Altıncı bölümde kadere iman, cüz-î irade ve küllî irade, kaza ve kaderin mahiyeti konularını zikretmiştir. Sonuç bölümünde ise Şeyh Hâmid, aslında fıkıh usûlünün konuları olan şer'i hükümleri açıklamıştır. Eserin en sonunda ise eserin ismi, ne zaman venerede yazıldığı bilgilerine yer vermiştir.²⁹²

Şeyh Hâmid'in bu eserini İbrahim Coşkun tarafından *İbrahim Hakkı ve Siirt Ulemâsı Sempozyumu*'nda; "Hâmid el-Mardinî ve *er-Risaletü'z-Zehebiyye Fi Akaidi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaati'l-Muhammediyye Adlı Eseri*" adıyla tebliğ olarak sunulmuş ve eserin analizi yapılmış.²⁹³

4. el-Feteva el-Hâmidîyye ala Mezhebi's-Şâfiî'yye: *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid fî Menâkibi es-Seyyid Şeyh Hâmid* adlı kitapta Şeyh Hâmid'in bu eserinin sadece ismi geçmektedir.²⁹⁴ Eserin isminden hareketle Şeyh Hâmid'in Şafî mezhebine göre vermiş olduğu fetvaları topladığı bir eser olduğu söylenebilir. Nitekim Şeyh Hâmid, döneminin Şafî mezhebini en iyi bilen fakhilerinden olup fetva mercîydi. Bu eserin ismi elimizdeki kaynaklarda geçmekle beraber kitabın içeriği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu eserin kendisi de mevcut değildir.

5. Mevâizu'z-Zecriyye: Şeyh Hâmid'inin bu eserinin ismi daha önce yapılan hiçbir çalışmada geçmemektedir. *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid fî Menâkibi es-Seyyid Şeyh Hâmid* adlı eserde de sadece ismi geçmektedir. Eserin ismi "*Sakındıran Vaazlar*" olduğundan bu eserin bir vaaz kitabı olduğunu söylemek yanlış

²⁹² Hâmid el-Mardinî, *er-Risaletü'z-Zehebiyye*, s. 1-8.

²⁹³ Coşkun, "Hâmid Mardinî ve *er-Risaletü'z-Zehebiyye Fi Akaidi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaati'l-Muhammediyye Adlı Eseri*", s. 391-403.

²⁹⁴ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 88.

olmayacaktır. Şeyh Hâmid uzun bir zaman pazartesi ve cuma günleri Mardin Ulu Camii'nde halkı etkileyici vaaz ve nasihatları ile irşad etmiştir. Bu veriden hareketle *Mevâizu'z-Zecriyye*, Şeyh Hâmid'in bu vaazlarını kaleme almış olduğu bir eser olması muhtemeldir.

Ayrıca torunu Şeyh Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid fi Menâkibi es-Seyyid Şeyh Hâmid* adlı eserinde dedesinin kendi el yazısı ile kaleme aldığı ve eserin kendisinde mahfuz olduğunu kaydettiği bir eseri zikretmektedir. Tam ismini yazmadığı ama seyahatnâme olduğunu söylediği eserde, dedesi Seyyid Şeyh Hâmid'in hac yolculuğu ve hicaz seferini anlattığını, nerelerden geçtiğini, hangi âlimlerin sohbet halkalarına katılıp ders aldığını, ayrıca hangi âlimlerden tasavvufi ve ilimi icâzet alıp hangilerine de icâzet verdiğini yazdığını belirtmektedir.²⁹⁵

2.1.2. Yazmış Olduğu Şerhler ve Haşiyeler

Şeyh Hâmid'in yazmış olduğu haşiye ve şerhler günümüze ulaşmamıştır. Sadece kaynaklarda hangi eserleri şerh ve haşiye ettiği belirtilmektedir. Kaynaklarda belirtildiği üzere Şeyh Hâmid'nin şerh ettiği eserler şunlardır.

2.1.2.1. Yazdığı Şerhler

1. Delâilü'l-Hayrat: Eserin tam adı, *Delâ'ilü'l-hayrât ve Şevâriku'l-Envâr fi Zikri's-Salât ale'n-Nebiyi'l-Muhtâr*'dir. Müellifi, Şâzeliyye tarikatının Cezûliyye kolunun kurucusu olan Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (ö. 870/1465)'dir.

Cezûli tarafından derlenen bu eser bir sâlâvât mecmuasıdır. Mürîdlerince tarikat evrâdı olarak çokça okunurdu. Eser tanındıktan sonra birçok istinsahı yapılır. Eser sadece Cezûliyye ve Şâzeliyye tarikatı mensuplarınca değil, faziletine inanan diğer tarikat mensuplarınca hatta herhangi bir tarikata mensup olmayan diğer Müslümanlar tarafından da ilgi ve alaka görmüştür. Zikir ve dua niyeti ile düzenli olarak okunur. Bu dua kitabına onlarca şerh ve haşiye yazılır.²⁹⁶Şeyh Hâmid de bu âlimlerden bir tanesidir.

²⁹⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 88.

²⁹⁶ Süleyman Uludağ, "Delâ'ilü'l-Hayrât," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 9, s. 113-114.

2. Tarîkatü'l Muhammediye: Eserin tam ismi: *et-Terikül-Muhammediyye ves-Siretül-Ahmediyye* olup müellifi 1523-1573 yıllarında yaşamış Takıyyüddin Mehmet Efendi olup Birgili nispesi ile meşhur olmuş bir Türk İslâm âlimidir.

Bir tasavvuf ve ahlâk klasığı olan bu eserde müellif İslâm inancını Kur'ân ve Sünnet ışığında ve Mâturîdî mezhebinin görüşlerine göre ele almaktadır. Birgiliyi, çok yoğun bir dinî ve tasavvufî hayat yaşayan ve kendisi de bir Bayramiyye tarîkatı mensubu olmakla birlikte kitabında tasavvuf adına bir sürü bid'at ve hurafe ortaya çıkararak sözde mutasavvıfları çekinmeden keskin bir dille eleştirmekte toplumu inanç ve ibadet hayatına sirayet eden bidatlara karşıda uyarılmıştır. Bu tasavvuf ve ahlâk eseri üzerine pek çok şerh yazılmıştır.²⁹⁷ Şeyh Hâmid de bu eser üzerine bir şerh yazmıştır.

3. Tuhfetü'l-Muhtâc ala' şerhi'l-Minhac: Müellifi İbn Hacer el-Heytami olup tam ismi Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmet b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî(ö. 974/1567)'dir. Kendisi ünlü Şâfiî fakihî, muhaddis ve ediptir. Tarîkata mensup olduğu halde Kur'ân'a ve Sünnet'e dayanmayan ve fıkıhtan beslenmeyen tasavvufa da karşıdır.

Bu eseri İmam Nevevi'nin Şâfiî fikhına dair yazdığı *Minhacü't-Talibin* adlı eserin en önemli şerhlerinden birisidir.²⁹⁸ Şeyh Hâmid de bu eseri şerh eden âlimlerden biri olmuştur.

2.1.2.2. Yazdığı Haşiyeler

1. Nuhbetu'l-Fiker: Eserin tam adı, *Nuhbetu'l-Fiker fi Mustalahı Ehli'l-Eser* olup müellifi el-Hâfız ve İbn Hacer lakabı ile tanınan ünlü hadis âlimi ve hâfızı, Ebü'l-Fazıl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449)'dir. Yazıldıktan sonra hadis usûlü derslerinde takip edilen kitap olmuş, özellikle ilmî çevrelerce büyük ilgi görmüştür. Medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Kısaca *Nuhbe* olarak tanınan eserin üzerine onlarca şerh ve haşiye yazılmıştır.²⁹⁹ Şeyh Hâmid de eserin üzerine haşiyeler yazmıştır.

²⁹⁷ Emrullah Yüksel, "Birgivi," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 6, s. 194.

²⁹⁸ Cengiz Kallek, "İbni Hacer el-Heytemî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 19, s. 531.

²⁹⁹ M. Yaşar Kandemir, "İbni Hacer el-Askalânî," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 19, s. 514.

2. Tefsiru'l-Beydavî:³⁰⁰ Eserin tam ismi, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil* olup Beydavî tefsiri olarak meşhur olmuştur. Müellifi İmam Ebu'l-Hayr Kadı Nasîrüddin Ebu Sâid Abdullah bin Ömer bin Muhammed eş-Şîrazî el-Beydâvî (585 – 685 /1189–1286) olup. Bir süre Şîraz Kadılıkudatlığı (637/1274) yaptığından Kadı lakabı ile tanınmıştır.³⁰¹ Müellif eserin mukaddimesinde tefsir alanında sahabe, tâbiün ve selef âlimlerinin görüşlerine yer veren şaz kıratlar da dâhil olmak üzere muteber kurrâlarından nakledilen kıraat çeşitlerinin belirtildiği belagat yönlerinin izah edildiği bir tefsir olması gerektiğini düşündüğünden eseri illeri yaşında telif etmiştir.³⁰²

Eserinde Kur'ân tefsirini edebi ve felsefi tahlilleri yer yer tasavvufî ve veciz bir üslupla ifade etmesinden dolayı zor anlaşılmasına rağmen büyük ilgi görmüş ve medreselerde okutulmuş, sonradan yazılan tefsirlere vazgeçilmez başvuru kaynağı olmuştur. Üzerine yaklaşık 250 haşiye yazılmış.³⁰³ Şeyh Hâmidde esere haşiyeler yazan âlimlerdendir.

3. el-Fevâidu'd-Diyâiyye:³⁰⁴ Eserin müellifi Nûrüddin Abdurrahmân b. Nizâmiddin Ahmet b Muhammed eş-Şîrâzî el-Herevîel-Câmî (ö.898/1492) olup müellif, “Molla Cami” lakabıyla şöhret bulur. Aynı zamanda Nakşibendî tarikatına mensup âlim ve şairdir.

İbn-i Hâcib'innahiv ilmine dair yazdığı “*Kâfiye*” isimli eserin şerhidir. Kitap üç bâbtan oluşur: İsim bâbı, fiil bâbı ve harf babı. Kitabın başında nahiv ilminin temel konusu olan kelime ve kelâm konuları işlenir. Daha sonra isim bâbı ile devam eder. Müellif kitabı geleneksel metotlarla oldukça muhtasar bir şekilde kaleme almış, metinleri kısa kısa parçalara ayırarak açıklamıştır.³⁰⁵

Kâfiye üzerine pekçok haşiye yazılmasına rağmen ilmî camiada Molla Cami'nin bu eseri kadar tutulmamıştır.³⁰⁶ Söz konusu eser klasik medrese eğitiminin

³⁰⁰ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 116.

³⁰¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzâvî,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 6, s. 100.

³⁰² Nâsirüddin Ebû Said (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrûd 1418, Cilt 1, s. 23.

³⁰³ İsmail Cerrahoğlu, “Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 11, s. 261.

³⁰⁴ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 116.

³⁰⁵ Ebu'l Berekât Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Herevî el-Câmî, *el-Fevâidu'd-Diyâiyye Şerhu Kâfiyeti İbn-i Hâcib*, Salah Bilici kitabevi, İstanbul tsz., s. 3-55.

³⁰⁶ Ömer Okumuş, “Câmî, Abdurrahman,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 7, s. 94–99. Ayrıca bkz. <http://www.mollacami.com/konu/nureddin-abdurrahman-el-cami.html>. (09.08.2018)

yıllarca vazgeçilmez sıra ve tedris kitabı olagelmiştir.³⁰⁷ Şeyh Hâmid de öğrencilerine kitabı daha anlaşılır kılmak için esere haşiye yazmıştır.

4. Hallu'l-Meâki'd: Eserin tam ismi, *Hallu'l-Meâkidu'l-Kevâid el-Lâti Sebetet bi'd-Deâili ve's-Şevâhid* olup müellifi Ahmed b. Muhammed b. Ârif Şemsu'd-din Ebi'l-Berekât er-Rûmi ez-Zilî et-Tôkâdî (ö.1006/1597) tarafından kaleme alınmıştır.³⁰⁸

Kitap nahiv ilmi konusunda yazılmıştır. Kitap dört bâbtan oluşur. Birinci bâb; Cümle ve ahkâmları hakkında, ikinci bâb; cârr ve mecrûr hakkında, üçüncü bâbta ise, isti'a iseyirmi bir farklı kelimenin kullanıldıkları mâna sayısına göre işlendikten sonrabu kelimeler sekiz bölümde ele alınır. Dördüncü bâbta ise, isti'mâlde devamlı karşılaşılan bazı seçkin ibarelerin açıklanması işlenmiştir.³⁰⁹ Şeyh Hâmid, medreselerde sıra kitabı olarak okutulan bu eseri anlaşılır kılmak için haşiye yazmıştır.

5. İhyâü Ulûmi'd-Dîn: Hücet-ül İslâm lakabıyla tanınan İmam Gazali'nin (ö. 505/1111) başta tasavvuf ve ahlâk olmak üzere ibadet, akaid gibi ilimlere de farklı bir bakış açısı getirdiği eseridir.

Eserde insanın ahlâkî yönü ve nefsin terbiye edilmesinin yanı sıra insanın; kin, haset, cimrilik, kibir, makâm, servet, şehvet gibi zaaflarının tasavvufî bir bakış açısı ele alan meşhur eseri. Şeyh Hâmid bu esere haşiyeler yazmıştır.³¹⁰

6. Risaletü Kuşeyri: Eserin ismi *er-Risale* olup yazarına nisbetle bu şekilde tanınmıştır. Müellifi Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerim b. Abdülmelik el-Kuşeyrî (ö. 465/1072)'dir. Mutasavvıf, kelim, tefsir ve hadis âlimidir.

Yazdığı bu eser, tasavvuf alanında bir şaheser ve kaynak kitap olup en önemli tasavvuf klasiği kabul edilir. Kaynakta sûfilere yapılan eleştirilere cevap

³⁰⁷ Erman, Uğur, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri," *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s. 17-18.

³⁰⁸ İbrahimel-Harrânî, *Tuhfetu'l İhvâni'l Medresiyye fi Terâcimi Ba'di Musannif 'i'l Kutubi'd-Dirâsiyye*, 1427. s. 38-39.

³⁰⁹ Ahmed b. Muhammed b. Ârif Şemsu'd-din Ebu's-Senâ İbn-i Ebi'l-Berekât er-Rûmî ez-Zilîet-Tôkâdî, *Hallu Meâkidu'l-Kavâid el-Lâti Sebetet bi'd-Delâili ve's-Şevâhid*, Salah Bilici Yayınevi, İstanbul tsz., s. 94-95.

³¹⁰ Musatafa Çağrı, "İhyâü Ulûmi'd-Dîn," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 22, s. 11.

verir. Sünnî akîdeye göre sûfilere bir çerçeve çizer ve birçok sûfinin menkıbesini anlatır.³¹¹ Şeyh Hâmid'in söz konusu esere haşiyeler yazdığı kaydedilir.³¹²

2.1.3. Mektupları ve Şiirleri

Şeyh Hâmid, bu eserlerin dışında o dönemin çevre âlimleri ve şeyhlerine gönderdiği birçok mektubu ve yazmış olduğu kaside ve şiirleri bulunmaktadır. Bunlardan Şeyh Alaaddine, Şeyh Ahmed el-Küzberî, Hac Muhammed Efendi, Şeyh Muhammed Hânî'ye gönderdiği mektuplar bunlardan bazıları olup kaynaklarda zikredilmektedir.³¹³ Ayrıca torunlarından Muhammed Sadık Hâmidî kendi arşivinde Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin mektuplarında içinde bulunduğu Hâmidî ailesine ait 600 kadar mektup olduğunu belirtmektedir.³¹⁴

Şeyh Hâmid bu kadar eser yazıp, şerh etmesine ve bazılarına haşiyeler yazmasına rağmen maalesef yazdığı bu telifâtların büyük kısmı kaybolmuştur. Özellikle harf inkılabı, tekke ve zaviyelerin kapatılması için çıkarılan yasalar ile 1926-1929 yıllarındaki sürgünler, 1980 darbesi gibi çeşitli olaylar sebebi ile kitapların bir kısmı korkudan yakılmış, kuyulara atılmış, toprağa gömülmüştür. Ayrıca ilk ve son sayfaları kitabın isminin ve müllifin kullandığı şeyh ünvanının suç teşkil edeceği endişesi ile yırtılmıştır. Bazı yazma eserler de aile kütüphanelerinden ödünç alınıp geri getirilmemesi sebebi ile kaybolmuştur. Tüm bu sabaplerden dolayı Şeyh Hâmid'in sadece üç tane eserigünümüze ulaşmıştır. Bunlar; *Urcuzetu't-Tullâb fi'l Câr ve'l Mecrûr ve'l-Î'râb*, *Risaletu'l-Vehbiyye fî süneni'r-Rubâi'yye*, *er-Risaletü'z-Zehbiyye fî akâdi ehli's-Sünneti ve'l-Cemâa'ti'l-Muhammediyye* adlı eserleridir.³¹⁵

Kaynaklarda Şeyh Hâmid'in cezbe halindeyken aşk ve vecd ile söylediği şu rubailerine de yer verilmektedir.³¹⁶

أيها المنكر حالي
خف ولا تبغي جدالي

³¹¹ Abdulkerim b. Hevazın Kuşeyrî, *er-Risalet'ül-Kuşeyriyye*, Tah. Halil Mensur, Dar'ül-Kitabü'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

³¹² Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 116.

³¹³ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 118-134.

³¹⁴ Kişisel Görüşme, Muhammed Sadık Hâmidî, İstanbul, 15.08.2016.

³¹⁵ Kişisel Görüşme, Muhammed Sadık Hâmidî, İstanbul, 15.08.2016.

³¹⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 116.

لست تدري ما بدالي
فهو لي نعم الوكيل

من هداياه حباني
خمرة الحب سقاني
خلعة الفضل كساني
فهو لي نعم الوكيل

من لنا يقدر يعادي
ربنا رب العباد
وهو كهفي واعتمادي
حسبي الشاه الجليل

صح لي منه التجلي
افني رسمي وكلي
واضحلت فيه ظلي
فهو لي نعم الوكيل

إن ترد خمرة الوصال
فارتشق كأس الدلال
من حميانا الزلال
فهو لي نعم الوكيل

شربه للرسم يفنى
شربه للقلب يغني
حضرت القدوس يدني
فهو لي نعم الوكيل

في بحار الفضل همت
لجنة الأمن ولجت
ساقياً للقوم كنت
فهو لي نعم الوكيل

قم مردي بلحقوق
واتبع أهل الطريق
لاتمل نحو الفسوق
فهو لي نعم الوكيل

تب إلى الله الكريم
من ذنوبك اي نديمي
واخش من رب عظيم
فهو لي نعم الوكيل

واعتقد أهل الشهود
واهجرن أهل الحقود
لاتصاحب الحسود
فهو لي نعم الوكيل

إن ترد بالترقي
فاتنا بالحب صدقاً
كلما قد رمت تلقى
فهو لي نعم الوكيل

كلما من قد وصلني
وبتغى من خمر دنى
كعبة الآمال بينى
فهو لي نعم الوكيل

حبنا أصل الاصول
حبنا حب الرسول
و هو مرقاة الوصو
فهو لي نعم الوكيل

سيدي قد ضاق نهجي
لاتؤاخذني بلهجي
نظرة في الحشر أرجي
فهو لي نعم الوكيل

عبدكم هذا الرضى
عشقه فيكم جلى
قلبه منكم ملى
فهو لي نعم الوكيل³¹⁷

³¹⁷Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 116-117.

Ey hâlimi inkâr eden!

Benimle tartışırken haksızlık yapmaktan kork!

Çünkü bende olan şeyi bilmiyorsun.

O benim için ne güzel vekildir.

Bana hediyelerden bir şey hediye etmiş.

Bana aşk şarabını içirmiş.

Ve bana fazilet elbisesini giydirmiş.

O benim için ne güzel vekildir.

Kim bize karşı çıkabilir?

Kulların rabbidir, rabbimiz.

O sığınağım ve dayanağımdır.

Bana Şah-ı Celil yeterlidir.

Ondan bana bir tecelli gerçekleşti.

Cismimi ve bütün nefsimi fenâ kıldı.

Ve onda gölgem kayboldu.

O benim için ne güzel vekildir.

Visal şarabından istersen eğer,

Delal bardağını kafaya dik

Saf şarapla dolu olan

O benim için ne güzel vekildir.

İçmesi cismi fani kılar.
 İçmesi kalbi zenginleştirir.
 Ve yakınlaştırır, Celil olan Allah'a.
 O benim için ne güzel vekildir.

Fazilet denizlerinde şaşırıdım kaldım
 Emniyet sığınağına sığındım
 Kavmim için saki iken
 O benim için ne güzel vekildir.

Hukuklara riayet et ey mürîdim!
 Tarîkat ehline tabi ol.
 Kötülüğe meyletme.
 O benim için ne güzel vekildir.

Tövbe et Kerim olan Allah'a.
 İşlediğin günahlardan ey dostum!
 Ve korkYüce olan Allah'tan!
 O benim için ne güzel vekildir.

Şühûd ehline inan.
 Kötülerden uzak dur.
 Hased edenlerle dostluk etme.
 O benim için ne güzel vekildir.

Eğer ilerlemek istersen
Bize samimi bir sevgi ile gel.
Aradığın her şeyi bulursun
O benim için ne güzel vekildir.

Her kim bize ulaşırsa
Bizim küpümüzden şarap arzularsa
Onun istek kabesini inşa eder.
O benim için ne güzel vekildir.

Sevgimiz usûllerin aslıdır.
Sevgimiz Peygamber sevgisidir.
O visal merdivenidir.
O benim için ne güzel vekildir.

Ey efendim daraldı yolum!
Tutma sorumlu beni sözlerimden dolayı
Mahşerde seni görmeyi umuyorum
O benim için ne güzel vekildir.

Razı olan bu kulunuz.
Size aşkı çok açıktır.
Sizinle doludur kalbi
O benim için ne güzel vekildir.

Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin söylediği başka bir şiir şu şekildedir:

إني لمجروح الفؤاد
إلي المرمى بالسهاد
أرجوك يا منشىء العباد
ألطف بنا يوم التناد

سرى دعائي للمقال
والقلب قد زاد اشتغال
وكل ذي وجد وحال
ينجو غدا يوم التناد

قد انقضى العمر وفات
بلا ذخيرة وزاد
ولم تلا حظوا المعاد
ما حالكم يوم التناد

عباد الله أخلصوا
في طاعة الله أحرصوا
من الشقا لتخلصوا
وتنجو من يوم التناد

وشمرواكم التوان
ولا يغرركم الشيطان
واستغفروا من العصيان
لكي تنجو يوم التناد

واستغفروا من ذا المنام
ولا تكونوا كالأنعام
وخافوا الله بالدوام
عسى تنجو يوم التناد

العمر ضاع في الأسواق
ولم تراقبوا الخلاق
فبددوا عنها الأشواق
لكي تنجو يوم التناد

واستغفروا الله الوهاب
وامشوا على نهج الصواب
وخافوا من يوم الحساب
عسى تنجو يوم التناد

لم تخلقوا للاشتغال
بالدنيا أي دار الزوال
دار النكول والوبال
ما حالكم يوم التناد

كم من أناس قبلنا
راحوا وخلوها لنا
لم يظفرن فيها المنا
ينتظروا يوم التناد

لا تيأسو من روح الله
لا تغفلوا عن ذكر الله
وقوموا اعبدوا الإله
عسى تنجو يوم التناد

يا ربنا كن عوننا
واسمح لنا وألطف بنا
واكشف عنا ما مسنا
ونجينا يوم التناد

واغفر لحامد الرضى
واجعل له رمسا مضى
وامنحه ديوننا فضى
في الحشر يوم التناد

صلوات الله والسلام
على انبي بدر التمام
و الال والصحب الكرام
يشفع لنا يوم التناد³¹⁸

Ben kalbi yaralıyım

Ve hedef için uykusuzum.

Ey kulların yaratıcısı senden diliyorum!

Toplama gününde bize lütuf eyle.

³¹⁸ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 117-118.

Yayıldı duam söze
Kalbimin tutuşması arttı.
Her vecd ve hâl sahibi
Yarın toplanma gününde kurtuluş diliyor.

Ömür geçip gitti.
Gıdasız ve hazırlıksız
Vaat edileni düşünmeden
Toplanma gününde ne olacak haliniz.

Ey Allah'ın kulları samimi olun!
Allaha ibadette gayret ve çabalayın.
Kurtulmak için zorluklardan
Toplanma gününde kurtuluş diliyorsan.

Ne kadar bitkin olsanızda sıvayın kolları.
Şeytan sizi aldatmasın
Günahlardan bağışlanma dileyin
Toplanma gününde kurtulmak için.

Rüyaların sahibinden bağışlanma dileyin.
Koyunlar gibi olmayın
Ve sürekli Allah'tan korkun
Umulur ki toplanma gününde kurtulursunuz.

Çarşılarda ömür tükendi.
Yaratıcıyı murakabe etmediler.
Ondan gelen ışıkları kaybettiler.
Toplanma gününde kurtulmak için.

Vehhab olan Allah'tan bağışlanma dileyin
Doğru yolda yürüyün.
Ve hesap gününden korkun.
Umulur ki toplanma gününde kurtulursunuz.

Yaratılmadın meşgul olmak için.
Geçici yurt olan dünya ile.
İbret ve sorumluluk yurdu.
Toplanma gününde haliniz ne olacak.

Bizden önce nice insanlar
Bize bırakarak göçüp gittiler.
Hiçbir istek elde etmeden
Toplanma gününü bekliyorlar.

Allah'ın ruhundan ümit kesmeyin
Allah'ın zikrinden gafil olmayın
Allah'a ibadet ve kulluk edin
Umulur ki toplanma gününde kurtulursunuz.

Ey rabbimiz yardımcımız ol!
 Bizi bağışla ve merhamet eyle.
 Ve bizden işlediklerimizi kaldır.
 Kurtar bizi toplanma gününde

Razı olan Hâmid'i bağışla
 Ona önceden bir mezar ayır.
 Ve onu ihsan et, günahlarımızı sil
 Haşır günü toplanma gününde

Allah'ın salat ve selamı
 Dolunay gibi olan peygamberinin üzerine olsun.
 Ve onun değerli ehli ve ashabının üzerine olsun
 Toplanma gününde bize şefaet edecek.

2.2. Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin Tasavvufi Görüşleri

Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin yazmış olduğu eserlerin büyük bir çoğunluğuna ulaşma imkânına sahip olmadığımızdan onun tasavvuf, fıkıh ve akaid alanlarındaki görüşlerine ancak kendisinden sonra yazılan eserlerde yer verildiği kadarına ulaşma imkânına sahibiz. Hâlbuki yazmış olduğu eserleri arasında özellikle tasavvuf alanında *Delâilü'l-Hayrat*, *Tarîkatü'l Muhammediye*, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, *Risaletü Kuşeyri* gibi bazı klasik kitapların şerhleri bulunmaktadır. Ancak bu eserleri elimizde bulunmadığı için onun bütün görüşlerine vakıf olma imkânımız olmamıştır. Bu nedenle burada onun elimize ulaşan üç eseri ve elimizdeki bazı şiir ve mektuplarında değindiği bazı konular verilecektir.

2.2.1. Allah'a İman

Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin akâid ile ilgili elimize ulaşan, *er-Risâletü'z-Zehabiyye fî Akâidi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemâa'ti'l-Muhammediyye*, adlı risalesi

incelendiğinde onun ehl-i sünnet mezhebi olarak kabul edilen Eş'ari ve Maturidilikteki görüşleri esas aldığı anlaşılmaktadır. Eserini eğitime yeni başlayan çocuklar için yazdığını belirten Şeyh Hâmid'in konuları derinlemesine ve geniş bir şekilde ele almasından ziyade kısa temel bilgilerle yetinmesine sebep olmuştur. Bu nedenle eserinde yazmış olduğu bilgiler ehl-i sünnet itikadı ile ilgili yazılan geniş eserlerden süzölmüş bilgilerden ibaret olduğu için, konumuzun dışına çıkmamak adına bütün bilinen bu bilgileri burada tekrar etmemeyi uygun görüyoruz. Zaten Şeyh Hâmid'in eserinin başında ortaya koyduğu aşağıdaki fikirleri bize onun itikadi yaklaşımını çok net bir şekilde yansıtmaktadır.³¹⁹

Şeyh Hâmid, ahiret mükâfatının yapılan malî ve bedenî ibadetler karşılığında verildiğini belirterek bu ibadetlerin karşılığı olan mükâfata ancak itikadî ehl-i sünnet ve'l-cemâatâkîdesine uygun olanların tümü ile kavucacağını ifade etmiştir. Şeyh Hâmid ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebi dışınakilerin ehl-i delâlet yani sapkın olduklarını ve yaptıkları amellerin geçersiz olduğunu belirtmiştir. Şeyh Hâmid ehl-i sünnet ve'l-cemâat itikadına sahip olmanın yolunda şu soruların cevaplarını bilmeye ve ona göre amel etmeye bağlamıştır. Çünkü ona göre bir şeyi bilmeden kendisiyle amel etmek mümkün değildir.

Din, İman, İslâm, Şeri'at, Millet ve Mezhep nedir?

Farz, vâcip, sünnet, müstehap, mübah, mendub, mekruh, helal ve haram nedir?³²⁰

Görüldüğü gibi Şeyh Hâmid birinci kısımdaki sorularla kişinin akaid konusunda bilgilenmesini gerekli görürken ikinci kısımdaki sorularla da fıkıh usûlündeki şer'i hükümlerin ne anlam ifade ettiğini asgari ölçekte bilinmesini sağlamaya çalışmaktadır. Şeyh Hâmid Şafii mezhebine mensup olmasına rağmen Şer'i hükümlerin sınıflandırılmasında Hanefi mezhebinin metodunu kullanmıştır. Ayrıca Allah'ın subûti sıfatlarını sayarken aynı şekilde Maturidi mezhebinin görüşünü esas almış ardından Eş'ari mezhebinin konu hakkındaki farklı görüşüne yer vermiştir. Bunun sebebi Şeyh Hâmid'in bu eseri kendileri için yazdıkları kişilerin Hanefi mezhebine mensup olmasından kaynaklanmış olabilir. Şeyh Hâmid

³¹⁹ Hâmid el-Mardinî, *er-Risaletü 'z-Zehebiyye*, s. 2.

³²⁰ Hâmid el-Mardinî, *er-Risaletü 'z-Zehebiyye*, s. 2.

iman ve İslâm konusunda bu asgari bilgi seviyesinde bulunmayan kişilerin gerçek anlamda bir imana sahip olamadıklarını, onların imanlarının bu dünyada Müslüman olarak muamele görmelerini sağlayacağını ancak ahirette kurtulanların seviyesinde olamayacaklarını yaptığı alıntılarla ifade ederek kendisinin de bu görüşte olduğunu ifade etmiştir.

Din: akl-ı selim sahiplerinin kendi iradeleri ile hayatlarının maslahatı için seçtiği ilahi kurallardır. Şeyh Hâmid şu şekilde tarif edildiğini belirtmiştir. *Akıll sahiplerini peygamberin getirdiklerini kabul etmeye davet eden ilahi kurallardır.*³²¹

Şeyh Hâmid'e göre, Allah'a nispet edilen kurallara din, Hz. Peygambere nispet edilenlere millet ve müctehid imamlara nisbet edilenlere de mezhep denir. Şeyh Hâmid, din ve milletin hakikatte bir ancak itibar yönünden farklıdır. İnsanların itaat etme yönüyle din denilirken insanların kendisine nispet edildiğinde ise millet kelimesi kullanılır.³²²

2.2.2. Tarîkat

Tarîkat sözlükte yol, metod, yöntem, iki şey arasındaki çizgi, hayat tarzı gibi anlamlara gelmektedir.³²³ Terim olarak bazı menzilleri katetmek ve bazı makamlarda ilerleyerek Allah'a ulaşmak isteyen sâliklere mahsus yoldur.³²⁴ Şeyh Hâmid tarîkatı ilke ve esasları olan bir yapı olarak tanımlamaktadır. Ona göre tarîkatın esasları şudur: *“Haset, kin, gıybet, kibir, kendini beğenme ve makam sevgisi gibi kötü huylardan arınmak ve tevazu, ahde vefa, hilm ve kötülüğü yok etmek için çalışmak gibi güzel huylarla süslenmektir.”*³²⁵ Şeyh Hâmid saymış olduğu bu kötü huyları kalbin kebâirleri (kalp ile işlenen büyük günahlar) olarak tanımlamıştır. Bu konuyla ilgili İbn Hacer'in *ez-Zevâcir* adlı eserindeki şu görüşüne yer vererek bir anlamda kendisinin de bu konudaki yaklaşımını ortaya koymaktadır: *“Kalb ile işlenen büyük günahlar (kalbin kebâirleri) diğer organların işlediği kebâirlerden daha büyük ve zararlıdır. Çünkü kalbin kebâirleri kalbe iyice yerleşmesi ve*

³²¹ Hâmid el-Mardinî, *er-Risaletü'z-Zehebîyye*, s. 3.

³²² Hâmid el-Mardinî, *er-Risaletü'z-Zehebîyye*, s. 3.

³²³ Ebû Fadl Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr, (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut 1983, Cilt 10, 221.

³²⁴ Ali b. Muhammed b. Ali Cürânî, (ö. 816/1413), *et-Ta'rifat*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1948, s. 141.

³²⁵ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 128.

*devamlılık arz ederken diğer organların kebâirleri sınırlı ve geçicidirler. Bu nedenle Kalbin kebâirlerinin diğer organların kebâirine göre tahribatı daha büyük olduğundan kötülüğe ve zulme neden olmaktadır.*³²⁶

2.2.3. İrşad ve Tebliğ Yöntemi

Sözlükte, doğru yolu bulup kararlılıkla benimsemek anlamındanki rüşd kökünden mastar olan irşad “doğru yolu göstermek” demektir.³²⁷ İrşad faaliyetinde bulunan kişilere de mürşid denir. Şeyh Hâmid’in, oğlu ve aynı zamanda halifesi olan Şeyh Muhammed Alaeddin Efendi’ye yazdığı şu mektubu onun irşad ve tebliğin nasıl yapılması gerektiğini ve tarikatı yayma yönteminin temel esaslarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.

Hamd, sabrı imanın yarısı kılan, fazilet ve ihsanın bolluğu ile bize yardım eden, Allah’adır. Salat ve selam her dâim insanların ve cinlerin efendisine, onun ehline ve ashabına olsun. Çok dua ve bol selamlarımızı güzel ve iyi ahlâk sahibine hediye ediyoruz.

İkincisi değerli oğlum mektubun bize ulaştı. Onu okudum ve sohbetinden dolayı çok sevindim. Ey Azizim! Sana Allah’tan sakınmanı, onun zikir ve murakabesiyle uğraşmanı emrediyorum. Ayrıca teveccüh ve hatm-i hâcegâna devam etmen gerekiyor. Her dâim Müslümanlara vaaz vermek için istekli ve gayretli ol. Her zaman sabırlı ol. Çünkü sabır imanın yarısı, Allah’ın bir lütfu ve ihsanıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v): “Sabır imanın yarısıdır.”³²⁸ demiştir. İnsanlarla oturup onlara eşlik etmeyi bırak çünkü onlara eşlik etmek kalbi tehlike ve vesveselerle doldurur. İnsanlara alışma çünkü onlara alışmak iflasın kendisidir. Rabbini en güzel şekilde bil ve Onu kendine dost edin. İnsanları bir kenara bırak çünkü Allah evde-yolculukta, uyanıklığında-uykunda, hayatında ve ölümünde senden hiçbir zaman ayrılmayan yegâne tek sahibindir. O senin dostun ve arkadaşındır. Nasilki Allah (c.c.) buyuruyor: “Ben beni zikredenin

³²⁶ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü’l-Dürriyye*, s. 128.

³²⁷ İbn Manzûr, Cilt 3, s. 175

³²⁸ Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Mu’cemü’l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1994, Cilt 9, s. 104.

dostuyum."³²⁹ *Eğer bunu bilersen izzettin, başarmanın, bolluğun, fethin, talebin ve her şeyin Allah'tan olduğunu öğrenirsin. Hareketli olup yerinde durmaman kişilerle sohbet etmek için evlerine gitmen gerekir. Allah'tan ve şeyhlerimizin himmetlerinden fetih dile! İnsanlardan değil. Acele etme çünkü acele şeytandandır. Dostluk ve istek ancak devamlılık ile olur. Bu başlangıcı acı, sonu tatlı bir makamdır. İnşallah senin için sadat-ı kiramdan fetih, istek ve selamet dileyeceğiz.*³³⁰

Bu mektubun içeriğinden anlaşılacağı gibi Şeyh Hâmid, insanların irşad edilmesi gerektiğini bununda sabır, azim ve kararlılıkla yapılmasını tavsiye etmektedir. Ayrıca nebevi bir metod olan vaaz ve sohbetle insanların hakka davet edilmesini iştaret etmektedir. Avam halk ile tarikat üsul ve erkânı dışına çıkarak ünsiyet kurup, evlerine gitmeyi, onlarla düşüp kalkmayı men eden Şeyh Hâmid tüm bunların kalbi mâsivâ mahabbeti ile karartacağı gibi kalbi hatırat ve vesveslerle doldurarak iflasına neden olacağını belirterek düşüncesini ortaya koymaktadır.

Şeyh Hâmid, bir halifenin irşad faaliyetinde bulunduğu bir bölgede başka bir halifenin oraya gidip irşad ve tebliğ faaliyetinde bulunmasını su-i edeb olduğunu belirtmiştir. Bu tür uygulamalarının yanlış olduğuna dair şeyhlerinin kendilerine birçok telkinlerde bulunduğunu ifade etmiştir. Çünkü bir şeyhin irşatta bulunduğu bir bölgeye birçok yerden müridlerinin geleceğinden izdihama yol açacağını ifade etmiştir. Bunun da o belde sakinlerine eziyet ve cefaya neden olacağından başka bir şeyhin aynı yerde irşatta bulunmaması gerektiğini ifade etmiştir.³³¹ Nitekim Hâlidiliğin kurucusu Mevlânâ Hâlid oluşturduğu "Tarikat Erkânâme'si'nde" her halifenin sadece görevli olduğu bölgede irşad faaliyetini yürüteceğini, Hiçbir Hâlidî halifesinin diğer bir halifenin görev ve irşad mıntikasına müdahale etmemesi gerektiğini ilkeleştirmiştir.³³²

³²⁹ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409, Cilt 1, s. 108.

³³⁰ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 118-119.

³³¹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 121.

³³² Abdulcebbar Kavak, *Mevlânâ Hâlid-î Nakşibendî ve Hâlidilik*, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016.s. 211.

2.2.4. İntisab/İnâbe

İnabe mânevî eğitim almak isteyen kişinin, bir mürşide başvurup tövbe ederek ona bağlanmasıdır.³³³ Şeyh Hâlid-i Cezerî, Şeyh Hâmid'e bir mektup göndererek gelip kendisine intisab etmesini istemiş, Şeyh Hâmid ona verdiği şu cevap ile intisab hakkındaki yaklaşımını ortaya koymuştur. “*Daha kalbimde size yönelik cezbe hali oluşmamıştır. Ancak İbnu Hacer'in el-Fetevâ adlı eserinin sonunda belirttiği gibi terbiye ve sülûk için birine intisab etmeden önce o kişiye karşı insanın kalbinde aşırı bir cezbe halinin oluşması gerektiğini ve onun bütün emirlerine itaat etmek ve onun rehberliğine tutunmak için bu durumun şart olduğunu zikretmiştir. Bu sebeple eğer kalbimde size yönelik böyle bir duygu ve cezbe hâli oluşursa size geleceğim, eğer oluşmaz ise gelmeyeceğim.*”³³⁴ Şeyh Hâmid bu mektuptan kısa bir süre sonra rüyasında büyük bir şeyhten söz konusu şahsa intisap etmeye yönelik rüyasında bir işaret gördüğünü ve bunun neticesinde söz konusu şahsa gittiğini ve ondan çok istifade ettiğini belirtmektedir.³³⁵

2.2.5. Teveccüh

Teveccüh sözlükte yönelme ve öz alaka anlamlarına gelir.³³⁶ Terim anlamı ise kalbin Hakk'a boyun eğmesi ve her çeşit varlık ve olgunun suretinden arınarak Hakkı gözetmesidir.³³⁷ Genelde Hakk'a yöneliş ve kalbî alaka için kullanılır. Mürşidin bütün varlığı ile ruhânî gücü ve manevî tesiri ile mürîdin kalbi üzerinde yoğunlaştırarak feyz vermesi, onu ruhî tekâmüle hazırlamasıdır. Yani şeyhin nazar ve nefesi ile mürîdinin mânevîyatını etkileyip onu bir bakıma mânevî uruca hazırlamasıdır. Bu da güneş ışınlarını toplayan merceğin teksif ettiği ışınlarla değdiği cisimleri yakmasına benzetilmiştir.³³⁸ Teveccüh bir bakıma toplu olarak mürşidin mürîdlere mânevî tedavisidir.³³⁹ Şeyh Hâmid'e göre teveccüh şeyhin mürîdin kalbine bir nuru ilka etmesidir. Nitekim Şeyh Hâmid, şeyhlik iddiasında

³³³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yay. İstanbul 2014, s. 241.

³³⁴ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 75.

³³⁵ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 75.

³³⁶ İbn Manzur, Cilt 13, s. 558.

³³⁷ Kaşani, s. 165.

³³⁸ Hasan Kamil Yılmaz, “Teveccüh ve Tasarruf”, *Altınoluk Dergisi*, Mart- 1996, Sayı: 121, s. 32.

³³⁹ Mehmet Saki Çakır, *Nakşibendî-Hâlidiliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehri Kolu (XIX. Yüzyıl)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2016, s. 246-248.

olan bir kişinin kalbinde, kin, haset ve kibir gibi kötü huyları bulundurması durumunda müritlere teveccüh göstermesinin doğru olmadığını ifade etmiştir.³⁴⁰

2.2.6. Kalp

Kalp, sözlükte döndürme, değiştirme, et parçası, yürek, herşeyin ortası, en önemli ve ehemmiyetli olan ve bir hâlden başka bir hâle çevirmek gibi anlamlara gelir.³⁴¹ Yeri, göğsün altındaki sol tarafta asılı, çam kozalağı şeklindeki cisim olan, ilahi bir latifedir.³⁴² İmam Gazali, rabbâni ve ruhani bir latife olan kalb ile cismani kalb arasında bir ilişki olduğunu belirterek insanın hakikatının bu olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte kalbin muhatap olan, cezalandırılan kınanan ve sorumlu tutulan yönünün cismani kalp değil ruhani bir latife olan mânevî kalp olduğunu ifade etmiştir.³⁴³

Şeyh Hâmid kalbin tasavvuftaki yerini belirtmek için Hz. Peygamberin “*Köpeklerin olduğu eve melekler girmez*”³⁴⁴ hadisini tevil ederek açıklamaktadır. Şeyh Hâmid kalbin bir ev olduğunu ve meleklerin yerinde kalp olduğunu; kin, haset ve kibir gibi huyları da köpek metaforuyla izah etmiştir. Bu nedenle kalbinde bu tür kötü huyların bulunduğu insanların kalbine meleklerin giremeyeceğini ifade etmiştir. Kalbin bu tür kötü huylardan temizlenmesi için kişinin geyret ve çaba göstermesini ifade etmiş ve bunu tarîkatın temel esası olarak görmüştür.³⁴⁵

2.2.7. Zikir

Zikir sözlükte hatırlama, anma, yâd etme, dile getirme, açıklama, şan, şeref, namaz ve dua gibi farklı anlamlara gelmektedir.³⁴⁶ İstılahta ise Allah’ı anmak, hatırlamak onu unutmamak ve gafil olmamaktır. Kulu Allah’a yaklaştırmayı sağlayan en önemli ibadet, muhabbet veya havf dolayısı ile gafletten müşahedeye

³⁴⁰ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 129; Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 128.

³⁴¹ İbn Manzûr, Cilt 1, s. 686.

³⁴² Cürcânî, s. 178.

³⁴³ Gazzâlî, İmam Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*, Daru's-Şa'ab, Kahire ty., Cilt 8, s. 1343.

³⁴⁴ Buhârî, *Bed'u'l-Halk*, 17/3225,3322; Müslim, el-Libas, 26/ 2016.

³⁴⁵ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 128; Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 129.

³⁴⁶ İbn Manzûr, Cilt 4, s. 308-309.

doğru zikredilenin (Allah) dışında herşeyi unutmaktır.³⁴⁷ Bu, “Allah’tan başkasını unuttuğun zaman O’nu zikretmiş olursun,” manasına gelir.

Zikrin çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Birincisi Kâl zikridir. Bu zikir unutmadığın için zikredileni hatırlamandır. İkincisi zikredilenin vasıflarını hatırlamaktır. Üçüncüsü zikredilen, temâşa edildiği için zikir eden fâni ve gâib olmaktır. Zikredilenin vasıfları insanın vasıflarını yok ettiği için insanın yaptığı zikirten fâni olur.³⁴⁸

Zikir Kur’ân-ı Kerîm’de farklı anlamlarda ve birçok âyette geçmektedir. Namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerin ruhunun zikir olduğu, “Allah’ı zikretmek elbette en büyük ibadettir.”³⁴⁹ âyeti ile zikrin önemi belirtilmektedir.³⁵⁰ “Unuttuğunda Rabb’ımı zikret³⁵¹” ayeti ile zikretmek gerektiğini Rabb’imiz bize hatırlatmaktadır. Şeyh Hâmid, gece namazına çok düşkün olup teheccüd namazını kaçırmaz, cuma akşamları Peygamberimize bolca salavat getirirdi. Salavâtü’l-Kübra’yı ilk defa Mardin bölgesine getirip uygulanmasını başlatan kendisidir. Özellikle müridleri ile birlikte bin defa bunu tekrarlardı:

صلوات الله وملائكته وأنبيائه ورسوله وجميع خلقه على محمد

وعلى آل محمد عليه وعليهم السلام ورحمة الله وبركاته

“Selatullâhi ve melâiketihî ve enbiyâihî ve rusulihî ve cemi’i halkihî alâ Muhammed’in ve alâ âli Muhammed’in aleyi ve aleyhim es-selâmü ve rahmetullâhi ve berakâtühü.”

“Allah’ın, meleklerinin, nebilerinin, resullerinin ve bütün yarattıklarının selâti Muhammed’e ve onun âline olsun. Allah’ın selâmi, rahmeti ve bereketi hepsinin üzerine olsun.”

³⁴⁷ Kaşani, s. 248-249; Cebecioğlu, s. 546; Uludağ, s. 393-394.

³⁴⁸ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, s. 154-157.

³⁴⁹ Ankebut Süresi, 29/45.

³⁵⁰ Gazzâlî, Cilt 3. s. 532.

³⁵¹ Kehf Süresi, 18/24.

Şeyh Hâmid mürîdleri ve müntesiplerine her farz vakitten sonra on defa tehlîlin (kelime-i tevhid) لا اله الا الله (*lâ ilâhe ilallâh*), okunması ile zikredilmesini emretmiştir.

Ayrıca Salatu'devaiye diye isimlendirilen salavâtın tüm farzlardan sonra üç defa okunmasını istemiştir.³⁵² Bu salavât şu şekildedir:

اللهم صل على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد بعدد كل داء ودواء وبارك وسلم عليه وعليهم كثيراً

(*Allahümme sallî âlâ seyyidina Muhammed'in ve âlâ âli seyyidina Muhammed bi âdedi külli dâin ve davâin ve bârik ve sellim aleyhi ve aleyhim kesiren kesirâ*)

“Allah’ım yarattığın hastalık, şifa ve bereket adedince salât ve selam efendimiz Muhammed’e ve âline olsun.”

2.2.8. Şatahat

Şatahat sözlükte hareket, kıpırdama ve köpürme anlamına gelir.³⁵³ Cürcânî, Şatah’ın üzerinde belirsizlik ve iddiaların bulunduğu bir kavram olduğunu belirterek şu şekilde tarif etmektedir: “*Marifet ehlinden zorla ve istemeden çıkan kelimelerdir.*”³⁵⁴Tûsî ise şatahatı vecd ehlinin vecd sırasında feyz, galeyân, heyecan ve galebe hâlinde vecdleri güçlendiğinde kendilerini duyanların yadırgayacağı tarda anlatması olarak tarif etmiştir. Çünkü Vecde gelen mürîd vecdi artıp hakikat nurlarının tesiriyle kalbine vârid olan hakikatleri taşımaya güç yetiremeyince duygularını dinleyenlerin zor anlayabileceği sözlerle ifade atmeye çalışır. Nitekim dar bir vadiden sel akınca su, kenarlara taşır ve bu “nehir taşı” (şataha) dendiğini belirtir.³⁵⁵Şeyh Hâmid “*Şatahat: Tarikat ehlinden sekr ve vecd halinde sadır olan kelime ya da cümlelerdir.*”³⁵⁶ şeklinde tarif etmiştir. Şeyh Hâmid bu hâlde söylenen sözler için haram ya da mekruh olmadıkça tarikat ehlinin onlardan dolayı yadırganamayacağı ve sorumlu tutulamayacağını ifade etmiştir. Şeyh Hâmid bu durumun önceki ve sonraki büyük evliyaların hayatında var olduğunu belirterek bunlara örnek olarak Şems-i Tebrizî ve döneminin ilim ve vera’ yönünden en

³⁵² Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 115.

³⁵³ Uludağ, s. 452.

³⁵⁴ Cürcânî, s.167.

³⁵⁵ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *El-Lüma'*, Ter. Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk Yay. İstanbul 1996, s. 369.

³⁵⁶ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 122.

büyük âlimi “Meczip” lakaplı Şeyh Muhammed el-‘Akrevî’yi göstermiştir. Şeyh Hâmid kendi döneminde yaşayan bir şeyhe yazdığı mektupta müridlerinin kendisi için “*Falan Şeyh Allah’ın Peygamberidir.*” dediklerini ve bunun yanlış olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “*Eğer bunu söyleyen kişi bilinçli bir şekilde anlamını bilerek ve kast ederek söylerse o kişi kâfir olur, yok eğer bunun şatahattan olduğunu söylerse o şeyhin şatahatları anlamadığının göstergesidir. Çünkü böyle sözlerin cezbenin hakikatı ile hiçbir bağlantısıolamaz. Cezbenin anlaşılması ve hakikatının kavranması için Gazzâlî’nin eserine bakman gerekir.*” Şeyh Hâmid ayrıca Remlî’nin şatahat konusunda şunları söylediğini belirtmektedir: “*Şatahat, hâl ehlinin hâl durumunda kendi iradesi dışında söylediği anlamsız sözlerdir. Bunun sebebi de kişi hâl durumunda büyük sırlara ulaştığından şahit olduğu bu sırları ve hâl durumunda dile getirmek ister ancak dili bunu söylemekten aciz kalır ve sözleri anlamsızlık yönüne kayar. Bu nedenle şatahat ehli konuştuğu şatahatlardan sorumlu tutulamaz,*” demiştir.³⁵⁷ Şeyh Hâmid, Molla Câmî’nin ise şatahat konusunda şunları belirttiğini ifade etmiştir. “*Mürîd, seyr u sülûk yolculuğunun başlangıcınının kurak çöllerinde güneşin ışınlarına maruz kaldığında, bu güneş ışınları bedenin tamamına sirayet edip kalbinin ufuklarına doğduğunda ve onun varlığını ele geçirdiğinde bunları ifade etmek ister. Ancak bu duyguları dili ile ifade etmeye gücü yetmediğinden ağzından çıkan şeyler onun iradesi dışında anlamsız sözlere dönüşür. İşte bunlara mutasavvıfların şatahatları denir.*”³⁵⁸

³⁵⁷ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 122.

³⁵⁸ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 123.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEYH HÂMİD-İ MARDİNÎ'NİN MARDİN VE ÇEVRESİNDE KURDUĞU DERGÂHLAR VE MEDRESELER

Şeyh Hâmid-i Mardinî, ilmî ve tasavvufî icâzetini aldıktan sonra birçok yerde dergâh ve medreseler açmıştır. Bu dergâh ve medreselerin en belirgin özelliği zahirî ilim ve tasavvufu tek çatı altında toplamalarıdır. Bu medreselerde tasavvufî anlamda kâmil insanlar ve ilmî açıdan yetkin âlimler yetiştirilmiştir. Şeyh Hâmid'in bu amaçla daha hayattayken bizzat açmış olduğu bazı dergâh ve medreseler şunlardır.

3.1.Hasankeyf Dergâhı ve Medresesi

Şeyh Hâmid'in Mardin Bölgesi'nde kurduğu ve devam ettirdiği ilk dergâh ve medresedir. O, Siirt'ten Mardin'e gelip yerleşmeden önce ilk olarak Hasankeyf³⁵⁹ Dergâh ve Medresesi'ni kurmuştur. Burada altı yıl irşad ve tedris faaliyeti yürüten Şeyh Hâmid'in bölgede tanınması ve sevmeye başlanması burada gerçekleşmiştir. Kaynaklarda Şeyh Hâmid'in çocuklarının ve torunlarının da burada görev yaptıkları bilgileri göz önünde bulundurulduğunda Şeyh Hâmid'in Hasankeyf'ten Mardin'e taşındıktan sonra da bu dergâh ve medreseyi kapatmadığı anlaşılmaktadır. Ancak kendisinden sonra bu dergâh ve medresede, kimlerin ne kadar görev yaptığı, kimlerin okuduğu, tafsilatlı bir şekilde bilinmemekle beraber kaynaklarda en büyük oğlu Şeyh İbrahim'in burada görev yaptığı belirtilmektedir. Daha sonra Şeyh İbrahim'in ilim ve tedris rahlesinden geçerek icâzet alan ve iyi bir ilmî birikime sahip olan oğlu Şeyh Muhyiddin'in burada görevi sürdürdüğü anlaşılmaktadır.³⁶⁰

Şeyh Muhyiddin Hâmidî

Şeyh İbrahim'in en büyük oğlu olup Hasankeyf Dergâh ve Medresesi'nin postnişin ve müderrisliğini dedesi Şeyh Hâmid ve babası Şeyh İbrahim'den sonra üstlenmiştir.³⁶¹

Şeyh Muhyiddin,1276/1859 yılında Kayapınar (Aynkaf) köyünde doğdu. İlim ile iç içe büyüdü. Aynkaf Medresesi'nde ilim tahsil etti. Çok zeki, çabuk kavrayan

³⁵⁹ Hasankeyf, önceleri idari olarak Mardin'e bağlıyken 18 Mayıs 1990 yılında Batman'ın il olması ile birlikte buraya bağlanarak ilçe statüsüne kavuşmuştur. Batman merkeze uzaklığı 37 km.dir.

³⁶⁰ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 23-24.

³⁶¹ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 183.

derin bir hafızaya sahipti. Dönemin sayılı âlimlerinden biri oldu. Maddî ve mânevîadâba titizlikle uyardı. Tatlı dilli, hoş sohbet bir âlimdi. Cömert ve kerem sahibiydi. İbadete ve zikre ayrı bir önem verirdi. Güzel ve nurlu bir yüzü vardı. Sohbeti ve ülfeti seven, hilim ve sehâ sahibi bir kişiydi. İstiğfar gerektirecek hiçbir söz ve davranışına kimse şahit olmadı.³⁶²

Babasının emri ile 1310/1892 yılında irşad için Hasankeyf'e gitmiştir. Hasankeyf Dergâh ve Medresesi'nin başına geçerek ömrünün sonuna kadar burada hizmet etmiştir. Özellikle yaz aylarında kalebaşındaki bu dergâh ve medresedemürîdleri irşad etmiş ve talebe okutmuştur. Halk tarafından çokça rağbet edilen Şeyh Muhyiddin Efendi için birçok edip ve şair methiyeler yazmıştır.³⁶³

Bölgenin fetva mercii olan Şeyh Muhyiddin Hâmidî, birçok sulha imza atmış ve halkı barıştırmıştır. Hatta bir ara Midyat bölgesinde Süryani ve Müslüman halk arasında çıkan bir çatışmada hükümetçe arabulucu olması istenmiş o da yaptığı irşad çalışmaları ile kısa sürede iki tarafı barıştırmış ve sükûneti sağlamıştır.³⁶⁴

Şeyh Muhyiddin Hâmidî, kış aylarında ise irşad faaliyetini Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Sulan köyünde de sürdürmüştür.³⁶⁵ Bu köy kendi mülkü olup burada da açtığı dergâh ve medresede halkı irşad etmiş ve tarikatı yaymıştır.³⁶⁶

Siirt'e bağlı Helenze köyünde mukim ve aslen seyyid olan Seyid Bedevî ailesinden³⁶⁷ Zekiyye Hanım ile evlenmiş ancak daha küçük iken vefât eden bir kızı dışında hiç çocuğu olmamıştır. Şeyh Muhyiddin Efendi, 1918 yılında Hasankeyf'te irşad ve tedris faaliyetlerini sürdürürken vefât etmiş ve burada kalenin üstünde defnedilmiştir. Kabri halk tarafından ziyaret edilmekte saygı ve hürmet gösterilmektedir.³⁶⁸

Elimizdeki bilgilerden hareketle Şeyh Muhyiddin Hâmidî'nin 1918 yılındakivefâtından sonra Hasankeyf Dergâh ve Medresesi'nin faaliyetlerinin son bulduğunu ve fiilen kapandığını söylemek mümkündür.

³⁶² Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 183.

³⁶³ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 183.

³⁶⁴ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 23-24.

³⁶⁵ Sulan köyünün günümüzdeki ismi İkiyaka köyüdür.

³⁶⁶ Kişisel Görüşme, Seyyid Hazbi Hâmidî, Aynkaf (Kayapınar) Köyü, 25.09.2019

³⁶⁷ Bu aile günümüzde Atalay soyadını taşımaktadır.

³⁶⁸ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 24.

3.2.Mardin Merkez Dergâh ve Medresesi

Bu dergâh ve medresenin kurucusu bizzat Şeyh Hâmid'tir. O bu medrese ve dergâhı Şeyh Hâlid el-Cezerî'den Nakşibendî halifeliği icâzeti aldıktan sonra 1260/1844 yılında şeyhinin emri üzerine Mardin ve yöresini irşad için Mardin'e yerleştikten hemen sonra kurmuştur. Şeyh Hâmid bu dergâh ve medresede vefât edene kadar yaklaşık kırk yıl ilmî ve tasavvufî eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür.

Bu medrese, dergâh ve camiden müteşekkil yapı Mardin merkezdeki birinci caddeden Babu's-Sor'a (Savur Kapı) giden sokağın solunda bulunmaktadır. Söz konusu bu dergâhın müştemilatındaki camiî bugün hala ibadete ve vakit namazlarına açık olup günümüzde Hâmidîyye Camiî olarak bilinmektedir.³⁶⁹ Caminin bitişiğinde yer alan ve geçmişte medrese ve dergâh olarak kullanılan yapılar da günümüzde mevcut olmakla beraber burada herhangi bir tasavvufî ve ilmî faaliyet yapılmamaktadır.

Bu dergâh ve medresenin ilmî faaliyetlerinin tam olarak ne zaman son bulduğu ile ilgili kesin bir malumat bulunmamaktadır. Ancak yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde Cumhuriyet döneminde tekke ve zaviyelerin kapatılmasına yönelik yasa çerçevesinde faaliyetlerine son verildiğine yönelik kanaat oluşmuştur. Bu dönemde Mardin'in muhtelif köy ve beldelerinde yer alan diğer Hâmidî Dergâh ve Medreseleri varlığını sürdürürken bu medresenin merkezde ve göz önünde olduğundan faaliyetlerini sürdüremediğini söylemek yanlış olmayacaktır.³⁷⁰

Şeyh Hâmid, Mardin'de bulunduğu süre içerisinde sadece bu medrese ve dergâhta değil başta Camiî Kebîr(Ulu Camiî) ve Reyhâniye Camiî'sinde olmak üzere başka yerlerde de dersler vermiştir.

Şeyh Hâmid'in vefâtından sonra bu medrese ve dergâhın başına daha önce Dârâ(Oğuz) köyündeki dergâh ve medresenin postnişîn ve müderrisiliğini idâme eden oğlu Şeyh Abdullah geçmiştir. Bu görevi Ğurs Alipaşa köyündeki dergâh ve medresede görevli kardeşi Şeyh Abdurrahman Zihnî Efendi ile birlikte yürütmüşlerdir. Onlar burada 1882 ve 1910 tarihleri arasında yaklaşık yirmi sekiz yıl meşihat ve müderrislik görevini ifa etmişlerdir.

³⁶⁹ Şeyh Hâmid-i Mardini'nin Camisi için tezimizin ekler bölümüne bkz. ek: 3

³⁷⁰ Kişisel Görüşme; Muhammed Sâdık Hâmidî, İstanbul, 15.08.2016

3.3.Ayınkâf (Kayapınar) Köyü Dergâhı ve Medresesi

Bu dergâh ve medresenin kurucusu Şeyh Hâmid'in en büyük oğlu ve aynı zamanda tarîkatta halifesi olan Şeyh İbrahim Hâmidî'dir. Daha sonra bu dergâhın postnişînliğini sırasıyla Şeyh İbrahim'in oğlu Şeyh Fethullah, ondan sonra çocukları Şeyh Siraceddin ve Şeyh Halil, onlardan sonra da Şeyh Halil'in oğlu Şeyh Abdullah yapmıştır.

Günümüzde hala hizmeti sürdürmeye devam eden Aynkaf Dergâh ve Medresesi, Hâmidî Dergâh ve Medreseleri arasında en uzun soluklu olanı olmuş ve kurulduğu 1277/1860 yılından günümüze değin yaklaşık 160 yıldır kısa kesintiler dışında hep faaliyet içinde olmuştur.

Şeyh İbrahim Hâmidî

Şeyh İbrahim, Şeyh Hâmid'in en büyük oğlu olup 1237/1821 yılında Siirt'te doğmuştur. Aklî ve naklî ilimlerin yanı sıra tasavvufî eğitimini de babasının yanında yapmıştır. Zamanın sayılı âlimlerinden olmuş ve ilmî ve tasavvufî kişiliği ile temayüz etmiştir. Babasının iltifatlarına mazhar olmuştur. Şeyh Hâmid bu oğlu için, "*Şeyh İbrahim'in mertebesi âli olup benden yedi derece daha üstündür.*" demiştir.³⁷¹

Şeyh İbrahim Hâmidî, babası ile 1260/1844 yılında Hasankeyf'ten Mardin'e gelmiştir. Mardin'de kısa bir süre daha babasının yanında kalarak meddi ve mânevî eğitim aldıktan sonra genç sayılabilecek bir yaşta daha yirmi üç yaşındayken mânevîkemâle ermiştir. Babası kendisine tasavvufîcâzetin yanı sıra tarîkatta genel hilâfet vermiştir. Ayrıca onu ve küçük kardeşi Şeyh Abdullah'ı Mardin'in doğusuna düşen Dârâ(Oğuz) köyünde ilim ve irşad yapmak üzere görevlendirmiştir.³⁷²

Şeyh İbrahim ve kardeşi Dârâ köyüne yerleştikten sonra burada kısa süre içinde bir mescid dergâh ve medrese inşa etmiş ve kısa sürede halk nezdinde kabul görmüştür. Buraya yerleşmesiyle çevre köy ve beldelerden birçok kişi gelerek ona intisap etmiş ve ilim ve irfanından yararlanmıştır. Şeyh İbrahim, yaklaşık iki yıl Dârâ

³⁷¹ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 148.

³⁷² Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 148-149.

köyünde kaldıktan sonra babasının emri ile Mardin'in diğer bir köyü olan Ayınkâf(Kayapınar) köyüne yerleşmiştir.³⁷³

Şeyh Hâmid, Mardin'in kuzeydoğusuna düşen Ayınkâf köyünde halkın irşad ve tedris ihtiyacına binaen Şeyh İbrahim'i burada görevlendirmiştir. Şeyh İbrahim Dârâ köyündeki dergâh ve medresenin sorumluluğunu kardeşi Şeyh Abdullah'a devrederek Ayınkâf köyüne geçmiştir.³⁷⁴

Şeyh İbrahim, Ayınkâf köyüne yerleştikten sonra hemen bir dergâh, medrese ve mescid tesis etmiş ve ilim ve irşad faaliyetine başlamıştır. Buraya yerleştikten sonra buraya birçok ilim talebesi gelerek onun tedris halkasına katılmış ve kendisinden ilim tahsil ederek icâzet almıştır. Ayrıca çevredeki birçok köy ve belde halkı ile aşiret mensupları kendinse intisap etmiş ve onun ilim ve irfanından yararlanmışlardır.³⁷⁵ Ayınkaf köyü Şeyh İbrahim'in buraya yerleşmesinden günümüze kadar bir ilim irfan merkezi olmuş yetiştirdiği birçok âlim ve ârif ile adından söz ettirmiştir.

Şeyh İbrahim, Ayınkaf köyünde yaklaşık elli yıl tarikat neşri ve ilim tedrisinde bulunmuş ve yetmiş dört yaşında 1313/1895 yılında burada vefât etmiştir. Kendisinin inşa ettiği caminin batısına düşen hazireye defnedilmiştir. Daha sonra mezarının üzerine bir türbe yaptırılmıştır. Günümüzde hala ayakta olan bu türbe halk tarafından ziyaret edilmektedir.³⁷⁶ Vefâtına üzülen Mardin Şer'iyye Mahkemesi vekili Seyyid Hüseyin Hüsnî Efendi, Tahir-i Bervarî Efendi gibi birçok şair mersiyeler yazmıştır.³⁷⁷

Şeyh İbrahim hayatı boyunca üç evlilik yapmış ve bu evliliklerinden üçü kız dördü de erkek olmak üzere yedi çocuğu olmuştur. İlk eşi neseben akrabası olup Siirt ulemasından amcazâdesi Seyyid Muhammed'in kızı ve Seyyid Abdulferid Efendi'nin ablası Âmine Hanım'dır. Bu eşinden sadece büyük oğlu Şeyh Muhyiddin doğmuştur. İkinci eşi ise Halime Hanım'dır. Bu eşinden Şeyh Hidayetullah, Ebubekir ve kızı Sakine doğmuştur. Üçüncü ve son eşi ise Keferzuta Şeyhleri'nden Şeyh

³⁷³ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 149.

³⁷⁴ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 149.

³⁷⁵ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 149.

³⁷⁶ Şeyh İbrahim Efendi'nin türbesinde içinde olduğu Hâmidîlerin Ayınkaf köyündeki türbeleri için bkz. ek: 11-12.

³⁷⁷ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 150-181.

Osman Efendi'nin kız Nura Hanım olup bu eşinden Şeyh Fethullah ve kızı Safiyye doğmuştur.³⁷⁸

Şeyh İbrahim, babası Şeyh Hâmid'in yanı sıra Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin bir diğer halifesi olan ve Şam Murâdiye Camii'nde irşad ve tedris hizmeti yürüten Şeyh Muhammed el-Hâni(ö.1279/1862)'den de mürîdleri irşad etmek üzere tam yetki ile Naşibendî/Hâlidî icâzetinin yanı sıra hilâfet de almıştır.³⁷⁹

Şeyh İbrahim, zamanın sayılı âlimlerinden olup iyi bir muhaddisti. Büyük bir âlim olmasına rağmen çok mütevazıydı. Kur'ân ve sünnete tam bağlıydı. Bilhusus yetimleri ve sakatları sever, onları kollardı. Onlara karşı çok merhametli ve oldukça cömertti. Zamanın çoğunu ilim tedrisi, ibadet ve zikirle geçirirdi. Gece namazına ve halvete pek düşkündü. Özellikle yaşının ilerlemesi ile insanlardan uzaklaşmış ve tam bir uzlet hayatı sürdürmüştür.³⁸⁰

Şeyh İbrahim pek çok talebe yetiştirmiş, birçok kişiye aklî ve naklî ilimlerde icâzet vermiştir. Ayrıca tarîkatta da mânevî eğitimini tamamlayan bazı kimselere de tasavvuf icâzeti vererek halife yayin etmiştir.

Meşhur halifelerinden bazıları şunlardır:

1. Şeyh Muhyeddin(En büyük oğludur)
2. Hacı İlyas Efendi'nin oğlu Şeyh Sâid Efendi
3. Şeyh Muhammed Emin Efendi

Birçok kitap telif eden ve çok iyi bir edip ve şair olan Şeyh İbrahim, tasavvufa ve edebiyata dair şiirler yazmıştır.

Bilinen eserleri şunlardır:

1. *Tuhfetu'l-İhsân*: Tasavvufa dair manzum bir eserdir. Eseri tamamlamadan vefât etmiştir. Bilahare kardeşinin oğlu Şeyh Kemâleddin yarım kalan bu eseri tamamlamıştır.

³⁷⁸ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 23.

³⁷⁹ Hâni, s. 890; Kavak, s. 114.

³⁸⁰ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 150.

2. *Zahiretul-Vehbiyye fi Tarikâti'n-Nakşibendiyye*: Bu eser tasavvufa dair olup yedi bölüm olarak tasnif etmiştir. Son bölümünde pederi Şeyh Hâmid'in hâl tercemesini anlatmıştır.³⁸¹

Bu telifatların dışında İmam Buseyrî'nin meşhur Kaside-i Burde'sini tahmis etmiştir. Bu tahmis bir şaheser olup Muhammed Sadık Hâmidî tarafından “eş-Şeceretü'd-Durriyye fi Menakibi's-Sadat'il-Hâmidîyye” kitabı tahkik edilirken dipnot olarak ilave dilmiştir.³⁸²

Şeyh İbrahim'in vefâtından sonra Aynkaf Dergâh ve Medresesi'nin postnişîn ve müderrisliğini üçüncü oğlu Şeyh Hidayetullah Hâmidî üstlenmiş ise de babası ile birlikte çok büyük hizmetler yürütmesine rağmen babası Şeyh İbrahim'in vefat ettiği yıl vefat etmiştir.³⁸³ Aynkaf Dergâh ve Medresesi'nin postnişîn ve müderrisliğini en küçük oğlu Şeyh Fethullah devam ettirmiştir.³⁸⁴

Şeyh Fethullah Hâmidî

Şeyh Fethullah, Şeyh İbrahim'in dördüncü oğlu olup 1290/1873 yılında Aynkaf köyünde doğmuştur. Annesi Keferzuta Şeyhlerinden Şeyh Osman Efendi'nin Kızı, Nura Hanım'dır.³⁸⁵ Şeyh Fethullah, Aynkafî nisbesi ile meşhurdur.

Şeyh Fethullah daha küçük yaşlarda tahsil hayatına başlamış, ilk derslerini babası Şeyh İbrahim'den okumuştur. Sonra Mardin'de Müftü Hüseyin Efendi'den ilim tahsiline devam etmiştir. Buradan Siirt'e geçerek Siirt medreselerinde bazı âlimlerden ders okumuştur. Tahsilini ise babasının medresesinde müderrislik yapan Molla İbrahim Efendi'de tamamlamıştır.³⁸⁶

Şeyh Fethullah, yüzü güzel ve nurâni olup heybet ve vakarlı bir duruşu vardı. Karşısındaki insanlarda saygı uyandırır. ³⁸⁷Ancak yumuşak ve tatlı bir sohbeti vardı. Edeble bezenmiş, güzel ahlâk sahibiydi. Hüsnü siyaset sahibiydi. Muttaki ve zâhid olup tarikatâdâbına çok bağlıydı. Küçüklüğünden beri az uyur, çok çalışır, ilim tahsil ederdi. Gece ibadet etmeye ayrı bir ihtimam gösterirdi. Özellikle oruca düşkündü ve

³⁸¹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Meliki'l-Vâhid*, s. 168.

³⁸² Muhammed Sadık Hâmidî, “Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri,” s. 444.

³⁸³ Kişisel Görüşme, Seyyid Hazbi Hamidî, Aynkaf (Kayapınar) Köyü, 25.09.2019

³⁸⁴ Muhammed Sadık Hâmidî, “Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri,” s. 435.

³⁸⁵ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 27.

³⁸⁶ Muhammed Sadık Hâmidî, “Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri,” s. 435.

³⁸⁷ Şeyh Fethullah Efendi'nin resmi için bkz. ek: 9.

çoğu zaman oruçlu olurdu.³⁸⁸Sünnet-i seniyyeye pek bağlıydı. Hilkatene güzel olduğu gibi ahlâken de son derece güzeldi. Elinin emeği çalışıp geçimini sağlamaya çalışırdı. Eğitim ve ilim tahsiline çok önem verirdi. Yetimleri korur ve kendi hesabından okuturdu. Herkese karşı hoşgörülü ve müsamahakârdı. Zeki ve basiret sahibi olup ileri görüşlüydü.³⁸⁹

Babası Şeyh İbrahim vefât edince Dârâ köyündeki dergâhta ilimî ve tasavvufî faaliyetlerini sürdürmekte olan amcası Seyyid Şeyh Abdullah onu yanına almıştır. Amcasından birçok alanda ders aldıktan sonra amcası onu halife olarak tayin etmiştir. Hilâfet alıp, irşad faaliyetlerini sürdüreceği seviyeye ulaştığında tekrar babasının Ayınkaf'taki dergâhına dönerek orda meşihât görevi üstlenmiştir. Burada irşad ve tedrise başlamış, şöhreti bölgede yayılmıştır. Onunla beraber birçok kişi buraya gelerek ona intisap etmiş ilim ve irfanından yararlanmışlardır.³⁹⁰

Şeyh Fethullah, zengin bir kültür çeşitliliği bulunan bölgede yaşanan gelişmelere ve sosyal problemlere duyarsız kalmamış aileler ve aşiretler arasında çıkan pek çok ihtilafı çözmüş, kavgayı sulha dönüştürmüştür. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda bölgede yaşanan gelişmeler sonucunda Müslüman halk ile Süryaniler arasındaki sürtüşmeler çatışmaya dönüşmüş ve halk galeyana gelerek Süryaniler'i sarp ve kayalık olan Aynverd köyünde sıkıştırmışlardır.³⁹¹ 15 Haziran 1915 yılında yaşanan bu hadisede Müslümanlarca kuşatılan Süryaniler, Şeyh Fethullah'tan yardım talep etmiştir. Şeyh Fethullah hükümet ve halk nezdinde girişimlerde bulunmuş gerekli teminatları aldıktan sonra Aynverd köyü'ne gelerek burada çadırını kurmuştur.³⁹² Süryaniler'in silahlarını teslim etmeleri karşılığında teminat olarak yeğeni Şeyh Sıddık'ı onlara rehin bırakmıştır. Silahsız ve masum Süryaniler'e saldırmanın caiz olmadığını canlarının, mallarının ve namuslarının Müslümanlara haram olduğuna dair fetva çıkarmıştır. "*Gayrimüslimlerin malları,*

³⁸⁸ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 186.

³⁸⁹ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 435.

³⁹⁰ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 186.

³⁹¹ Şimdiki ismi Gülgözü Köyü'dür. Midyat'a bağlı olup kuzeyine düşmektedir. Buraya uzaklığı 10 kilometredir.

³⁹² Tan, s. 386-387.

canları ve ırzları size haramdır, kim bu hududu aşarsa büyük günah işler.” fetvası ile binlerce Süryani'nin canını kurtarmıştır.³⁹³

Bu olay münasebeti ile Süryani Ortadoks Hristyanlar sadece Midyat ve çevresinde değil göç ederek dağıldıkları dünyanın farklı birçok ülkesinde bu olayı şükranla dile getirmekte ve bu zata karşı “*Beyaz esvaplar içinde nur yüzlü bir aziz, kurşunların arasından geçip gelen bir aziz kurtarıcı.*” ifadelerini kullanmaktadırlar. Ayrıca birçok yabancı ülkede Şeyh Efendi'ninbu davranışı için paneller düzenlenmektedir. Sadece İsveç'te on dört üniversite araştırma görevlisi bu olayı doktora tezi olarak çalışmaktadır.³⁹⁴ Her yıl dünyanın değişik ülkelerinden Süryani cemaati temsilcileri Aynkaf'taki (Kayapınar) Şeyh Fethullah Hâmîdî'nin mezarını ziyaret ederek onu saygı ve minnetle yâd ederler.³⁹⁵

Şeyh Fethullah Efendi'den keramet göstermesi istendiğinde; “*Bizim kerametimiz bellidir. Allah'tan bu kadar gafil olup bu kadar günah işlememize rağmen yeryüzünde hala yürüyebiliyoruz.*” demiştir. Ayrıca “*Bize göre en büyük keramet istikamettir.*” sözü ise meşhurdur.³⁹⁶

Şeyh Fethullah Efendi, hayatında üç evlilik yapmış ve yedi erkek ve üç kız toplam on çocuk sahibi olmuştur. İlk eşi amcası Şeyh Abdullah'ın kızı Rahime Hanım olup bu eşinden büyük oğlu Şeyh Siraceddin ve Peyruzhân ile Nurulhudâ adında iki kızı olmuştur. İkinci eşi Savur Beylerinden Hamdullah Bey'in kızı Peyruze Hanım olup bu eşinden Muhammed Halil, Ziyauddin, Mazhar Emanullah ve Lütfi adında dört erkek çocuğu ve Naciye adında bir kızı olmuştur. Üçüncü ve son eşi ise vefât eden abisi Şeyh Muhyiddin eşi olup Siirt'in Helenze köyünde mukim Bedevi ailesinden Zekiye Hanım'dır. Bu eşinden Burhaneddin ve Hifzullah adında iki oğlu olmuştur.³⁹⁷

Şeyh Fethullah, 24 Nisan 1947 yılında Sulan (İkiyaka) köyünde Perşembe günü ikindi namazından önce vefât etmiştir. Vefâtından önce köy camisinde müridleri ile sohbet halinde olup bir anda rahatsızlanmış ve orada vefât etmiştir.

³⁹³ Ahmet Hamidi, *Es-Seyyid Şeyh Fethullah El-Hamidi ve Es-Seyyid Şeyh Halil El-Hamidi Kısaca Hayatları*, yk., yy., s. 7; Baz, s. 164.

³⁹⁴ Ahmet Hamidi, *Es-Seyyid Şeyh Fethullah El-Hamidi*, s. 7.

³⁹⁵ Kişisel Görüşme, Seyyid Hazbi Hamidi, Aynkaf (Kayapınar) Köyü, 25.09.2019

³⁹⁶ Ahmet Hamidi, *Es-Seyyid Şeyh Fethullah El-Hamidi*, s. 13.

³⁹⁷ Muhammed Sadık Hâmîdî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmîd Evlad ve Torunları*, s. 29.

Cenazesi mürîdlerinden oluşan büyük bir kalabalığın omuzlarında Dicle Nehri'nin kenarına kadar taşınmış "Kelek" denilen sallarla nehirden geçirilerek Aynkâf'a taşınarak babasının türbesine defnedilmiştir.³⁹⁸

Şeyh Fethullah Efendi'nin Aynkâf'taki türbesi her yıl sevenleri ve Süryani cemaati tarafından ziyaret edilmektedir.³⁹⁹

Şeyh Fethullah'ın vefâtından sonra Aynkâf Dergâh ve Medresesi'nin başına oğulları Şeyh Siraceddin ve Şeyh Halil geçmiştir.

Şeyh Siraceddin Hâmidî

Şeyh Siraceddin, 1316/1898 yılında Aynkâf'ta nahiyesinde doğdu. Annesi Seyyid Şeyh Abdullah'ın kızı Rahime Hanımdır.⁴⁰⁰

Aynkâf Medresesi'nde babasının müderrislerinden aklî ve naklî ilimler tahsil etti. Nurâni bir siması olup görenleri hayran bırakan bir kişiliğe sahipti. Başındaki sarığı, giydiği cübbesi ve güzel sakalı ile bakanlar gözlerini ayıramazdı.

Babasının vefâtından sonra amcası Seyyid Şeyh Seyfüddin'in mânevî terbiyesi altında zahiri ve batını eğitimini tamamladı ve amcasından tarîkatta icâzet alarak halife oldu. Halifelik aldıktan sonra ilim ve irşadla görevlendirildi. Otuz beş yaşında babasının Aynkâf'taki medrese ve dergâhının başına geçerek tedris ve irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. İlim ve tarîkat hizmetini vefâtına kadar talebe okutarak, çevre köy ve beldeleri dolaşarak devam ettirmiştir.

Şeyh Siraceddin, bir evlilik yaptı. Eşi dayısı Seyyid Şeyh Muhammed Said'in kızı Fahritac Hanım olup bu evliliğinden Muhammed Ekrem adında bir oğlu ve Nüzhetülcecal, Nasifa ve Radiyya isimlerinde üç kız olmak üzere dört çocuğu olmuştur.

Şeyh Siraceddin Efendi, 1972 yılında 74 yaşındayken Aynkâf'ta vefât etti ve babasının buradaki türbesine defnedildi.⁴⁰¹

³⁹⁸ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 436.

³⁹⁹ Türbesi için bkz. ek: 12.

⁴⁰⁰ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 30.

⁴⁰¹ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 30.

Şeyh Halil Hâmidî

Şeyh Halil, Şeyh Fethullah Hâmidî'nin ikinci oğlu olup 1926 yılında Aynkâf'ta doğdu. Annesi Savur Beyleri'nden Hamdullah Beyin kızı Peyruze Hanım'dır.

Aynkaf Medresesi'nde babasının müderrislerinden Molla İsmail ve bölgedeki meşhur âlimlerden Molla Hasan Tilmizî'den aklî ve naklî ilimler tahsil ederek icâzet aldı. Babasının vefâtından sonra amcası Seyyid Şeyh Seyfüddin, onun tasavvuf eğitimini üstlendi. Mânevî eğitiminden sonra amcası ona tarîkatta irşad izni ve halifelik icâzeti verdi. Abisi Şeyh Siraceddin ile birlikte Aynkâf Dergâhı'nda tedris ve irşad faaliyetlerini yürüttü.⁴⁰²

Oldukça mütevazı bir kişiliği, mütebessim güzel ve münevver bir yüzü vardı.⁴⁰³ Salih ve müttaki insanları ziyaret etmek ve onlarla sohbet etmekten hoşlanırdı. Babası ve abisinin vefâtından sonra meşihat görevini o sürdürdü. Bölgedeki birçok kan davasında arabuluculuk yaparak sulha dönüştürdü. Dönemin fetva merciiydi.

Şeyh Halil, iki evlilik yaptı. İlk eşi Tınat köyünde ikamet eden amcazâdelerinden Seyyid Şeyh Şemseddin Hâmidî'nin kızı Şevkiyye Hanım olup, bu eşinden Fethullah Hasbi, Ahmed ve Abdullah adında üç oğlu ve Sadiyye, Hamdiyye ve Mesude adında da dört kızı olmuştur. İkinci eşi ise Hamdiyye Hanım olup bu eşinden sadece Mardiyeye adındaki kızı olmuştur.

Şeyh Halil, 05.01.1986 yılında Aynkâf köyünde vefât etmiş ve dedesi Şeyh İbrahim'in türbesinin yanına defnedilmiştir.⁴⁰⁴

Şeyh Abdullah Hâmidî

Şeyh Abdullah, 1957 yılında Aynkâf'ta doğdu Şeyh Halil Efendi'nin üçüncü oğludur. Lise mezunu olmasının yanı sıra Aynkâf medresesinden de aklî ve naklî ilimler tahsil etti. Babasından sonra Aynkâf Dergâh ve Medresesi'nin ilim ve irşad hizmetini üstlendi. Güzel ve nûrâni bir siması olup çevresinde edep ve ihsanı ile

⁴⁰² Gişisel Görüşme, Şeyh Hikmet Hamidî, Ahmediyye (Başkavak) Köyü, 25.09.2019

⁴⁰³ Şeyh Halil Efendi'nin resmi için bkz. ek: 10.

⁴⁰⁴ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 32.

bilinir.⁴⁰⁵Halifelik almamış olan Şeyh Abdullah Efendi şeyhlik yapmamış ancak tasavvufî hizmet yürütmek üzere kendisine verilen irşâd izini çerçevesinde dergâhın hizmetini yürütmüş hayırlı işlerle meşgul olmuştur. Nitekim Aynkaf'ta inşaa ettirdiği dört katlı medresede ilim talebelerinin yetişmesi için mücadele etmiştir.⁴⁰⁶

3.4.Dârâ(Oğuz) Köyü Dergâh ve Medresesi

Dârâ köyü Mardin'in güneydoğusuna düşmekte olup merkeze uzaklığı 30 kilometredir. Dârâ'nın günümüzdeki adı Oğuz köyüdür. Bu dergâh ve medresenin kurucusu Şeyh Hâmid'in büyük oğlu Şeyh İbrahim ve ikinci oğlu Şeyh Abdullah'tır.

Şeyh Hâmid, Mardin'e gelip yerleştiği 1844 yılında burada gördüğü ilim ve irşad ihtiyacına binaen buraya yetiştirdiği bu iki oğlunu görevlendirmiştir. Şeyh İbrahim, burada iki yıl ilim ve irşad faaliyeti yürüttükten sonra babasının emri ile Mardin'in kuzeyine düşen Aynkâf köyünde görevlendirilmiştir. Bu medrese ve dergâhın müderris ve postnişinliğini Şeyh Abdullah yürütmüştür.

Bu dergâh ve medrese kurulduğu 1844 yılından 1926 yılına kadar seksen yılı aşkın bir süre faaliyet göstermiştir. Hükümetçe 1926 yılında bu dergâh ve medresenin postnişin ve müderrisi olan Şeyh Beşir Hâmidî'nin Aksaray'a sürgüne gönderilmesi ile bu dergâh ve medresenin faaliyetleri son bulmuş ve kapanmıştır.

Şeyh Abdullah Bahauddin

Şeyh Abdullah, Şeyh Hâmid'in ikinci oğlu olup 1251/1836 yılında Siirt'te doğmuştur. Annesi büyük babası Seyyid Mirza'nın torunu Halime Hanım'dır.⁴⁰⁷Lakabı Bahauddin künyesi Ebu'l-Vefa'dır.⁴⁰⁸

İlk tahsiline Siirt'te babasının medresesinde başlamıştır. Tefsir ve hadisin yanı sıra aklî ve naklî ilimlerin çoğunluğunu babasından tahsil etmiştir. Tahsilinde ciddi ve azimliydî. Talebeliği boyunca zamanının tümünü ilim öğrenmeye adanmış, dünya nimetlerinden uzaklaşmış, geceleri az uyuyarak ve çok okuyarak tüm benliği ile ilim tahsiline yönelmiştir. Böylece akranları arasında öne çıkarak zamanın sayılı

⁴⁰⁵ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 33.

⁴⁰⁶ Bu medresenin resmi için bkz. ek: 13.

⁴⁰⁷ Baba tarafından amcazâdesinin kızıdır.

⁴⁰⁸ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 47.

âlimlerinden olmuştur. Muhitinde hep âlim ve ârifler olmuş; meclisinde âlim, edip ve arifler eksik olmamıştır.⁴⁰⁹

Şeyh Abdullah'ın siması beyaz ve nuraniydi. Boyu mutedil olup geniş omuzluydu. Teni beyaz, gözleri sürmeli idi. Heybetli, sakın ama vakur bir duruşu vardı. Bakışları celaliydi ve karşısındakinde saygı uyandırırды.⁴¹⁰

Şeyh Abdullah, babasının şeyhi, Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin damadı olup kızı Hatice Hanım ile evlenmiştir.⁴¹¹ Bu evliliğinden Şeyh Muhammed Saîd doğmuştur.⁴¹²

Şeyh Abdullah, abisi Şeyh İbrahim ile birlikte babalarının emri ile Dârâ köyüne yerleşerek burada bir mescid, dergâh ve medresenin temellerini atarak ilim ve irşad faaliyetlerine başlamışlardır. Birlikte yürüttükleri bu ilim ve irşad faaliyeti iki yıl sürmüştür. İki yıldan sonra Şeyh İbrahim babasının emri ile Mardin'in diğer bir köyü olan Aynkâf'a geçip orada faaliyetine devam etmiştir. Dâra Dergâh ve Medresesi'nin postnişîn ve müderrisliğini Şeyh Abdullah devam ettirmiştir. Buradaki dergâh ve medresenin tesisini tamamlayarak ilim ve irşad halkasını daha da genişletmiştir. Bu dönemde birçok talebenin yanı sıra çevre köy ve aşiretlerden pek çok insan buraya gelerek onun ilim ve feyzinden istifade etmiştir.⁴¹³

Dârâ Dergâh ve Medresesi Şeyh Abdullah ve oğlu Şeyh Muhammed Saîd döneminde ilim talebeleri arasında pek meşhur olmuş, farklı bölgelerden birçok kişi buraya gelerek, burada okumuştur. Şeyh Abdulhalim b. Şeyh Musa el-Mardinî,⁴¹⁴ Şeyh Hüseyin Kinnîkî, Musa Kâzım Çeçânî, Molla Ahmed Cevzî⁴¹⁵ ve Molla Ahmed Gırgürî bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Şeyh Ahmed Haznevî bir dönem Dara Medresesi'nde Şeyh Muhammed Said'ten ders aldıktan sonra Molla Ahmed Tizyanî'nin medresesinde ilim tahsiline devam etmiştir.⁴¹⁶

⁴⁰⁹ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 193.

⁴¹⁰ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 193.

⁴¹¹ Şeyh İbrahim-i Bahçe, Şeyh Salih-i Supkî ve Şeyh Abdullah Hâmidî, Şeyh Halid-i Cezerî'nin damatlarıdır.

⁴¹² Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 193.

⁴¹³ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 193-194.

⁴¹⁴ Bu zat dönemin nüfus kâtibi olup aynı zamanda *eş-Şeceretü'd-Dürriyye fî-Menâkıbı's-Sâdâti'l-Hâmidîyye* adlı eserin de yazarıdır.

⁴¹⁵ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 436-437.

⁴¹⁶ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye*, s. 312.

Şeyh Abdullah, Dârâ köyünde yaklaşık otuz sekiz yıl hizmette bulunmuştur. Babasının 1882 yılındaki vefâtından sonra kardeşi Şeyh Abdurrahman ile Mardin'deki dergâh ve medresenin başına geçerek 1910 yılına kadar yaklaşık yirmi sekiz yıl burada da ilimin neşri ve tarîkatın irşadını aktif bir şekilde sürdürmüştür.⁴¹⁷Bu süreçte Dârâ Dergâh ve Medresesi'nin idaresini babası Şeyh Hâmid'in rahle-i tedrisatından geçerek ilmî ve tasavvufî icâzet verdiği oğlu Şeyh Muhammed Saîd'e bırakmıştır.⁴¹⁸

Şeyh Abdullah, Mardin'e intikal ettikten sonra burada da kendisine çok rağbet edilmiş ve pek çok kişiye ilmî derslerin yanı sıra tasavvufî sohbetler yapmıştır. 1300/1883 yılında hac farizasını yerine getirdikten sonra babasının Mardin'deki mescidini yıkarak yerine daha güzel bir mescid inşa etmiştir. Bu mescitte her ikindi namazından sonra oluşturduğu ders halkasında insanlara vaaz ederek tasavvuf dersleri vermeyi gelenek haline getirmiştir. Bu vaaz ve sohbetlerini dinlemek üzere her perşembe ve cuma günleri izdiham oluşturacak kadar insan etrafında toplanmıştır. Şeyh Abdullah üç bininin üzerinde insana tasavvuf dersleri vermiştir.⁴¹⁹

Şeyh Abdullah tarîkatta dört kişiye halifelik vermiştir. Bilinenhalifeleri şunlardır:

1. Arif-i billah Şeyh Hasan el-Havrayini
2. Oğlu Seyyid Şeyh Hâlid
3. Diyarbakır valisi Müşir Muhammed Hâlid Paşa
4. Ağabeyi Seyyid Şeyh İbrahim Efendi'nin oğlu Şeyh Fethullah Efendi

Şeyh Abdullah, anne baba hukukunun önemini açıkladığı “*Hasenatu'd-Dâreyn fî birri'l-Vâlideyn*” adını verdiği müstakil bir eser telif etmiştir. Ayrıca İmam el-Cezulî'nin “*Delailu'l-Hayrat*” adlı eserini de şerh etmiştir.⁴²⁰

Şeyh Abdullah, küçük kardeşi meşhur âlim Şeyh Abdurrahman Efendi'nin vefâtına çok üzölmüş ve kendisinden on yedi gün sonra 1328/1910 yılının şubat

⁴¹⁷ Muhammed Sadık Hâmidî, “Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri,” s. 436.

⁴¹⁸ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 193.

⁴¹⁹ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 196.

⁴²⁰ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 200.

ayının bir çarşamba günü Mardin’de vefât etmiştir. Babası Şeyh Hâmid’in kabri üzerine yapılan türbenin içine ve babasının yanına defnedilmiştir.⁴²¹

Şeyh Muhammed Saîd Hâmidî

Şeyh Muhammed Saîd 1275/1858 yılında Dârâ köyünde doğmuştur. Lakabı İzzü’l-din olup künyesi ise Ebu’ul-Vefa’dır. Annesi, dedesi Şeyh Hâmid’in şeyhi ve Bâsret Dergâhı’nın postnişini olan Şeyh Hâlid-i Cezerî’nin kızı Hatice Hanım’dır.⁴²² Babası Şeyh Abdullah’ın Mardin Dergâh ve Medresesi’nin başına geçmesinden sonra Dârâ Dergâh ve Medresesi’nin idaresi ona intikal etmiştir.

Şeyh Muhammed Saîd, ilk eğitimine babasının yanında Dârâ Medresesi’nde başlamıştır. Bu medresenin müderrislerinden Şeyh Hacı Efendi’den sarf ilminin yanı sıra Şafîî fihhına dair *Muharrer* ve *Envar* kitaplarını okumuştur. Nahiv ilmini ise o dönemin en meşhur âlimlerinden Muhammed Efendi’den tahsil etmiştir. Mantık İsti’are, Vadi’ ve Âdâb ilimlerini ise Şeyh Abdulkerim es-Süleymanî, Hisarî Mehmed Efendi ve babasının halifesi Şeyh Hasan el-Hâvârâyinî’den tahsil etmiştir.

Şeyh Muhammed Saîd, Mardin’e geçerek dedesi Şeyh Hâmidî’in yanında ilim tahsiline devam etti. Bizzat dedesinden, İbnu Hacer’in *Tuhfetu’l-Muhtac* kitabının bir kısmını, Beydavî tefsirinin bir kısmını, kiraat ilmine dair *Şatibiyye*’yi, Taftazânî’nin *Şerhu’l-Akâid* kitabını, *Kütüb-î Sitte*’den *Sahîh-i Buhârî* kitabını ve İmam Ğazâlî’nin *İhyâ-u Ulumi’d-Din* kitabını ve Muhiddin İbnü’l-Arabî’nin *Fusûsu’l-Hikem* kitabının bir kısmını okumuştur. Dedesi Şeyh Hâmid, ona okuduğu tüm bu derslerden icâzet vermiştir.

İlim tedrisine devam eden Şeyh Muhammed Saîd, Hâmidî Medreseleri’nden yetişen, Kasım Padişah Medresesi’nin müderrislerinden olan ve daha sonra Savur kazası müftüsü olacak olan Molla Ahmed-i Berniştî’den de dersler okumuştur. Yine Mardin Kasım Padişah Medresesi müderrislerinden olan Mardin eski müftüsü, daha sonra da Diyarbakır müftüsü olan Seyyid Ahmed Hilmî Efendi’den⁴²³aklî ve naklî ilimlerden; akaid, meani, hesap, hendese, usûli fıkıh, usûli hadis, felsefe, astronomi dersleri okumuş ve tüm bu derslerden icâzet almıştır. İcâzeti için 1299/1882 yılında

⁴²¹ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü’l-Dürriyye*, s. 194.

⁴²² Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü’l-Dürriyye*, s. 193-194.

⁴²³ Bu âlim Şeyh Hâmid Efendi’nin icazetlisidir.

Mardin Camiî Kebir’de(Ulu Camiî) bir tören düzenlenmiştir. Ayrıca “Arapzâde” lakabı ile meşhur Diyarbakır müftülerinden Seyyid Muhammed Hasib Efendi’den de dersler okuyarak ondan da icâzet almıştır.⁴²⁴

Şeyh Muhammed Saîd, aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra dedesi Şeyh Hâmid’in emri ile Dârâ’da babasının gözetiminde seyr u süluka başlamış, tarîkat zikir ve evrâdı ile birlikte halvete girerek erbaîne başlamıştır. Mânevîkemâlin ardından dedesi kendisine tasavvufî icâzet vermiş vetarîkatta da halife yapmıştır.⁴²⁵

Şeyh Muhammed Saîd, az yer, az uyur çokça ibadet ederdi. Kalan tüm zamanını ilim ve irşad için sarf ederdi. Dünyalık hiçbir şeyde gözü yoktu. Makâm ve mevkiye iltifat etmez onları elde etmek için çabalamazdı. Yetim ve sakatları korur onlara destek olurdu. Çok genç yaşında Dârâ Dergâh ve Medresesi’nin başına geçmiş ve ilim ve irşad halkasını genişletmişti. Bu medreseye Hâmidiyye Medresesi ismini ilk o vermiştir. Bu medrese onun döneminde de şöhretini korumuş buradan birçok ilim ve irfan ehli yetişmiştir.⁴²⁶

Hâlidî şeyhler ve bağlı dergâh ve medresler Osmanlı yöneticileri tarafından 1850’den itibaren özellikle II. Abdulhamid Hân tarafından desteklenmiş teamiye ve varidat yardımı yapılmıştır. Ayrıca dergâhın şeyh ve müderrislerine maaş tahsisatı yapılarak sıcak ilişkiler kurulmuştur. Nitekim ve dönemin Osmanlı padişahı Sultan Abdülhamid Hân’ın es-Seyyid Şeyh Muhammed Said Hâmidi’tanıldığı ve desteklediği ona gönderdiği şu fermanan anlaşılmaktadır.

“Çok a'zamu devleti dareyn ve akdemi seadeti menzileyn, müdavemeti hidmeti haremeyni şerifeyn ve mülazemeti ravzai mutaharai hazreti seyyidil mürselin ve Resulüs-Sakalayn olmağın, ol devleti uzma ve ol saadeti kübraya nail olanlarını Âdem nevinden mümtaz ve serefrâz eddugi bi iştibahtır. Binaen alâ zalike metafi Melaike-i mukarrabîn ve menzilgahi cenabi Cibril-i Emîn ve nazargahi Hazreti Rabb ’ül-âlemîn olan ol eş-şefaât unvanın çar ve pek şan saadet iktiranında ber vechi hasbî rubu kirat feraşeti şerife hizmeti celilesi ile şerefyab olan, İsmail mahlulünden sülale-i tahire-i nebeviyyeden ve hulefai tarîkati aliyyei nekşebendiyyeden Mardin

⁴²⁴ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü’l-Dürriyye*, s. 241-242.

⁴²⁵ Muhammed Ali el-Hâmîdî, *Feyzu’l-Meliki’l-Vâhid*, s. 139.

⁴²⁶ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü’l-Dürriyye*, s. 242.

sancağı medhalinde Dara karyesinde post nişin iş bu rafii refiüştani hâkânî es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Said İzuddin ebül-Vefa el-Hâmidî el-Hüseynî zide selahuhu, ol hidmeti şerifeyi... sermaye-i devlet ve sebebi rahmet ve şefaati bilup ez derûn tâlib ve râğib olmağın tevcih ve yedine berati şerifem itasi makami nezaret evkafi hümayunumuzdan bit-takrir ledel-inha mucibince tevcih olunmak fermanım olmağın bin üçyüz on üç senesi rebiül-ahiresinde dokuzuncu günü tarihi ile bu beraati saadet abad ve behçeti ğâyâtı verdim... Muma ileyh bad el-yevm ol makâmı haiz emakini ber vechi hasbi rubu kirat feraşeti şerife hizmeti celilesi ile şerfyab olub, ... lazimesi tarafında tayin edeceği kâim makam ve naib menabı kemali tazim ve tekrim olub ve nihayeti hayâ ve hicab ve nezafete itina eyleye. Ala ma cera el-ade eda eyleye. Tahriren fi el-yevm es-sani aşer min şehri rabil-âhire senete selasete aşer ve selase mie ve elf.”⁴²⁷

Ayrıca Osmanlı Arşivleri’nden Şeyh Muhammed Said’in Dara köyünde inşaa ettiği dergâh ve medresenin desteklendiği⁴²⁸ ve yardımda bulunduğu⁴²⁹ anlaşılmaktadır.

Şeyh Muhammed Saîd, üç evlilik yapmıştır. İlk eşi Deyrizzor şehrinin tanınan şahsiyetlerinden Şeyh Ömer’in kızı Emine Hanım’dır. Bu eşinin vefâtından sonra ikinci evliliğini diğer kız kardeşi Adile Hanım’la yapmıştır. Üçüncü evliliğini ise Mardin Ensarîleri’nden Tebrizan Hanım’la yapmıştır. Bu evliliklerinden Şeyh Muhammed Beşir ve Şeyh Hibetullah adlı iki çocuğu olmuştur.⁴³⁰

Şeyh Muhammed Said’in müderrislerinden, Savur’a bağlı Cevzi köyünden meşhur âlim, Molla Ahmed el-Cevzî, *Tuhfetu’l-Mürîdin* adında müstakil bir eser telif etmiştir. Molla Ahmed bu eserinde büyük bir muhabetle bağlandığı Şeyh Muhammed Saîd Efendi’den sadır olan yüz on üç kerameti aktarmıştır. Bu eser h.1313 yılında Golan Matbaası’nda bastırılmıştır. Bu kitabın bir fotokopisi Muhammed Sâdık Hâmidî’nin şahsi kütüphanesinde mevcuttur.⁴³¹

⁴²⁷ Muhammed Sadık Hâmidî’nin özel arşivinden aldığımız bu ferman için bkz. ek: 16.

⁴²⁸ BOA, Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT.), 1996/105; Arıca bkz. ek: 18.

⁴²⁹ BOA, DH. MKT. 377/59; Arıca bkz. ek: 18.

⁴³⁰ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 49.

⁴³¹ Muhammed Sadık Hâmidî, “Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri,” s. 438.

Şeyh Muhammed Saîd'in talebelerinden Musa Kâzım el-Çeçânî'nin biraderi Ahmet Hilmi Efendi de bir kitap telif etmiştir. Bu kitabında, Seyyid Şeyh Abdullah, Seyyid Şeyh Abdurrahman ve Seyyid Şeyh Muhammed Saîd Efendi hakkında yazılan mersiyeleri derlemiştir. Bu eser de 1332/1914 yılında Golan Matbaası'nda bastırılmıştır.⁴³²

Ünlü İngiliz arkeolog ve ajan Gertrude Bell⁴³³ çıktığı Ortadoğu seyahatlarından 1911 yılında incelemelerde bulunduğu Dara Antik Kenti'nde Şeyh Muhammed Saîd'i ziyaret ederek onun da fotoğraflarını çekmiştir.⁴³⁴

Şeyh Muhammed Saîd, 1332/1914 yılında Mardin'de vefât etmiş ve dedesi Şeyh Hâmid'in türbesine defnedilmiştir.⁴³⁵

Şeyh Muhammed Saîd Efendi'nin vefâtından sonra Dârâ Dergâh ve Medresesi'nin Postnişînliği'ne büyük oğlu Şeyh Muhammed Beşir geçmiş ancak Cumhuriyet'in kurulmasından sonra bölgede yaşanan olaylardan dolayı Dârâ Dergâh ve Medresesi'nin son postnişîn ve müderrisi olmuştur.⁴³⁶

Şeyh Muhammed Beşir Hâmidî

1888 yılında Dârâ köyünde doğmuş, babasının medresesinde ilim tahsil etmiştir. Çok cömert ve cesur birisiydi. Hayatında altı evlilik yapmış ve bu evliliklerinden beşi erkek altısı kız olmak üzere on bir çocuğu olmuştur. Şeyh Muhammed Beşir, mücadele ve zorluklarla geçen bir ömrün sonunda 1948 yılında Amuda şehrinde vefât etmiştir.⁴³⁷

Şeyh Muhammed Beşir, babasının 1914 yılındaki vefâtından sonra 1926 yılına kadar babasının yerine Dârâ Dergâh ve Medresesi'nin postnişîn ve müderrisliğini üstlenmiştir.⁴³⁸ Cumhuriyet'in kurulması ile beraber bölgede gelişen yeni bazı olayların ardından ve Şeyh Sâid Palovî'nin kalkışmasına müteakip o da bölgedeki pek çok ağa, şeyh, âlim gibi sözü geçen nüfuzlu kişilerin akibetine

⁴³² Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 438.

⁴³³ Semavi Eyice, "Bell, Gertrude Lowthian," TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 5, s. 422-423.

⁴³⁴ http://gertrudebell.ncl.ac.uk/photo_details.php?photo_id=5643; Bu fotoğraflar ayrıca için bkz. ek: 14-15.

⁴³⁵ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 49.

⁴³⁶ Kişisel Görüşme, Muhammed Sadık Hâmidî İstanbul.15.08.2016

⁴³⁷ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 50.

⁴³⁸ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 49.

uğramıştır. Şeyh Efendi, bir gece baskını ile tutuklanarak İç Anadolu'da Aksaray'a sürgün edilmiştir. Bir fırsatını bularak sürgünden kaçmış zorlu bir yolculuktan sonra Dârâ'nın karşısındaki Amude şehrine yerleşmiştir. O dönemde Suriye tarafında kalan bu şehir Fransa'nın işgali altındaydı. Şeyh Muhammed Beşir, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Suriye'yi işgal eden Fransa'ya karşı çıkarak Amuda şehrinde çıkan isyana katılarak mücadele etmiş ve fiilen savaşarak onları kovmaya çalışmıştır. O ve beraberindekiler yenildikleri Fransız işgal gücü tarafından tutuklanarak Beyrut'a sürgün edilmiş ve burada zorunlu iskâna tabi tutulmuşlardır.⁴³⁹

Şeyh Muhammed Beşir Efendi'nin 1926 yılındaki sürgününden sonra Dârâ Dergâh ve Medresesi kapatılmış ve faaliyetleri fiilen ve resmen son bulmuştur.

3.5.Ahmediyye(Başkavak) Dergâh ve Medresesi

Ahmediyye Köyü, Mardin'in kuzeyine düşen Avena (Savur) ilçesine bağlı bir köy olup Savur'un üç kilometre kuzeyindedir. Mardin merkeze uzaklığı ise kırk kilometredir. Savur çayı üzerinde kurulmuş olan köyün günümüzdeki ismi ise Başkavak olarak değiştirilmiştir.

Ahmediyye köyünde ilk dergâh ve medresenin kuruluşu Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin emri ile buraya yerleşen oğlu, Şeyh Muhammed Alaeddin tarafından 1277/1860 yılında gerçekleşmiştir. Kısa bir zaman diliminde burada yetişen âlimlerin ilimi meziyetleri sayesinde bu köyün şöhreti yayılmış ve burasının ilim talebeleri için bir cazibe merkezine dönüşmesine vesile olmuştur. Köyde bu ilim ve irşad faaliyetlerini sürdüren Şeyh Efendiler için halk arasında "Ahmediyye Şeyhleri" tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Halk nazarında itibarlı ve saygın bir merkez haline gelen bu dergâh ve medrese günümüze kadar hâlen saygı ve hürmet ile anılmaktadır.⁴⁴⁰

Günümüzde hâlâpostnişinlik makâmı temsil edilen Ahmediyye Dergâh ve Medresesi, Aynkaf Dergâh ve Medresesi'nden sonra hizmeti sürdürmeye devam eden Hâmidî Dergâh ve Medreseleri arasında en uzun soluklu olan medrese ve dergâh olmuştur. Bu dergâh ve medrese de kurulduğu 1277/1860 yılından 1980 yılına kadar yaklaşık 120 yıl, 1926 yılındaki üç yıllık sürgün dışında kesintisiz hep faaliyet içinde olmuştur. Ancak 1980 yılında yapılan askeri darbe sonrasında bölgede

⁴³⁹ Kişisel Görüşme, Muhammed Sadık Hâmidî İstanbul.15.08.2016

⁴⁴⁰ Dergâhın resimleri için bkz. ek: 19.

yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmeler neticesinde 1993 yılına kadar ilim ve irşad faaliyeti devam etmiş ancak 1993 yılında kapanmıştır. Fakat postnişinlik makâmı günümüze kadar var olmaya devam etmiştir.⁴⁴¹

Şeyh Muhammed Alaeddin

Şeyh Muhammed Alaeddin, Şeyh Hâmid'in üçüncü oğlu olup 1253/1837 senesinde Siirt'te doğmuştur. İlim tahsilini babasının yanında yapmış ve ondan aklî ve naklî ilimlerden icâzet almıştır. Mânevî ilimlerde de kemâle erince babası ona irşad izni vermiştir. İlk önce babası onu Mardin Ovası'ndaki Dunaysir/Koçhisar(Kızıltepe) kazasını irşad etmekle görevlendirmiştir.⁴⁴² Şeyh Muhammed Alaeddin buraya geldikten sonra Artuklular döneminden kalma Ulu Camii'nin yanında bir dergâh ve medrese tesis ederek ilim ve irşad hizmetine başlamıştır. Burada yaklaşık dört yıl boyunca tedris ve irşad faaliyetlerini devam ettirmiştir. Onun buradaki irşadı ile birçok kişi tasavvufa girdi ve tarikat dairesine dâhil oldu. O zaman Mardin Ovası göçebe Arap Şemmara kabilesinin talan ve baskılarına maruz kaldığı için halk yerini yurdunu terk etmek mecburiyetinde kalmış ve daha güvenli yerlere göç etmiştir. Bundan dolayı Şeyh Muhammed Alaeddin de buradan ayrılmak durumunda kalmıştır. 1277/1860 yılında babasının talimatı ile buradan Avena (Savur) ilçesinin dört kilometre kuzeyindeki Ahmediyye (Başkavak) köyüne geçerek buraya yerleşmiştir.⁴⁴³

Şeyh Alaeddin Ahmediyye köyüne yerleştikten hemen sonra buraya bir mescid, inşa ettirmiştir. Ahmediyye köyündeki büyük camiinin banisinin bölge yöneticisi ve Savur Beyleri'nden Hacı Abdullah Bey olduğu aktarılır. Ayrıca köyden geçen Savur çayının üzerindeki köprüyü de onun yaptırdığı belirtilir. Hacı Abdullah Bey, halka karşı sert davranan, zalimane ve asabi bir kişiyken, Şeyh Muhammed Alaeddin'e intisap ettikten sonra hayatı değişmiş, ahlâkî güzelleşmiş ve tövbe ederek hacca gitmiştir. Ayrıca Şeyh Efendi'nin has müridlerinden olmuştur.⁴⁴⁴

Şeyh Muhammed Alaeddin, camiinin inşasından hemen sonra dergâh ve medresenin inşaatına başlamış yaklaşık bir senede 1278/1861 yılında tamamlamıştır.

⁴⁴¹ Kişisel Görüşme, Şeyh Hikmet Hâmidî, Ahmediyye Köyü, 25.08.2019.

⁴⁴² Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 285.

⁴⁴³ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 62.

⁴⁴⁴ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 439.

Şair bir zat tekkenin yapımını ebce hesabı ile tarih düşmüştür. Söz konusu şiir ve tarih dergâhın giriş kapının üzerindeki taşta nakşedilmiştir.⁴⁴⁵

Şeyh Muhammed Alaeddin, dergâh ve medresenin yapımından sonra tedris ve irşad faaliyetlerine hız vermiştir. Ahmediyye köyüne, çevre aşiret, köy ve beldelerden birçok talebe ve mürîd gelerek kendisine intisap etmiş ve ders halkına katılarak ilim ve irfanından yararlanmıştır.⁴⁴⁶

Babası Şeyh Hâmid'in iltifatlarına nail olan Şeyh Muhammed Alaeddin Efendi, derinlikli ilmi, güzel ahlâkı, heybetli duruşu, ihlâs ve samimiyeti ile birçok âlimin de takdir ve övgülerine mazhar olmuştur.⁴⁴⁷

Şeyh Muhammed Alaeddin, nesir ve nazm şeklinde yazılmış birçok eser telif etmiştir. Bunlardan *Nüzhetur-Riyad limen Erad el-İttiaz*⁴⁴⁸ adlı eseri günümüze kadar ulaşmıştır. Söz konusu eser Nusaybin'de Şeyh Şemsettin Hâmidî'nin şahsi kütüphanesindedir. Ayrıca bir fotokopisi de Muhammed Sâdık Hâmidî'nin şahsi kütüphanesinde bulunmaktadır.⁴⁴⁹

Şeyh Muhammed Alaeddin Efendi, Savur Beyleri ailesine mensub Hacı İbrahim Bey'in kızı Fatıma Hanım'la evlenmiştir. Bu evliliğinden Şeyh Nureddin ve Şeyh Kemâleddin adında iki oğlu olmuştur.⁴⁵⁰

Şeyh Muhammed Alaeddin, 1272/1866 yılının Temmuz ayının dokuzunda daha yirmi dokuz yaşındayken Ahmediyye köyünde vefât etmiş ve buraya defnedilmiştir.⁴⁵¹ Mürîdleri tarafından kabri üzerine türbe inşa edilmiştir.⁴⁵² Günümüzde hala ayakta olan bu türbe birçok kişi tarafından ziyaret edilmektedir.⁴⁵³

⁴⁴⁵ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 439.

⁴⁴⁶ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 285.

⁴⁴⁷ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 285.

⁴⁴⁸ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 285.

⁴⁴⁹ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 445.

⁴⁵⁰ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 62-63.

⁴⁵¹ *eş-Şeceretü'd-Dürriyye fi-Menâkıbı's-Sâdâti'l-Hâmidîyye* adlı eserde her ne kadar Şeyh Muhammed Alaeddin'in vefat tarihi 1272/1856 olarak verilmiş ise de onun doğum tarihi ve vefat yaşı birlikte değerlendirildiğinde bu tarihin doğru olmadığı görülmektedir. Bu sebepten Şeyh Muhammed Alaeddin'in vefat tarihini 1282/1866 veren Muhammed Sâdık Hâmidî'nin vermiş olduğu tarihin daha doğru olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁵² Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 439.

⁴⁵³ Bu türbenin resmi için bkz. ek: 20.

Şeyh Muhammed Alaeddin'in genç yaşta vefât etmesi üzerine Şeyh Hâmid-i Mardinî, Ahmediyye Dergâh ve Medresesi'nin hizmetlerinin kesintiye uğramaması için Tınat Köyünde görevlendirdiği oğlu Şeyh Abdulhâlim'i burada göndermiştir.

Şeyh Abdulhâlim

Şeyh Abdulhâlim, abisi Şeyh Muhammed Alaeddin'in vefâtından sonra onun eşi ile evlenerek, yetim kalan çocuklarını himaye etmiş ve bu dergâh ve medresenin postnişini olmuştur. Bu görevini vefâtına kadar yaklaşık kırk altı yıl devam ettirmiştir. Kendisinin hayatı ile ilgili detaylı bilgi Tınat Dergâh ve Medresesi başlığında verileceğinden burada bu kısa bilgi ile yetinilecektir.

Şeyh Kemâleddin Hâmidî

1279/1862 yılında Ahmediyye Köyünde doğdu. Çok küçük yaşta babasının vefâtı üzerine yetim kaldı. Amcası Şeyh Abdulhâlim onun eğitim ve terbiyesini üstlendi.⁴⁵⁴ Aklî ve naklî ilimlerin yanı sıra mânevî eğitimini de amcası Şeyh Abdulhâlim'den almıştır. Amcası ona tüm bu ilimlerden icâzet vererek halkı irşad etmek üzere tarîkatta da hilâfet vermiştir.⁴⁵⁵

Şeyh Kemâleddin, ilmî derinliği olup, ilmi ile âmildi. Takvâsı ve dünyaya karşı zühdü ile Hâmidî ailesi içinde yetişen belki en karizmatik şeyh ve âlimdir. Yaratılış itibari ile naif bir tabiata ve güzel sakallarıyla, mütebessim ve münevver bir çehreye sahipti.⁴⁵⁶

Şeyh Kemâleddin, zamanın sayılı âlimlerinden olup iz bırakanlardandır. Mardin ve çevresinde ismi unutulmayan ve hala ilim meclislerinde zikredilen ender âlimlerden olmuştur.⁴⁵⁷

Donanımlı bir âlim olup muhtelif konularda birçok eser telif eden Şeyh Kemâleddin aynı zamanda iyi bir edip ve şairdi. Şiirlerinden oluşan bir divanı da vardır. Bu divan hala yazma halindedir. Ayrıca akîdeye dair muhtasar bir eser olan *Tuhfetu'l-Kemâl fi Ta'lim'il-Etfâl* adlı eseri de mevcuttur.⁴⁵⁸ Bu risaleyi çocuklara

⁴⁵⁴ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 288.

⁴⁵⁵ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 288.

⁴⁵⁶ Şeyh Kemâleddin Efendi'nin resmi için bkz. ek: 23.

⁴⁵⁷ Kişisel Görüşme: Şeyh Hikmet Efendi, Ahmediyye Köyü, Mardin, 22.08.2019.

⁴⁵⁸ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 440.

temel dinî bilgileri basitleştirerek öğretmek için yazmıştır. Bu yazma eseri torunlarından Muhammed Sâdık Hâmidî tarafından tahkik edilerek Erkam Matbaası'nda basılmıştır.⁴⁵⁹

Şeyh Kemâleddin amcasının kızı Şerife Hanım'la evlenmiştir. Bu evliliğinden Ahmed ve Muhammed Esad adında iki oğlu olmuştur. Küçük oğlunu sürgüneyken Manisa'da kaybetmiştir. Bu elim olaya çok üzülmesine rağmen metanet ve sabırla karşılaşmıştır.⁴⁶⁰

Şeyh Kemâleddin, uzun yıllar birçok talebe okutup âlim yetiştirdiği ve birçok kişiyi irşad ettiği Ahmediyye köyünde 1352/1933 yılında vefât etmiştir.⁴⁶¹ Hâmidî kabristanında medfundur.⁴⁶²

Şeyh Kemâleddin Hâmidî'nin vefâtından sonra Ahmediyye Dergâh ve Medresesi'nin postnişîn ve müderrisiliğini Şeyh Abdulhâlim'in oğlu Şeyh Seyfeddin Efendi ile devam etmiştir.

Şeyh Seyfeddin Hâmidî

Şeyh Abdulhâlim Efendi'nin beşinci ve en küçük oğludur. 1299/1882 yılında Ahmediyye Köyünde doğdu. Seyyid Şeyh Kemâleddin Efendi ile anne bir kardeşirler.⁴⁶³

Ahmediyye Medesesi'nde babasından ve abisi Şeyh Kemâleddin'den aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Abisinden sonra meşihat makâmına geçerek ilim ve irşad faaliyetlerini yürüttü. Abisi Şeyh Kemâleddin'den sonra bölgenin en tanınan âlim ve mürşidi oldu. Birçok talebe okuttu ve âlim yetiştirdi. Yakın uzak pek çok kişi onun sayesinde tarîkata intisap etti. Uzun boylu, heybetli bir duruşu olmasına rağmen oldukça mütevazı, takvâ ve vera sahibiydi.⁴⁶⁴ Bölgedeki sosyal olaylara duyarsız kalmamış ve pek çok anlaşmazlığı sulha dönüştürmüştür.⁴⁶⁵

⁴⁵⁹ Bu yazma eserin bir nüshası Muhammed Sâdık Hâmidî'nin şahsi kütüphânesindedir. Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 65.

⁴⁶⁰ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 440.

⁴⁶¹ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 65.

⁴⁶² Ahmediyye köyündeki Hâmidî kabristanı için bkz. ek: 22.

⁴⁶³ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 317.

⁴⁶⁴ Şeyh Seyfettin Efendi'nin resmi için bkz. ek: 24.

⁴⁶⁵ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 94; Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 317.

Avina Ağaları'ndan bölgede itibarlı ve saygın Aziz Ağa'nın kızı Neslihân Hanım'la evlenmiştir. Bu evliliğinden Şeyh Muhammed Arif, Şeyh Muhammed İsmet, Şeyh Muhammed Afif adında üç oğlu ve Zekiyye adında bir kızı olmuştur.⁴⁶⁶

Yıllarca ilim tedris ve irşad hizmeti yürüttüğü Ahmediyye köyünde 1958 yılında vefât etti. Hâmidî kabristanında medfun olup kabri üzerine türbe yapılmıştır.⁴⁶⁷

Şeyh Muhammed Arif Hâmidî

Şeyh Seyfeddin'in büyük oğlu olup 1324/1906 yılında Ahmediyye köyünde doğdu.⁴⁶⁸ Ahmediyye Medresesi'nde babasından ve amcası Şeyh Kemâleddin'den ders alarak yetişti. Zamanın önemli âlimlerinden oldu. O bölgede herkesin başvurduğu fetva merciydi. Hayatı boyunca Ahmediyye Medresesi'nde ders vererek ilim okutup talebe yetiştirdi. Ayrıca irşada çıkarak çevre köy ve aşiretleri dolaşip halkı vaaz ve sohbeti ile emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker mucibince uyarır, küsleri barıştırır ve kan davalarını sulha dönüştürürdü. İyi bir âlim olmasının yanında yetenekli bir edip ve şairdi. Birçok kaside ve mersiye yazmıştır. Hâmidî ailesinden vefât eden her bireyin mezar taşı için yazdığı rubailerle tarih düşürmüştür. Herkes tarafından sevilen ve saygı duyulan Şeyh Muhammed Arif, uzun boylu, buğday tenli, olukça mütevazı, latifeyi seven, nüktedan ve güzel ahlâka sahipti.⁴⁶⁹ Amcası Şeyh Tahir Efendi'nin kızı Nefise Hanım'la evlenmiş ve bu evliliğinden Seniyye adındaki kızı ile Hikmet ve Feyzi adındaki erkek çocukları olmuştur. Savur Beyleri'nden Esad Beyin kızı Fikrîye Hanım'la da evlenmiş ancak bu evliliğinden çocuk sahibi olmamıştır. Şeyh Muhammed Arif, 1984 yılında Ahmediyye'de vefât etmiştir.⁴⁷⁰

Şeyh Muhammed Afif Hâmidî

Şeyh Seyfeddin'in ikinci oğlu olup 1335/1917 yılında Ahmediyye köyünde doğdu. Ahmediyye Medresesi'nde babasından ve amcası Şeyh Kemâleddin'den ilim tahsil etti. Şeyh Muhammed Arif'in vefâtından Ahmediyye Dergâh'ında postnişîn olmuş ve tedris rahlesine oturarak yıllarca ders verip talebe yetiştirmiştir. Bölgede

⁴⁶⁶ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 95.

⁴⁶⁷ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 440.

⁴⁶⁸ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 441.

⁴⁶⁹ Şeyh Muhammed Arif Efendi'nin resmi için bkz. ek: 25.

⁴⁷⁰ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 95.

yıllarca fetva merciî oldu. Uzunca ve şişmanca bir boyu, güzel yüzlüydü. Mütevazı olup sesi güzel, sohbeti tatlıydı. İki evlilik yapmış ve bu evliliklerinden yedi çocuğu olmuştur. İlk evliliğini Seyyid Şeyh Abdülvehhab'ın kızı Naciye Hanım'la yapmış ve bu evliliğinden sadece Necla adındaki kızı olmuştur. Bu hanımının vefâtından sonra Hâmide Hanım'la evlenmiş bu eşinden Hâmid, Şerif ve Faruk adında üç oğlu ile Şerife, Neslihan ve Atiyye adında üç kızı olmuştur. Şeyh Muhammed Afif yıllarca ilim ve irşâta bulunduğu Ahmediyye köyünde 1993 yılında yetmiş altı yaşında vefât etmiştir. Babasının türbesine defnedilmiştir.⁴⁷¹

Şeyh Abdulhalim(Hamdin) Hâmidî

Seyyid Şeyh Muhammed İsmet'in büyük oğlu olup 1934 yılında Ahmediyye köyünde doğmuştur. Ahmediyye Medresesi'nde yıllarca amcaları Şeyh Muhammed Arif ve Şeyh Muhammed Afif'ten ders okumuş ve icâzet almıştır. Tarîkatta hilâfetini Şeyh Seyfeddin'den almıştır.⁴⁷² Daha sonra buradaki dergâhın postnişînliğini yapmış ve halkı irşad etmiştir. Ayrıca medresenin müderrisliğini yapmış ve yıllarca ders vererek kendini geliştirmiştir.⁴⁷³ Bölgede başvurulan başlıca fetva merciî olmuştur. Bölgede birçok kan davasında aktif rol alarak barışla sonuçlandırmıştır. İki evlilik yapan Şeyh Hamdin Efendi'nin ilk eşi Seyyid Şeyh Siraceddin Efendi'nin kızı Nasife Hanım olup bu eşinden Hülusi, Muhammed Seyfüddin adında iki erkek çocuğu ve Zekiyye adında bir kızı olmuştur. İkinci eşi ise Seyyid Şeyh Muhammed Nuri'nin kızı Selma Hanım olup bu eşinden Selman ve Abdusselam adında iki oğlu, Sedef ve Mine isminde iki kızı olmuştur.⁴⁷⁴ 25 Ocak 2019 yılında cuma günü Mardin'de vefât etmiştir. Ahmediyye köyünde Hâmidî kabristanında defnedilmiştir.⁴⁷⁵

Şeyh Hikmet Hâmidî

Seyyid Şeyh Muhammed Arif'in büyük oğlu olup 1938 yılında Ahmediyye Köyünde doğmuştur. Ahmediyye Medresesi'nde babası Şeyh Muhammed Arif'ten ve amcası Seyyid Şeyh Muhammed Afif'ten ders okumuş ve icâzet almıştır. Bu medresede yıllarca müderrislik yaparak talebe yetiştirmiştir. Molla Ali, Molla Arap, Molla Sıraç-ı Avena bunlardan bazılarıdır. İki evlilik yapmıştır. İlk eşi amcası Seyyid

⁴⁷¹ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 99.

⁴⁷² Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 96.

⁴⁷³ Şeyh Hamdin Efendi'nin resmi için bkz. ek: 27.

⁴⁷⁴ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 97.

⁴⁷⁵ <http://www.mardinlife.com/Seyh-Hamdin-Hamidi-Hakka-Yurudu-haberi-37096>, 02.03.2019

Şeyh Muhammed Afif'in kızı Necla Hanım olup bu eşinden Emrullah adında bir oğlu ve Handan adında bir kızı olmuştur. Eşinin vefâtı üzerine baldızı Şerife Hanım'la evlenmiş ve bu eşinden çocuğu olmamıştır.⁴⁷⁶İlmi tartışmaları seven, hoşsohbet, mütevazı ve sahavet sahibidir.⁴⁷⁷Halen Ahmediyye köyünde ikâmet etmekte ve buradaki meşihat görevini sürdürmektedir.⁴⁷⁸

3.6.Tınat(Kutlubey) Köyü Dergâh ve Medresesi

Tınat şimdiki adı Kutlubey köyü olup Midyat ilçesine bağlıdır. İlçe merkezine yirmi dört kilometre olup güneyindedir. Köy Mardin'in doğusuna düşen ve Turabidin⁴⁷⁹ olarak ifade edilen dağlık kesimde yer alan Omeryan aşiretinin merkezi köylerindedir. Omeryan aşireti geniş bir bölgeye yayılmıştır. Ayrıca Mardin ve çevresindeki önemli ve büyük aşiretlerden olup elli altı köyden oluşmaktadır.⁴⁸⁰Buradaki ilim ve irfan ihtiyacına binaen Şeyh Hâmid buranın irşâd edilmesi için Tınat Köyünde bir dergâh ve medresenin tesis edilmesi için oğlu Şeyh Abdulhalim'i görevlendirmiştir. Burada dergâh ve medrese tesis ettikten sonra talebe yetiştirip halkı irşad etmeye başlayan Şeyh Abdulhalim, Ahmediyye köyündeki abisi Şeyh Alaeddin'in 1282/1866 senesindeki vefatından sonra babasının emri ile Ahmediyye köyündeki faaliyetlerin devamı için bu köye intikal etmiştir. Tınat Dergâh ve Medresesi'nin hizmetlerini sürdürmesi için iki oğlunu Şeyh Salih ve Şeyh Muhammed Tahir'i görevlendirmiştir. Daha sonra buradaki irşad hizmetini Şeyh Muhammed Tahir'nin oğlu Şeyh Abdulletif sürdürmüştür. Onun vefâtı ile de Büyük oğlu Seyyid Şeyh Ataullah hizmeti sürdürmüştür.

Şeyh Abdulhâlim

Şeyh Hâmid'in dördüncü oğlu olup 1257/1841 yılında Siirt'te doğmuştur. Babasıyla birlikte 1260/1844 yılında henüz üç yaşındayken Mardin'e gelmiştir.⁴⁸¹

Şeyh Abdulhalim tahsilini babasının medresesinde yapmıştır. Babası Şeyh Hâmid'ten âlet ilimlerinden sarf, nahiv, mantık, beyan, bedi', me'ânî derslerinin yanı

⁴⁷⁶ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 95.

⁴⁷⁷ Şeyh Hikmet Efendi'nin resmi için bkz. ek: 28.

⁴⁷⁸ Kişisel Görüşme: Şeyh Hikmet Efendi Ahmediyye köyünde yaptığım mülakat. Mardin, 24.11.2013.

⁴⁷⁹ Turabidin için bkz. Tan, s. 100-101.

⁴⁸⁰ Omeryan Aşireti ve köyleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Tan, s. 332-338.

⁴⁸¹ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 299.

sıra naklî ilimlerden fıkıh, hadis, tefsir, usûlü fıkıh ve akâid gibi ilimleri okumuştur. Ayrıca aklî ilimlerden felsefe, hesap(matematik), hendese ve astronomi gibi ilimleri tahsil ederek tamamlamış ve babasından okuduğu tüm aklî ve naklî ilimlerden icâzet almıştır.⁴⁸²

Mânevîkemâle erdikten sonra babası ona tasavvufta icâzet vererek halife yapmış ve onu halkı irşad etmek ve tarîkatı neşretmek üzere Omeryan aşiretinin merkez köylerinden Nusaybine bağlı Tınat köyüne göndermiştir.⁴⁸³ Daha sonra Ahmediyye Köyündeki abisi Şeyh Alaeddin'in 1282/1866 yılındaki vefâtına binaen babasının talimatı ile Tınattan Ahmediyye köyündeki dergâh ve medresenin başına geçmiştir. Dul kalan abisinin eşini nikâhına alarak yetim kalan yeğenleri Şeyh Nureddin ve Şeyh Kemâleddin'in edeb, terbiye ve tahsillerini üstlenmiş ve onları çok iyi bir şekilde yetiştirmiştir. Burada vazifesini hakkıyla yürütmüş, birçok talebe okutmuş ve halkı irşad etmiştir. Sohbet halkasına pek çok kişi katılarak ilim ve irfanından yararlanmışır.⁴⁸⁴

Şeyh Abdulhalim Efendi, dönemin önemli âlimlerinden olup birçok eser telif etmiştir. Kaside-i Bürde'yi tahmis etmiş ve tasavvufta dair bir eser yazmıştır. Ayrıca İsmail Hakkı Bursevî'nin yazdığı *Ruhü'l-Beyân* tefsirinde Şûrâ suresinin otuz yedinci âyetinde yetmiş dört günah saymış ve Şeyh Abdulhalim Efendi bunu otuz beş beyitle nazm ederek anlatmıştır.⁴⁸⁵ Bir eseri de *Elfiyye* adını verdiği hece harflerine göre düzenlediği bir divandır. Bu divanın girişinde Resulullah'in(s.a.v) ve tasavvuf büyüklerinin övgüleri vardır.⁴⁸⁶

Şeyh Abdulhalim üç evlilik yapmış ve beş erkek ve üç kızı olmuştur. İlk eşi babasının halifelerinden Şeyh Abdullah ed-Derikî'nin kızı Fatma Hanım olup bu eşinden Şeyh Necim, Şeyh Salih, Şeyh Muhammed Tahir, Şeyh Mehdi adında dört oğlu ile Esmâ ve Şerife adında iki kızı olmuştur. İkinci eşi ise vefât eden abisi Şeyh Alaeddin'in Savur Beyleri'nden olan eşi Fatma Hanım'dır. Bu eşinden ise Şeyh

⁴⁸² Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 439.

⁴⁸³ Bu köy şu anda Midyat İlçesi'ne bağlıdır.

⁴⁸⁴ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 299.

⁴⁸⁵ Bu eserin bir fotokopisi Muhammed Sâdık Hâmidî'nin şahsi kütüphanesindedir.

⁴⁸⁶ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 445.

Seyfuddin adında bir oğlu ve Atiyye adında bir kızı olmuştur. Üçüncü eşi de Savur Beyleri'nden Behiye Hanım olup bu eşinden çocuğu olmamıştır.⁴⁸⁷

Şeyh Abdulhalim'in bilinen bazı halifeleri şunlardır:⁴⁸⁸

1. Şeyh Necim(Büyük oğlu)
2. Şeyh Muhammed Tahir(Oğlu)
3. Şeyh Salih(Oğlu)
4. Şeyh Kemâluddin(Yeğeni olup abisi Şeyh Alaeddin'in oğludur.)

Şeyh Abdulhalim, Abisi Şeyh Abdullah Efendi ile 1300/1882 yılında hac seyahatine çıkmıştır. Şeyh Abdulhalim uzun bir ömrün ardından, seksen yaşını aşkın, 1330/1912 yılında Ahmediyye köyünde vefât etmiş ve buraya defnedilmiştir.⁴⁸⁹ Kabri ortanca türbededir.⁴⁹⁰

Şeyh Sâlih Hâmidî

Şeyh Abdulhalim'in ikinci oğlu olup 1279/1863 yılında Ahmediyye köyünde doğmuştur. Ahmediyye Medresesi'nde babasından ilim tahsil ederek icâzet almıştır. Dönemin önde gelen âlimlerden olup çehresi güzel ve nurlu olduğu gibi ahlâkı da güzeldi. Salih ve müttaki bir insandı. Riyâzet ve mücâhede ehli olup ibadete ve halvete düşkündü.⁴⁹¹

Babası Şeyh Abdulhalim, Ahmediyye köyüne intikal ettikten sonra onu ve kardeşi Şeyh Muhammed Tahir Efendi'yi Tınat Dergâh ve Medresesi'nin ilim ve irşad faaliyetlerini devam etmek üzere görevlendirmiştir. Buraya intikalinden sonra birçok kişi ona mürîd olmuş sohbetine katılarak istifade etmiştir. Ayrıca pek çok ilim talebesi ondan ders okumuştur.⁴⁹²

⁴⁸⁷ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 66.

⁴⁸⁸ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 300.

⁴⁸⁹ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 445.

⁴⁹⁰ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 66; Türbesinin resimi için bkz. ek: 21-22.

⁴⁹¹ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 308.

⁴⁹² Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 308.

Savur Beyleri'nden Temir Bey'in kızı Meymune Hanım'la evlenmiştir. Bu evliliğinden Abdussemed, Muhammed Bahaüddin ve Muhammed Sıddik adında üç oğlu, Hatice, Rabia, Hacer ve Cemile adlarında dört kızı olmuştur.⁴⁹³

Şeyh Sâlih Hâmidî, 1925 yılında Tınat köyüne on kilometre mesafedeki Nıbil(Toptepe) köyünde vefât etmiştir.⁴⁹⁴

Şeyh Muhammed Tahir Hâmidî

Şeyh Abdulhalim'in üçüncü oğlu olup 1281/1864 yılında Ahmediyye köyünde doğmuştur. Buradaki medresede babasından aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiş ve babasından ilmî icâzet almıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra babası ona irşad yetkisi yanında tarîkatta hilâfet vermiştir.⁴⁹⁵

Maddî ve mânevî ilimleri tamamladıktan sonra babası Şeyh Abdulhalim onu ve abisi Şeyh Salih Efendi'yi Tınat Dergâh ve Medresesi'nde ilim ve irşad faaliyetlerinin devam etmesi için görevlendirmiştir. Vefâtına kadar talebe okutmuş ve halkı irşad etmiştir. Çevredeki köy ve aşiretler buraya gelerek sohbetine katılmış ve ilim ve irfanından istifade etmişlerdir.⁴⁹⁶

Derin ilmi ile dönemin saygın âlimlerinden olup iyi bir edip ve şair idi. Hâmidî ailesinde ilmi ile temayüz edenlerden olan Şeyh Muhammed Tahir, pek çok eser telif etmiştir. Dedesi Şeyh Hâmid'i anlattığı *Tiib el-Varid Şerh Mersiyet Mevlânâ Hâmid* adındaki eseri yazmıştır.⁴⁹⁷

Şeyh Muhammed Tahir, farklı zamanlarda üç evlilik yapmıştır. İlk evliliğini amcası Şeyh İbrahim'in kızı Safiyye Hanım ile yapmıştır. Bu evliliğinden Bedreddin, Şemsüddin, Abdülletif, Muhammed Nureddin isminde dört erkek ile Naile adında bir kızı olmuştur. İkinci evliliğini amcası Şeyh Abdurrahman'ın kızı Atika Hanım ile yapmış ve bu evliliğinden sadece Ünsihan isminde bir kızı olmuştur. Bu hanımının da vefâtı üzerine üçüncü evliliğini Keferzuta köyü şeyhlerinden Şeyh Muhammed'in kızı Âmine ile yapmıştır. Bu eşinden ise Tayfur adında bir oğlu ve Selime, Nefise ve

⁴⁹³ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 75.

⁴⁹⁴ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 75.

⁴⁹⁵ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 311.

⁴⁹⁶ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 83.

⁴⁹⁷ Bu eser yazma olarak Tınat(Kutlubey) köyünde Şeyh Hâmid'in torunlarından merhum Şeyh Abdülletif'in şahsi kütüphanesinde bulunmaktadır.

Peyruzhan isminde üç kızı olmuştur. Şeyh Muhammed Tahir,1925 yılında Tınat köyünde vefât etmiş ve buraya defnedilmiştir. ⁴⁹⁸

Şeyh Abdulletif Hâmidî

Şeyh Muhammed Tahir'in üçüncü oğlu olup 1905 yılında Tınat köyünde doğmuştur. Babasındanaklî ve naklî ilimleri tahsil etmiştir. O mıntıkanın en önemli âlimlerdendi. İlim neşredip halkı irşad etmiştir. Çevrenin sevilen ve saygı duyulan mürşidi olmuştur. Âlim olmasına rağmen mütevazı, güzel ahlâklı ve takvâ sahibiydi. Hayatını buradaki dergâh ve medresede talebe okutarak ve tarikatı neşrederek geçirmiştir. ⁴⁹⁹

Hayatında dört evlilik yapan Şeyh Abdüllatif Efendi'nin bu evliliklerinden dördü erkek yedisi kızı olmak üzere on bir çocuğu olmuştur. İlk eşi amcası Şeyh Salih'in kızı Cemile Hanım olup bu eşinden sadece Nesime isminde bir kızı olmuştur. İkinci evliliğini Keferzuta köyündeki Şeyh Celal Efendi'nin kızı Hamdiye Hanım'la yapmış ve bu eşinden Safiyye(Safura) isminde bir tek kız olmuştur. Üçüncü evliliğini amcasının oğlu Şeyh Siracüddin'in kızı Cemale Hanım ile yapmış ve bu eşinden çocuğu olmamıştır. Dördüncü evliliğini ise Midyat'tan Cahide Hanım'la yapmış ve bu eşinden Atullah, Şemsüddin, Sırrı ve Abdurrahim isimlerinde dört oğlu ile Saliha, Edibe, Münevver, Hamdiyye ve Ayhan isimlerinde beş kızı olmuştur. ⁵⁰⁰

Şeyh Abdülletif Hâmidî, 1972 yılında Tınat köyünde vefât etmiş ve burada defnedilmiştir. ⁵⁰¹

3.7.Alipaşa(Ğurs) Köyü Dergâh ve Medresesi

Mardin'in güney batısına düşmekte olup merkeze uzaklığı on dört kilometredir. Ğurs köyleri ⁵⁰² Kızıltepe'nin kuzeyinde ovanın bittiği dağlık kesim içindeki vadiden başlar. Ğurs, vadiye akan derenin üzerinde kurulu on üç köyden oluşan aşiret ve bölgenin ismidir. Söz konusu Alipaşa köyü Karaman köyünden

⁴⁹⁸ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 84.

⁴⁹⁹ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 86.

⁵⁰⁰ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 86.

⁵⁰¹ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 86.

⁵⁰² Ğurs Köyleri; Şeyh Tacettin (Ziyaret), Kurre (Sancarlı), Hacıfarıs (Kocalar), Hamziyan (Karaman), Ğursanave (Yüceli), Babina (Tuzlaköy), Hubat Jir, Hubas Jor (Soğanlı), Çelebiyan (Ayaz), Gunde Üzeyr (Uluköy), Heftihuvan (Yedikardeş), Meşkina (Erdem), Alipaşa

sonra Yüceli köyünden önceki köydür. Şeyh Hâmid Efendi, buradaki köy ve aşiretleri irşad etmek üzere en küçük oğlu Şeyh Abdurrahman Zihni Efendi'yi görevlendirmiştir. Burada dergâh ve medrese tesis ettikten sonra tasavvufî ve ilmî faaliyetlere başlamıştır. Bu dergâh ve medresenin müessisi Şeyh Abdurrahman Efendi olup 1299/1882 yılına kadar burada görev yapmıştır. Bilahare Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin vefâtına binaen vasiyeti üzerine Mardin'e intikal etmiş ve abisi Şeyh Abdullah Efendi ile Mardin merkez dergâh ve medresesinin başına geçmiştir. Şeyh Abdurrahman Efendi, Ğurs/Alipaşa Dergâh ve Medresesi'nin postnişin ve müderrisliğini oğlu Şeyh Muhammed Ali Efendi'ye devretmiştir. Yaptığımız araştırmalarda Şeyh Efendilerin Ğurs/Alipaşa köyünde ikamet ettikleri ancak tekke ve medreselerinin ise Ğursanave'de (Yüceli) olduğu kanaatine vardık. Nitekim başvurduğumuz Osmanlı Arşivleri de bu doğrultudadır.⁵⁰³ Bu dönemden itibaren, uzun bir süre boyunca Ğurs bölgesindeki köyler Hâmidî şeyhlerine bağlı olmuşlardır.⁵⁰⁴ Burdaki medrese ve dergâhın ne zaman kapandığını kesinleştiremedik. Ancak muhtemelen bu dergâh ve medresede Cumhuriyet'in kurulması ile medrese, tekke ve zaviyerinkapatılıp faaliyetlerinin yasaklanması ile kapanmıştır.

Şeyh Abdurrahman Zihni Efendi

Şeyh Hâmid'in beşinci ve en küçük oğludur. 1268/1852 yılında Ramazan ayının on yedisinde Mardin'de doğmuştur.⁵⁰⁵ Henüz yedi yaşındayken Savur Kapı Camii İmamı Molla İbrahim'in yanında Kur'ân-ı Kerîm'i hatmetmiştir.

İlim tahsiline Seyyid Şeyh Abdulğafur es-Sûfi'den tecvid ilminin yanı sıra sarf ve nahiv okuyarak devam eden Şeyh Abdurrahman Efendi, mantık, istiare, bedi' ve âdab ilimlerini ise Diyarbakır Rüşdiyesi eski muallimlerinden Molla Mahmud es-Süleymanî Efendi'den tahsil etmiştir. Molla Halil es-Si'irdî'nin torunu ve Kasım Padişah Medresesi müderrisi Şeyh Fethullah Efendi'den vadi', me'ânî, riyadiyat(matematik) ilimlerini okumuştur. Ayrıca Mollâ Cami olarak meşhur olan Abdurrahman el-Câmî'nin *Fevâidü'd-Diyâiyye* kitabının haşiyelerinden *Abdulğafurel-Lârî'nin Haşiyesi* ile İsmâuddin Arabşah el-İsferâinî'nin *Haşiyetu 'İsam 'ale'l-Câmî*

⁵⁰³ BOA, DH. MKT., nr. 2549-99. Bu belgeler için bkz. Ek-28.

⁵⁰⁴ Tan, s. 302.

⁵⁰⁵ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 321.

ve Çarperdi'nin *Şerhu'ş-Şâfiye*'sini, *Şerhu'l-Akâid* ve Seyyid Şerif Cürçânî'nin *Akâid Haşiyesi*'ni okumuştur.⁵⁰⁶

Şeyh Abdulaziz Mağzili'den, akâid, felsefe, hey'et (astronomi) ve usûl ilmileri ile *Hayali Haşiyesi* ile birlikte İmam Taftazânî'nin *Şerhu'l-Akâid* kitabını tahsil etmiştir. Bu âlimden devamla *Şerhu'l-Mevakif*, *et-Tavali ve'l-Metali*, *Hülesatu'l-Hisab*, *Eşkalu't-Te'sis* kitaplarını, Hadis ilmine dair *Nuhbetü'l-Fiker*, Şafî mezhebinin usûl kitabı *Minhacu'l-Usûl*, Çağmîni'nin *Rub'ul-Muceyyeb*(astronomi) kitabını, Tövbe suresine kadar Beydâvî tefsiri, İbn Hacer el-Heytemî'nin *el-Minhac* şerhi, felekyat(astronomi) ilimlerini de okumuştur.⁵⁰⁷

Şeyh Abdulaziz Efendi, Şeyh Abdurrahman'a okuttuğu aklî ve naklî ilimlerle, astronomi ilminden icâzet vermiştir. Ayrıca kendinin de hocası olan “Zehâvî” lakabı ile tanınan Bağdâd eski müftüsü meşhur âlim Muhammed Feyzi Efendi'ye mektup yazarak kendisinin de Şeyh Abdurrahman Efendi'ye teberrüken icâzet vermesini rica etmiştir. Söz konusu bu zat da Bağdat'tan bir icâzet yazarak göndermiştir.⁵⁰⁸

Şeyh Abdurrahman Efendi, babası Şeyh Hâmid'ten ise, tecvid, fıkıh, akâid, Şafî ve Hanefi fıkıhı ile usûl-i fıkıhlarını, *Kütüb-i Sitte* ve İbn Hibbân'ın *Sahih*'ini, *İhya-u Ulumuddîn* ve tasavvuf kitaplarını okumuştur. Babası tüm bu ilimlerden ona icâzet vermiştir. Ayrıca babası ona mürîdleri irşad yetkisi vererek tarîkatta halife tayin edip taylasan giydirmiştir.⁵⁰⁹

Şeyh Abdurrahman Zihni Efendi ilmi ile olduğu kadar giyim-kuşamı, gür sakalları karizmatik kişiliği ile de karşısındaki insanları hayran bırakır vesaygı uyandırır.⁵¹⁰

Şeyh Abdurrahman Efendi, dönemin Osmanlı Padişahı Sultan Abdulhâmid Hân'la İstanbul'da görüşmek üzere 1312/1892 yılının nisan ayında Diyarbakır'dan yola çıkmıştır. Siverek, Birecik üzerinden Halep'e gelmiş ve buradan İskenderun'a varmıştır. Buradan vapurla İzmir üzerinden İstanbul'a gelmiştir. Seyyid Şeyh Ebü'l-

⁵⁰⁶ Muhammed Sadık Hâmidî, “Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri,” s. 432-433.

⁵⁰⁷ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 101.

⁵⁰⁸ Muhammed Sadık Hâmidî, “Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri,” s. 433.

⁵⁰⁹ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 321; Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s.101.

⁵¹⁰ Şeyh Abdurrahman Zihni Efendi'nin resmi için bkz. ek: 29.

Hüda es-Seyyadî Takke'sinde on sekiz gün misafir olmuştur. Buradan Nişantaşı'ndaki devlet misafirhanesinde ağırlanmıştır. Şeyh Abdurrahman Efendi burada Mabeyn Müşaviri Gazi Osman Paşa ile Başyaver Muhammed Ali Paşa aracılığıyla Padişah Abdulhâmid Hân tarafından kabul edilmiştir. Padişah kendisi ile ilgilenmiş çok iyi karşılamıştır. Kendisine iltifat ve ihsanlarda bulunmuştur.⁵¹¹ Onu, Mardin'in Nakşibendî, Kâdirî ve Rufaî tarikatlarının postnişîni olarak tayin etmiş ve irade-i seniyye(padişah fermanı) ile dergâhı için ona ve çocuklarına geçmek üzere 250 kuruş maaş bağlanmıştır.⁵¹² Osmanlı Arşiv Belgeleri'nde tekkiyesinin tamiri, teamiye yardımı ve maaş tahsisine dair belgeler bu doğrultudadır.⁵¹³

Döneminin en iyi âlimlerden olup farklı birçok alanda yetkin olan Şeyh Abdurrahman, yüzlerce talebe okutmuş ve birçok kişiyi de tarîkatta irşad etmiştir. Ayrıca farklı birçok alanda elli iki eser telif etmiştir. Bu eserlerden iki tanesi basılmıştır.

Bilinen eserlerinden bir kaçı:

1. *Kitabu Bidayeti's-suûl Şerhu Minhaci'l-usûl*: Fıkıh usûlüne dair muhtasar bir şerhtir.
2. *Kitabu Sevâidi'l-Basar fî Usûli'l-Hadisi ve'l-Eser*: Bu eser Ahmet Keleş tarafından “*Abdurrahman Zihnî Bin Es-Seyyid Eş-Şeyh Hâmid El-Mardîni El-Hüseynî'nin “Kitâbu Sevâidi'l-Basari fî Usûli'l-Ehâdis ve'l-Eser” Kitabı Bağlamında Hadis İlimindeki Yeri*” ismi ile I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuştur.⁵¹⁴
3. *en-Nûru'l-Lami ve'l-Feyzu'l-Cami*: Akâid, hakâik ve hikmet(felsefe) üzerine yazılmıştır. Maarif Nezareti'nce baskı izni alındığı halde basılmamıştır.
4. *Merkel-Menarare A'la İsam el-İstiare*

⁵¹¹ Mardin Valiliği(Komisyon), 81 İlde Kültür ve Şehir Mardin, Acar Basım, İstanbul 2012, s. 195-196.

⁵¹² Hâmidî, Muhammed Sadık, “Mardini Şeyh Hâmid ve Oğlu Şeyh Abdurrahman Zihni Efendi,” s. 51; Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardini es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 101.

⁵¹³ BOA, DH. MKT. Nr. 1946-87, Bâbı Âlî Evrak Odası, (BEO), nr. 581-43501; Bu belgeler için bkz. ek: 30

⁵¹⁴ Ahmet Keleş, “Abdurrahman Zihnî Bin Es-Seyyid Eş-Şeyh Hâmid El-Mardîni El-Hüseynî'nin “Kitâbu Sevâidi'l-Basari Fî Usûli'l-Ehâdis Ve'l-eser” Kitabı Bağlamında Hadis İlimindeki Yeri,” *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Mardin İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 239-244.

Bu eserlerden ilk iki sıradakiler Maarif Nezareti'nce 1303 yılında Beyrut'ta Matbaatü'l-Edebiyye de basılmıştır. Daha sonra Muhammed Sâdık Hâmidî tarafından tahkik edilerek İstanbul Erkam Matbaası'nda tekrar baskıları yapılmıştır.

Ayrıca İbni Hacer el-Heytemî'ye nisbet edilen *Mevlid*'i şerh etmiştir. Bu eser yazma olarak Muhammed Sâdık Hâmidî'nin şahsi kütüphanesinde mevcuttur.⁵¹⁵

Şeyh Abdurrahman Efendi, üç evlilik yapmıştır. İlk eşi Hakizâde ailesinden Seyyid Kemâl Efendi'nin kızı Peyruze Hanım'dır. Bu eşinden Muhammed Ali, Ahmed, Şükrü, Şemsüddin ve Hamdullah adında beş oğlu olmuştur. İkinci eşi ise Sâdî ailesinden Asiye Hanım'dır. Üçüncü ve son eşi ise Kercevs'e(Gercüş)kzasına bağlı Keferzuta köyü halkından Kumri Hanım'dır. Bu hanımından ise Hayrullah adında bir oğlu ile Atika ve Emine adında iki kızı olmuştur.⁵¹⁶

Şeyh Abdurrahman, 23 Muharrem 1328/4 Şubat 1910 yılında cuma günü Mardin'de vefât etmiştir. Cenaze namazını abisi Şeyh Abdullah Efendi kıldırılmıştır. Naaşı babasının türbesine defnedilmiştir. Cami-i Kebir Şafiî kısmı imamı Hac Hasan Efendi gibi birçok edip ve şair vefâtı münasebeti ile mersiyeler yazmıştır.⁵¹⁷

Şeyh Muhammed Ali Hâmidî

1288/1872 yılının Zilkade ayında Mardin'de doğdu. Erken yaşında tahsil hayatına başlamıştır. Yedi yaşında Şehidiye ve Ulu Camiî müezzini Molla Halil el-Mardinî'de Kur'ân-ı Kerîm okudu. Mardin Müftüsü Musul asllı Seyyid Hüseyin Hüsnî Efendi'de Kur'ân-ı Kerîm'i En'am suresine kadar ezberledi. Aklî ve naklî ilimleri babası Şeyh Abdurrahman Efendi'den okuyarak ilmî icâzet almıştır. Ayrıca babası mürîdleri eğitmek üzere tarîkatta irşad izni vermiş ve onu halife olarak tayin etmiştir. Bu doğrultuda babası onu Ğurs mıntıkasının irşadını sürdürmekle görevlendirmiştir.⁵¹⁸ Şeyh Muhammed Ali'nin kurduğu bu dergâh dönemin Osmanlı yönetimince de desteklenmiş ve kendisine maaş tahsis edilmiştir.⁵¹⁹

⁵¹⁵ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 446.

⁵¹⁶ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 101.

⁵¹⁷ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 322.

⁵¹⁸ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 442.

⁵¹⁹ BOA, DH. MKT, nr. 2549-99. Bu belgeler için bkz. ek: 31.

Şeyh Muhammed Ali, dönemin sayılı âlilerinden olup ders verip talebe yetiştirmiş ve pek çok âlime icâzet vermiştir.⁵²⁰ Ayrıca astronmi, tıp, zooloji gibi pek çok farklı alanda elliye yakın eser telif etmiş, velud ve ansiklopedik bir âlimdir.

Şeyh Muhammed Ali'nin yazdığı eserlerin bazıları şunlardır:

1. *Cevâhirü'l-Yâkutîyye Şerhu Risâleti'z-Zehebiyye*: Dedesi Şeyh Hâmid'in akaide dair nazm şeklinde yazmış olduğu *er-Risaletü'z-Zehebiyye fî akâdi ehli's-Sünneti ve'l-Cemâa'ti'l-Muhammediyye* adlı eserini⁵²¹ biri nesir diğeri manzum şekilde olmak üzere iki farklı tarzda şerh etmiştir. Şeyh Muhammed Ali'nin nesir şekilde yapmış olduğu bu şerh bin yüz elli sayfadan oluşup iki cilt halindedir. Bu eser el yazma olarak Nusaybin'de merhum Abdalbâki Aydın'ın şahsi kütüphanesinde.⁵²²
2. *Feyzu'l-Meliki'l-Vahid Fî menakibi es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid*: Bu eser bin yüz doksan sayfa olup yazma olarak bir fotokopisi Muhammed Sâdık Hâmidî'nin şahsi kütüphanesinde mevcuttur.⁵²³
3. *el-Fevaidü'l-Mu'telife Şerh el-Emsiletü'l-Muhtelife*: Soru-cevap tarzında yazılmıştır. Basımı için Maarif Nezareti'nden izin alınmış fakat basılmamıştır.
4. *Fevaidü'l-Hâmidîyye fî Mutasar Müfredat ed-Davudîyye*: Tıp ilmine dair yazılmıştır. Bu eser için de Maarif Nezareti'nden baskı izini alınmıştır. Bu eserin bir nüshası Nusaybin'de merhum Abdalbâki Aydın'ın şahsi kütüphanesinde.
5. *Zahiretu'l-İrfan fî Muhtasar Hayati'l-Hayvan*: Bu eser zooloji hakkında olup bu eser için de Maarif Nezareti'nden baskı izini alınmıştır.⁵²⁴
6. *Es'iletu imtihani'l-ahyâr A'le'l-İzhâr*
7. *Şenîsu'n-Nehâr Şerhu'l-İzhâr*
8. *el-Kevlu'l-Muncî Şerh İsağocî*
9. *Tuhfetu'r-Rabbânî Şerh Avamilu'l-Curcânî*

⁵²⁰ Abdulhalim el-Mardinî, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye*, s. 324.

⁵²¹ Muhammed Ali el-Hâmidî, *Feyzu'l-Melikü'l-Vahid*, s. 37-38.

⁵²² Bu eserin iki yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Şeyh Hâmid'in torunlarından Muhammed Sadık Hâmidî'nin şahsi kütüphanesinde yazma olarak bulunmaktadır. Diğeri ise Nusaybin'de Şeyh Abdalbâki Aydın'ın şahsi kütüphanesinde bulunmaktadır.

⁵²³ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 446.

⁵²⁴ BOA, Meclis-i Kebîr-i Maarif (MF. MKT.), nr. 550-38; Bu belgeler için bkz. ek: 32.

10. *Mevhibetu's-Semedâni Şerh Fethu'r-Rebbâni*: Büyük mütesavvıf Şeyh Abdulkadir-i Geylanî'nin vaaz ve nasihatlarını şerh eden bir eseridir.
11. *Cevhertu's-Semîne Nazm Usûli's-Sitteti'l-Mubîne*: Akâid'e dair olup manzum şekilde yazılmıştır.
12. *Reyhahanet Zevi'l-fıkr fî ma verede Mine'l-âyat ve'l-Ehâdis fî Fadl ez-Zıkr*: Bu eserin bir nüshası Muhammed Sâdık Hâmidî'nin şahsi kütüphanesinde bulunmaktadır.⁵²⁵
13. *Dürretu'l-Meanî Şerh Akâid et-Teftazânî*
14. *ed-Dürri'l-Meknûn fî Mietin ve İşrîne İlmin Mine'l-Funûn*
15. *Bidayetu'l-İdrak fî İlmi'l-Eflâk*: Astronomi ilmine dair bir eserdir.
16. *eş-Şu'le fî İlmi'l-Hendese*
17. *Tenşitu'l-Elbâb fî'l-Ameli bi'r-Rubi' ve'l-Usturlâb*⁵²⁶

Şeyh Muhammed Ali, Hulusî ailesine mensup Atiyye Hanım'la evlenmiş ve bu eşinden Salih Zeki adında bir oğlu ve Saliha adında bir kızı olmuştur.

1324/1906 yılında Mardin'de vefât eden Şeyh Muhammed Ali, buradaki Hâmidî kabristanına dedesi Şeyh Hâmid'in türbesinin yakınına defnedilmiştir.⁵²⁷

⁵²⁵ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 447.

⁵²⁶ Muhammed Sadık Hâmidî, "Mardin ve İlçelerinde Hâmidîyye Medreseleri," s. 448.

⁵²⁷ Muhammed Sadık Hâmidî, *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*, s. 102.

SONUÇ

Şeyh Hâmid-i Mardinî, “Şark Medreseleri’nin” geleneği içinden yetişmiş ve 19. Yüzyılda bir tasavvuf önderi ve din âlimi olarak halkla bütünleşmiştir. Mardin ve çevresinde Nakşibendî/Hâlidî’liğin bir halkası olmuş, açtığı medreseler ve yaptığı irşad çalışmaları ile Mardin’e yerleştiği tarihten günümüze kadar birkaç kuşak üzerinde dinî, sosyal ve siyasal etkide bulunmuştur. Ayrıca Şeyh Hâmid yakın çevresinde etkili olduğu kadar uzak çevresinde de etkili olmuş bir din âlimi olmanın yanı sıra bir târikat şeyhidir.

Mardin’in tarihine göz attığımızda Şeyh Hâmid-i Mârdinî öncesi tasavvufi hayat ile ilgili kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak sınırlıda olsa Şeyh Hâmid’den önce Mardin ve çevresinde bazı şeyhlerin tasavvufi faaliyetler sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Ancak bu şeyhlerin tamamına yakını Kâdiriyye, Rufâiyye, Sa’diyye ve Ticaniyye Tarîkatı’na mensupturlar. Bu bağlamda yaptığımız araştırmalar sonucunda Nakşî/Hâlidî Tarîkatı’nı Mardin ve çevresine getiren ve burada yayılmasını sağlayan ilk kişinin Şeyh Hâmid-i Mârdinî olduğu anlaşılmıştır.

Şeyh Hâmid-i Mârdinî, ilimî ve tasavvufi hayat geleneği olan bir ailede yetişmiştir. Çünkü dedesi ve babası Kâdiriyye Tarîkatı’na mensup âlimlerdir. Bu sebeple daha çocukluğundan itibaren dinî eğitim ile tanışmış ve bunu hayatı boyunca sürdürmüştür. O almış olduğu eğitim sayesinde farklı ilim alanlarında olmak üzere birçok eser yazmıştır. Onun yazmış olduğu eserlerin çoğuna ulaşma imkânı olmamakla birlikte ulaşılan eserlerinde atıfta bulunduğu âlimlerin görüşleri ve eserleri onun ilmi seviyesini ortaya koymaktadır. Şeyh Hâmid, çocukları ve torunlarının birçok eser yazmaları bir anlamda Şeyh Hâmid’in hocası olan Molla Halil es-Si’irdî’nin telif geleneğini sürdürdüklerini göstermektedir. Şeyh Hâmid ailesinden gelen kişilerin yazdıkları eserlerden ulaşabildiklerimizin tamamı arapça yazılmış eserlerdir. Şeyh Hâmid’in yazmış olduğu eserlerin isimleri ve hangi konularda yazıldığı ile ilgili bilgiler mevcut olmakla beraber maalesef eserlerinin çoğu ya günümüze ulaşmamış ya da ulaşmışlarsada Hâmidî ailesine mensup kişilerle görüşmemize rağmen Şeyh Hâmid’in üç eseri dışında diğerlerine ulaşılmamıştır. Bunlardan bir tanesi nahiv, bir tanesi fıkıh diğeri ise akaid alanında yazılmış muhtasarrisalelerdir.

Şeyh Hâmid-î Mardinî aslen Siirtli olmasına rağmen ömrünün büyük bir bölümünü Mardin'de geçirmiştir. Bu nedenle Şeyh Hâmid'in yapmış olduğu hizmetlerin merkezini burası oluşturur. O daha hayatta iken Mardin'in merkezinde kendisinin başında olduğu bir dergâh ve medrese kurarak burada ilmî ve tasavvufî yönden birçok insan yetiştirmiştir. Daha sonra Şeyh Hâmid yetiştirdiği beş çocuğundan her birini Mardin'in çevresinde bulunan ve farklı aşiretlerin merkezi sayılabilecek köylere göndererek buralarda medrese ve dergâhlar kurmalarını istemiştir. Bu sayede Şeyh Hâmid ve çocuklarının açmış oldukları bu medreseler yaklaşık bir buçuk asır devam etmiştir. Bu medreselerde sayısız âlim ve mürid yetişmiştir.

Şeyh Hâmid-i Mardinî sadece yazmış olduğu eserler, yetiştirdiği talebeler ve açtığı medreselerle ön plana çıkmış bir âlim değildir. Yaşadığı dönemde halkın arasında yaptığı irşat faaliyetleri halk tarafından büyük ilgi görmüş bu nedenle aralarında yaşadıkları problemlerin çözümü için bir adres haline gelmiştir.

Şeyh Hâmid hayatı boyunca tavizsiz bir İslâmî hayat sürdürme gayreti içerisinde olmuş, görüşlerinde tamamen Sünnî tasavvuf anlayışını benimsemiş itikad ve ibadet açısından tefsir, hadis, kelim ve fıkıh âlimlerinden ehl-i sünnet çizgisinde bulunanların fikirlerine eserlerinde yer vermiştir.

Eserlerinden birini sadece dört rekâtlı sünnet namazlar içerisindeki sünnetler ile ilgili yazan müellifimizin, bu sayıyı altı yüz olarak vermesi ve bu sünnetleri teker teker açıklamış olması onun sünnet hassasiyetini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Aliyeva, M. Azizgizi, “Mardin Ve Çevresini İçine Alan: Türk Devletleri,” *Makalelerle Mardin*, Haz. İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, Cilt 1.
- Alûsî, Mahmud Şihabuddin, *Neşvetü'l-medam fi'l-avdi ilâ medineti's-selam*, Matbaatu Vilaye, Bağdat, h. 1293.
- , *Neşvetü'ş-şümûl fi's-seferi ilâ İslâmbul*, Bağdat, h. 1291.
- Armoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yay. Ankara 1994, Cilt 1.
- Arvâsî, Seyyid Sıbgatullah, *Minah*, Derleyen Mevalânâ Hâlid-i Şirvânî Ölekî, Tercüme; Siraceddin Önlüer ve Hüseyin Okur, Semerkand Yayınları, İstanbul 2015.
- Aydın, Cemal Abdullah, “Bağdat Müftüsü Mahmud Âlûsî'ye (D.1802-Ö.1854) Ait Bir Neseb Manzumesi,” *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010/1, sayı: 16.
- Baz, İbrahim, “Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî ve Bâsret Dergâhı,” *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 32, Şubat 2013.
- Beyzâvî, Nâsîrüddîn Ebû Said (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrûd 1418, Cilt 1.
- Bingöl, Abdulkadir, *Kulîlkên Baxê Botân*, Berdan Yayınevi, Diyarbakır 2008.
- Bitlisî, Şerefhan, *Şerefname*, Çeviren M.Emin Bozarlan, Deng Yayınları, İstanbul 2011.
- Bruinessen, Martin Van, *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Matba'tu's-Selefiyye, Kahire 1400.
- Câmî, Ebu'l Berekât Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Herevî, *el-Fevâidu'd-Diyâiyye Şerhu Kâfiyeti İbn-i Hâcib*, Salah Bilici kitabevi, İstanbul tsz.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yay. İstanbul 2014.

- Cerrahoğlu, İsmail, “Envarü’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 11.
- Cezerî, Muhammed Bâkî Seydâ, *el-Mecmau’l-Münaddad el-Kemer’î fî Tercemeti Şeyh Muhammed Sâid Seydâ el-Cezerî*, Çev. İbrahim Öztürk, Mega Yayınevi, İnegöl 2008.
- Coşkun, İbrahim, “Hâmid Mardinî ve *er-Risaletü’z-Zehebiyye fî Akaidi Ehli’s-Sünneti ve’l-Cemaati’l-Muhammediyye* Adlı Eseri”, *İbrahim Hakkı ve Siirt Ulemâsı Sempozyumu*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali (ö. 816/1413), *et-Ta’rifat*, Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut 1948.
- Çağrıçı, Musatafa, “İhyâü Ulûmi’d-Dîn,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 22.
- Çakır, Mehmet Saki, *Nakşbendî-Hâlidiliğın Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu (XIX. Yüzyıl)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul 2016,
- Dağdeviren, Alican, Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, Hayatı, Eserleri ve Tefesiri Rûhu’l-Mêânî, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2001, Sayı 3.
- Dolapönü, Hanna, *Tarihte Mardin*, Çev. P. Cebrail Aydın, İstanbul 1972.
- Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, *el-Musannef fî’l-Ehâdis ve’l-Âsâr*, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad 1409, Cilt 1.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 2012.
- Erkanal, Hayat, “Mezopotamya’ya Açılan Kapı: Nusaybin,” *Makalelerle Mardin*, Hazırlayan İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, Cilt 1.
- Erman, Uğur, “Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri,” *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1.
- Ertürk, M. Fatih, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Nokta Kitap Yay., İstanbul ty.
- Eyice, Semavi, “Bell, Getrude Lowthian,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 5.
- Gazzâlî, İmam Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ’ü ‘Ulûmi’d-Dîn*, Daru’s-Şa’ab Kahire, ty., Cilt 8.
- Gökçe, Cüneyt, “Molla Halil Es-Si’irdî, Hayatı, Eserleri ve Tekfir Problemine Bakışı (Nehcü’l-Enam Adlı Eseriyle Sınırlı),” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 34, Temmuz-Aralık 2015.
- Göyünç, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

- Gül, Muammer, “Yakındoğu’da Moğul Hakimiyeti ve Mardin,” *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyum Bildirileri*, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006, Cilt 1.
- Güneri, İzzettin, “*Bâsret Dergâhı, Postnişînleri ve Kolları*,” Dicle Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2016.
- Hâmidî, Muhammed Sadık, “Mardin ve ilçelerinde Hâmidîyye Medreseleri.,” *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmi İlimler Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, Cilt 2.
- , “Mardinî Şeyh Hâmid ve Oğlu Şeyh Abdurrahman Zihni Efendi,” *Makalelerle Mardin*, Edit. İbrahim Özcoşar, İmak Yay. İstanbul 2007, Cilt 4.
- , *Mardinî es-Seyyid eş-Şeyh Hâmid Evlad ve Torunları*. Erkam Matbaası. İstanbul 2002.
- Hâmidî, Ahmet, *Es-Seyyid Şeyh Fethullah El-Hâmidî ve Es-Seyyid Şeyh Halil El-Hâmidî Kısaca Hayatları*, yk., yy.
- Hâmidî, İbrahim, *Zahiratu’l-Vehbiyye fî-Terikati’n-Nekşibendiyye*, Yazma eser.
- Hâmidî, Muhammed Ali, *Feyzu’l-Meliki’il-Vâhid fî Menakibi es-Seyyid Şeyh Hâmid*, Yazma eser.
- , *Cevâhirü’l-Yâkutiyye Şerhu Risâleti’z-Zehebîyye*, Yazma eser.
- Hânî, Abdulmecîd, *Hedâikü’l-Verdiyye (Nakşi Şeyhleri)*, Çev. Mehmet Emin Fidan, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011.
- Harrânî, İbrahim, *Tuhfetu’l İhvânî’l Medresiyye fî Terâcimi Ba’di Musannif’î’l Kutubi’d-Dirâsiyye*, 1427.
- Heyet, “Ahmed Kârazî Diyârbekrî,” *Türkiye Gazetesi Evliyalar Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 2.
- Heyet, “Molla Halil Siirti,” *Türkiye Gazetesi Evliyalar Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 8, s. 295.
- Heyet, “Şeyh Hâlid Cezerî,” *Türkiye Gazetesi Evliyalar Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 11.
- Heyet, “Şeyh Sâlih-i Sıpkî,” *Türkiye Gazetesi Evliyalar Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 10.
- Heyet, “Tâhâ-i Hakkârî,” *Türkiye Gazetesi Evliyalar Ansiklopedisi*, İhlâs Gazetecilik Holding A.Ş., İstanbul 1992, Cilt 11.
- Işık, A. Pertev, *Aktepe Medresesi*, J&J Yayınları, Diyarbakır 2015.

- İbn Manzûr, Ebû Fadl Muhammed b. Mukrim (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut 1983, Cilt 10.
- Kallek, Cengiz, “İbni Hacer el-Heytemî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 19.
- Kandemir, M. Yaşar, “İbni Hacer el-Askalânî,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 19.
- Kâşânî, Abdurrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Kavak, Abdulcebbar, “Müceddidî Şeyhi Mevlânâ Hâlid El-Bağdâdî'nin Ortadoğu'daki Misyonu,” *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yay. 2017, Sayı 1.
- , *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik*, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016.
- Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979.
- Keleş, Ahmet, “Abdurrahman Zihnî Bin Es-Seyyid Eş-Şeyh Hâmid El-Mardînî El-Hüseynî'nin “Kitâbu Sevâidi'l-Basari Fî Usûli'l-Ehâdis Ve'l-eser” Kitabı Bağlamında Hadis İlimindeki Yeri,” *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Mardin İhtisas Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006,
- Kişisel Görüşme, kendisi de Seyyid olan ve bu konuda çalışmaları bulunan M. Ata Deniz ile yaptığımız görüşme, Mardin, 17.06.2019.
- Kişisel Görüşme, Nizamettin Hâmidî, Mardin, 07.09.2019.
- Gişisel Görüşme, Macid Sevgili, Siirt, 20.09.019.
- Kişisel Görüşme, Mehmet Saki Çakır, Siirt, 20.09.2019.
- Kişisel Görüşme, Molla Musa Arbanî(Çetintaş), Kızıltepe, 11.03.2019.
- Kişisel Görüşme, Muhammed Sadık Hâmidî, İstanbul, 15.08.2016.
- Kişisel Görüşme, oğlu Feyzullah Aydın, Kızıltepe, 15.03.2019.
- Kişisel Görüşme, oğlu Feyzullah Aydın, Kızıltepe, 15.03.2019.
- Kişisel Görüşme, Seyyid Hazbi Hamidî, Aynkaf (Kayapınar) Köyü, Mardin, 25.09.2019.
- Kişisel Görüşme, torunlarından Süleyman Dilen, Kızıltepe, 11.03.2019.
- Kişisel Görüşme, Şeyh Hikmet Efendi Ahmediyye köyünde yaptığım mülakat. Mardin, 24.11.2013.

- Kişisel Görüşme, Şeyh Hikmet Hamidî, Ahmedîyye (Başkavak) Köyü, 25.09.2019.
- Komisyon, Mardin Valiliği, 81 İlde Kültür ve Şehir Mardin, Acar Basım, İstanbul 2012.
- Korkusuz, M. Şefik, *Nehri'den Hazne'ye Meşayihî Nakşibendî*, Pak Ajans Yayıncılık, İstanbul 2010.
- , *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, Kent Yayınları İstanbul 2004.
- Kuşeyrî, Abdulkerim b. Hevazın, *er-Risalet'ül-Kuşeyriye*, Tahkik: Halil Mensur, Dar'ül-Kitabü'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- Mardinî, Abdulhâlim b. eş-Şehy Musa, *eş-Şeceretü'd-Dürriyye fî-Menâkibi's-Sâdâti'l-Hâmidîyye*, tahk. Muhammed Sadık Aydın el-Mardinî, et-Tabatu's-Sâniye, İstanbul, 1412.
- Mardinî, Hâmid, *er-Risaletü'z-Zehabiyye fî akâdi ehli's-Sünneti ve'l-Cemâa'ti'l-Muhammediyye*, Tah. Muhammed Sadık Hâmidî, Diyarbakır 2008.
- , *Risaletü'l-Vehbiyye fî süneni'r-Rubâiyye*, Yazma eser.
- Meylanî, Bedruddîn Muhammed b. Abdurrahim b. Muhammed, el-Umerî *Şerhu'l-Muğnî*, Salah Bilici Yayınları, İstanbul tsz.
- Muslu, Ramazan, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, Ensar Yayınları, İstanbul 2007.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu'l-Müslim*, Dâru't-Tibe, Riyad 2006.
- Okumuş, Ömer, “Câmî, Abdurrahman,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 7.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.
- Öncü, Mustafa, Molla Halil es-Si'irdî'nin “*Basîretü'l-Kulûb Fî Kelâmi 'Allâmi'l-Guyub*” Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi, Dicle Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır 2013.
- Özaydın, Murad, *Şeyh Abdurrahman Aktepe Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, tarafından Ankara Üniversitesi SBE Temel İslâm Bilimleri Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.
- Özcoşar, İbrahim *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008.
- , *Merkazileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2009.
- Pakiş, Ömer, *Molla Halil Es-Si'irdî ve Tefsirdeki Metodu*, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996.

- Quataert, Donald *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Şirin, Veli, *Osmanlı Tarihi*, Uyanış Yayınevi, İstanbul 2015.
- Taberânî, Ahmed b. Eyyûb, *Mu'cemü'l-Kebîr*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1994, Cilt 9.
- Tan, Altan, *Turabidin'den Berriyé'ye Aşiretler, Dinler, Diller, Kültürler*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2013.
- Taşdemir, Mehmet, "Mardin," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2003, Cilt 28.
- Temel, Mehmet, "Ulusal Çıkar Politikası Açısından İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne Ve Milli Mücadeleye Bakışı," *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1998, Sayı 1.
- Tenik, Ali, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2015.
- Tökâdî, Ahmed b. Muhammed b. Ârif Şemsu'd-din Ebu's-Senâ İbn-i Ebi'l-Berekât er-Rûmî ez-Zilî, *Hallu Meâkidü'l-Kavâid el-Lâti Sebetet bi'd-Delâili ve 'ş-Şevâhid*, Salah Bilici Yayınevi, İstanbul tsz.
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc, *El-Lüma'*, Ter. Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk Yay. İstanbul 1996.
- Uludağ, Süleyman, "Delâ'ilü'l-Hayrât," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 9.
- , *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalacı Yayınları, İstanbul 2012.
- Ünlü, Nuri, *İslâm Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 2014, c. III.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Beyzâvî," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 6.
- Yetim, Fahri, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Dönemide Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Göçler," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, Sayı 25.
- Yılmaz, H. Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.
- , "Teveccüh ve Tasarruf", *Altınoluk Dergisi*, Mart- 1996, Sayı: 121.
- Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İnsan Yay. İstanbul 2003.
- Yüksel, Emrullah, "Birgivi," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, Cilt 6.
- Zibârî, Muhammed Şefik, *el-Ahvâlu'd-Dürriyye ve'l-Ahbâru'l-Miskiyye fi's-Silsileti'z-Zibariyye*, Musul 1935.

http://gertrudebell.ncl.ac.uk/photo_details.php?photo_id=5643 17.03.2019

<http://www.mardinlife.com/Seyh-Hamdin-Hâmidi-Hakka-Yurudu-haberi-37096>,
02.03.2019.

<http://www.mollacami.com/konu/nureddin-abdurrahman-el-cami.html>, 09.08.2018.

<http://www.siirt.gov.tr/tillo>, 25.05.2018.

<http://www.siirtliler.net/seyda-molla-halil-es-siirdi-10036h.htm>, 01.09.2018

EKLER

EK- 1: Muhammed Sadık Hâmidî'den Aldığımız Şeyh Hâmid-i Mârdinî'nin Seceresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هذه شجرة نسب للسيد محمد صادق الحامدي بن السيد محمد جمال الدين بن السيد جلال الدين بن السيد الشيخ نجيم بن السيد الشيخ عبدالحليم بن السيد الشيخ حامد المارديني ، المعروف بشاه ماردین ، والمتوفى في ماردین سنة: ١٢٩٩ هـ الموافق: ١٨٨٠ م .

الحمد لله رب العالمين، الذي خلق آدم ^{عليه السلام} وذريته من ماء مهين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد سيد الأولين والآخريين، وعلى آله، وذريته، وأصحابه أجمعين - أما بعد: فإنه لما لا شك فيه أن علم الأنساب من العلوم المهمة، ولا يعتبر بقول من يقول في هذا العلم: "علم لا ينفع وجهل لا يضُر". قال ابن عبد البر النمري في مقدمة كتابه "الإنباه على قبائل الرواه": فإنه علم لا يليق جهله بذوي الهمم والآداب لما فيه من صلة الأرحام والوقوف على ما ندب إليه النبي ﷺ بحديثه الذي رواه عنه أبو هريرة، حيث قال: قال النبي ﷺ: «تعلموا من أنسابكم ما تصلون به أرحامكم فإن صلة الرحم محبة في الأهل مثرة في المال منسأة في الأثر». (أخرجه الترمذي في سننه: ٣٥١/٤ - رقم: ١٩٧٩، ومعنى قوله منسأة في الأثر: يعني: زيادة في العمر. وأخرجه الإمام أحمد في المسند: ٣٧٤/٢، والحاكم في المستدرک، والطبراني في الكبير، والبيهقي في السنن الكبرى، وابن عبد البر في الإنباه: ٥٤) . . . ثم قال: ولعمري ما أنصف القائل: "إن علم النسب علم لا ينفع وجهالة لا تضر"، لأنه بين نفعه لما قدمنا ذكره، ولما روي عن النبي ﷺ أنه قال: «كفر بالله تبرؤ من نسب وإن دق وكفر بالله ادعاء إلى نسب لا يُعرف». وروي عن أبي بكر الصديق ﷺ مثله . وقال ﷺ: «من ادعى إلى غير أبيه أو اتسمى إلى غير مواليه فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين لا يقبل الله منه صرفاً ولا عدلاً». فلو كان لا منفعة له لما اشتغل العلماء به. فهذا أبو بكر الصديق ﷺ كان أعلم الناس بالنسب، نسب قريش وسائر العرب، وكذلك جبير بن مطعم، وابن عباس، وعقيل ابن أبي طالب كانوا من أعلم الناس بذلك. . . وقد روي عن النبي ﷺ من الوجوه الصحاح ما يدل على علمه بأنساب العرب . اهـ.

وذكر ابن حزم في كتابه جمهرة النسب فوائد علم النسب:

- ١- العلم بنسب النبي ﷺ، ٢- اعتبار النسب في الإمامة، ٣- التعارف بين الناس حتى لا يعتزى أحد إلى غير آباءه ولا ينسب إلى سوى أجداده، وعلى ذلك يترتب: (أ) - معرفة أحكام الوراثة، (ب) - أحكام الأولياء في النكاح، (ج) - أحكام الوقف. ٤- اعتبار النسب في كفاءة الزوج للزوجة في النكاح، ٥- مراعاة النسب في المرأة المنكحة، ٦- معرفة أسماء أمهات المؤمنين، ٧- معرفة أسماء أكابر الصحابة، ٨- معرفة من يجب له حق في الخمس من ذوي القربى، ٩- معرفة من تحرم عليه الصدقة من آل محمد . وقد عد ابن حزم هذه الأمور فرض كفاية . ومن أهم ما عُني به العلماء معرفة نسب آل بيت رسول الله ﷺ لكثرتهم الرفيعة العالية كما جاءت في الآيات الكريمة، والأحاديث الشريفة التي تبين فضائلهم، فمن ذلك: الحديث الذي أخرجه مسلم في صحيحه، كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل الحسن والحسين - رضي الله عنهما - رقم: ٢٤٢٤ . عن عائشة رضي الله عنها قالت: «خرج النبي ﷺ غداة، وعليه مرط مطر حل من شعر أسود، فجاء الحسن بن علي فأدخله، ثم جاء الحسين فدخل معه، ثم جاءت فاطمة فأدخلها، ثم جاء علي فأدخله، ثم قال: ﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴾» .

مُرْطُ مَرَحَلٍ مِنْ شَعْرِ أَسْوَدٍ، فَبِجَاءِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ فَأَدْخَلَهُ، ثُمَّ جَاءَ الْحُسَيْنَ فَدْخَلَ مَعَهُ، ثُمَّ جَاءَتِ فَاطِمَةُ فَأَدْخَلَهَا، ثُمَّ جَاءَ عَلِيٌّ فَأَدْخَلَهُ، ثُمَّ قَالَ: ﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴾ .

وأخرج الترمذي في سننه: ٣٥١/٥ - رقم: ٣٢٠٥، ٣٢٠٦ - عن عمر بن أبي سلمة ربيب النبي ﷺ قال: «لما نزلت الآية على النبي ﷺ ﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴾ في بيت أم سلمة، فدعا فاطمة وحسناً وحسيناً فجلبهم بكساء، وعليّ خلف ظهره، فجلبه بكساء، ثم قال: اللهم هؤلاء أهل بيتي، فأذهب عنهم الرجس وطهرهم تطهيراً،

قالت أم سلمة: وأنا معهم يا نبي الله؟ قال: أنت على مكانك، وأنت على خير . وأخرجه أيضاً في: ٦٦٣/٥ - رقم: ٣٧٨٧ عن أنس، وأحمد: ١٠٧/٤ - عن واثلة بن الأسقع، وفي: ٢٩٢/٦ عن أم سلمة، والحاكم في المستدرک: ٤٥١/٢ - رقم: ٣٥٥٨، ١٥٨/٣، - رقم: ٤٧٠٥ عن أم سلمة .

أخرج مسلم في صحيحه - برقم: ٤٤٢٥ عن زيد بن أرقم قال: قام رسول الله صلى الله عليه وسلم يوماً فبينا خطيباً بماء يدعى خُماً بين مكة والمدينة فحمد الله وأثنى عليه ووعظ وذكر ثم قال: «أما بعد ألا أيها الناس فإنما أنا بشر يوشك أن يأتي رسول ربي فأجيب، وأنا تارك فيك ثقلين: أولهما كتاب الله، فيه الهدى والنور، فخذوا بكتاب الله واستمسكوا به» فحث على كتاب الله ورغب فيه . ثم قال: «وأهل بيتي، أذكرهم الله في أهل بيتي، أذكرهم الله في أهل بيتي، أذكرهم الله في أهل بيتي» .

وأخرج الترمذي في سننه: ٦٦٣/٥ - رقم: ٣٧٨٨، ٣٧٨٧ عن جابر بن عبد الله، وزيد بن أرقم: «إني تارك فيكم ما إن تمسكتم به لن تضلوا بعدي، أحدهما أعظم من الآخر كتاب الله عز وجل ومدود من السماء إلى الأرض، وعبرتي أهل بيتي، ولن يفترقا حتى يردا عليّ المحوض، فانظروا كيف تخلفوني فيهما» . وأخرجه أحمد في المسند: ١٧/٣ .

هذا وأمثاله من الأحاديث الشريفة تبين فضائل ومكانة آل بيت النبي ﷺ .

وقال الإمام الشافعي رحمه الله :

يا أهل بيت رسول الله حيكم * فرض من الله في القرآن أنزلته
كفلكم من عظيم القادر أنكم * من لم يصل عليكم لا صلاة له

وقال الإمام العجلوني في كتابه كشف الحفاء: ١٨/١

لقد حاز آل المصطفى أشرف الفخر * بنسبتهم للطاهر الطيب الذكر
فجههم فرض على كل مؤمن * أشار إليه الله في محكم الذكر
ومن يدعي من غيرهم نسبة له * فذلك ملعون أتى أقبح الوزر
وقد خص منهم نسل زهراء الأشرف * بأطراف تيجان من السندس الخضر
ويغنيهم عن لبس ما خصهم به * وجوه لهم أبهى من الشمس والبدر
ولم يمتنع من غيرهم لبس أخضر * على رأي من يعزى لأسيوط ذي الخبر
وقد صححوا عن غيره حرمة الذي * رآه مباحاً فأعلم الحكم بالسبير

عيد الله الأعرج

عيد الله الأعرج بن الحسين الأصغر بن علي زين العابدين عليه السلام ، ويكنى أبا علي ، وأمه أم خالد . وقال أبو نصر البخاري: خالدة بنت حمزة بن مصعب بن ثابت بن عبد الله بن الزبير بن العوام ، وكان في إحدى رجليه قصفاً سمي الأعرج . ووفد عبد الله على أبي العباس السائب فأطعمه خبيصة بالمدائن (يقال لها: بندخيرة) على كل سنة ثمانين ألف دينار ، فكان يُحَدِّثُها ويقتها . ووفى عبد الله في شبته بذي أبران ، أو ذي أمان - وهو يوضع - في حياة أبيه ، وهو ابن سبع وثلاثين سنة . على ما قال أبو نصر البخاري ، وقال أبو الحسن السمرقندي ابن سنت وأربعين سنة . وفي عقبه التقصيل ، أنهم عدده بطن وأختاه وشاثر . فأعقب من أربعة رجال: جعفر المحجة ، وعلي الصالح ، ومحمد الجواني ، وخرزة .

علي الصالح

علي الصالح بن عبد الله الأعرج: وفي ولده الرئاسة بالعراق، ويكنى أبا الحسن، وأمه أم ولد . وكان من أهل التقصيل والورع، وكان هو وزوجته أم سلمة بنت عبد الله بن الحسين بن علي ، يقال لها الزوج الصالح . وكان علي بن عبد الله يستجاب الدعوى ، فأعقب من رجلين عبد الله الثاني ، وفيه البيت ، وإبراهيم .

عيد الله الثاني

أعقب عبد الله الثاني بن علي الصالح بن عبد الله الأعرج من أبي الحسن علي بن محمد .

علي العالم

وأعقب منه في رجلين: عبد الله الثالث ، وأبي جعفر محمد .

عيد الله الثالث

عيد الله الثالث بن علي بن عبد الله الثاني ، الحديث الكوفي ، وفيه البيت والبدو . فأعقب من ثلاثة رجال: محمد الصبيح ، وأبي الحسن علي ، وأبي الحسن محمد الأخر بالكويت .

محمد الأشتر

الأخضر أبو الحسن محمد الأشتر بن عبد الله الثالث ، ويكنى الأشتر لغيره كانت في وجهه شريرة لئلا يظن الناس أنهم يترددون ، وقد ندخه أبو العلي المنيني بالقيصرية التي في أول فوائده التي أولها:

أفلا بدار سبائك أفنديها *** أهدنا يا بن عبدك عزوكها

فأعقب وأعقب وأكبر ، وكان له ثقب وشعرون ولداً ، تدموا بالكويت وكنوا حتى قال الناس: (الساءة لله والأرض لبني عبد الله) . وأعقب من أولاده ثمانية . الأخضر أبو علي محمد أمير الحاج ، وعبد الله الرابع ، وأبو العرج محمد ، وأبو العباس أحمد ، وأبو العلي الحسن ، وأبو القاسم حمزة ، والأخضر أبو العباس محمد المعروف بابن خضروه ، وأبو الإجماء محمد .

محمد أمير الحاج

أبو علي محمد أمير الحاج بن الأشتر: وولده من بني عبد الله أهل رئاسة وسيادة وقبائه ، فأعقب من رجلين . وهما: أبو عبد الله أحمد أمير الحاج ، وأبو العلاء سالم الأخر ، أمير الحاج كس بني عبد الله . مات أبو عبد الله أحمد سنة تسع وثلاثين وثمانمائة ، ومنها تملى أخوه أبو العلاء سالم الأخر .

مسلم الأحول

محمد أمير الحاج

أزعلني محمد أمير الحاج بن الأشرق: وولده من بني عبيد الله أميل براسة وسراة وقابة، فأعطب من رجلين، وهما: أبو عبيد الله أحمد أمير الحاج، وأبو العلاء مسلم الأحرار، أمير الحاج كاس بن عبيد الله. مات أبو عبيد الله أحمد سنة سبع وثلاثين وثلاثمائة، وبها قتل أخيه أبو العلاء مسلم الأحرار.

مسلم الأحرار

أبو العلاء مسلم الأحرار أمير الحاج كاش بن الأشرق، وسيدهم وقار منهم، فأعطب من ثمانية رجال: أبو علي حيدر الخشار، القتيب أمير الحاج، أوسلم حمار، أبو عبيد الله أحمد، أبو التمام محمد، الهيا، باقي علي المعروف بابن مفساج، أبو الأغر المبارك.

علي

علي بن أبي العلاء مسلم، السيد المنظم القتيب بإيركو، قبال لودة، أبو مفساج، وهم جماعة يملأون مكة والكوفة وغيرها.

محمد

أبو الحسن السيد الجليل، المنظم الأثر، أبو البركات، هو الذي انتقل إلى بلد الشام من الكوفة، ثم انتقل إلى الموصل سنة خمس وثلاثين وأربعمائة، ومنه ولده، فبره عند عترة بن الحيق الصخامي.

المهتدي

شهاب الدين أبو محمد العاملي

محمود

السيد المنظم حزام الدين، المقريه

عبيد الله

السيد الأثر

محمد

قريب القباء، الأثر، الحاكم بالسلطانية على عهد قائلين بأشاه...

يوسف

قريب الأشراف، القاضي، العام العادل

محمد

الأثر، الحاكم بالسلطانية

علي

علي

السيد النبيل صاحب الإشارات العلية والحلم النبوية

جبرائيل

السيد الجليل صاحب المناظر والمخال

أحمد

السيد الجليل صاحب الحقائق الإلهية والعارف الباقية

محمد

السيد الجليل القائل العظيم أبو إبراهيم

إبراهيم

السيد العظيم ، توفى بسقطليبية في سنة ٤٩٧ هـ

موسى

كان جدياً في طاعة الله جهدياً في تحصيل مرضاه الله، ورعاً نبويّاً. فندد الله أن يسمى مع ذكور أولاده طول عمره تحصيل العلوم، قبل الله تضره وشكره سعيه، واشتغل في حفظ القرآن ، وتوفى قبل الجلاء.

إبراهيم الخليل

كان أعلم أهل عصره، وأفضلهم عملاً وورعاً وبقوى

أحمد

كان عالماً فاضلاً كبيراً غير مائة وإحدى وعشرون سنة ، لم يقربه حال في عقله، ولا نفس في حراسة حقّه صلاحه وعلمه .

محمد

كان من حملة القرآن، وكان له يد طول في علم التجويد، وله تأليف فيه

ميرزا

كان عالماً فاضلاً

عبد الله

كان عالماً صالحاً متقياً ورعاً . وكان حافظاً لكلام الله الجيد، وكان دائم اليقظة، كثير الحياء، غزير الدمع، كثير الرحمة، وكان رحمه الله شغلياً بالأخبار والصفات السنية، من العلم والتواضع والتميز والوقار والاكثار، وكان يميز على الصبيان فيسلم عليهم ، وعلى البنات فيسبح علي رؤسهن ، ويحسن إليهن . وكان دائماً قوام الليل، وضوء النهار . نصب إماماً وروايتاً بالمسجد الجامع بسمرقند من وقت شبويه، ولما آل آخر عمره . وضع بيت الله الحرام سبع مرات ، وتوفى في بيعة بلد قضاء حجة النبوة الساعة في سنة ٦٤٣ هـ . وفق بمائة امرأة عند بلوغه أخته والده السيد ميرزا إلى المولى الشهير،

عبد الله

كان عالماً صالحاً متقياً ورعاً. وكان حافظاً لكلام الله الجيد، وكان دائم البكاء، كبير المياد، غزير الدمع، كبير الرحمة. وكان رحمه الله شغلياً بالأحاديق والصفات الحميدة، من الخيام والراضع والفقير واليتيم والأيتام، وكان يرعى على الصبيان فيسلم عليهم، وعلى الناس فيبسط على رؤوسهم، ويحسن إليهم. وكان دائماً قائماً الليل، وصوتهم النهار. نُصِبَ يوماً وواعظاً بالمسجد الجامع بإسمره من وقت شيرته وإلى آخر عمره. وفتح بيت الله الحرام سبع مرات، وفتح في بيح بحد قضاء، حجة لغيره السابعة في سنة ١٢٤٣هـ. وفي بداية أوره عند بلوغه أخذته والده السيد ميرزا إلى المولى الشهور، الشيخ إبراهيم عتيقندي الأذربيجي، صاحب التآليف المشهورة، وبُذِقَ كتاب "مترقمة" - السأكي في بلدة ظار من أعمال مدينة إسمره، وصار يتقيل ظنوه وصحبه مدة مديدة، وسين عهده.

حامد

ولد في مدينة سمره سنة ألف وثمان مائة وعشر، وبعد ما حفظ القرآن عند والده وقراء التجويد، واشتغل بتخفيف العلوم العقلية والنقلية من الشيخ والصدق والنحو والمنطق والرسوخ والاستسارة والمنطق - أي علم الآداب - وعلم الكلام والأصول والحساب، حتى قرب به عن أعيان العلماء، وغنى الكثر الفوائد، وكان جامداً للعلوم العقلية والنقلية. وكان له يد طول في التفسير والحديث والفقه والحكمة، وأجازة غنية من العلماء في عصره، منهم الشيخ يوسف الصائري المدني، والشيخ أحمد الكزبي، والشيخ حسن البيطار، من علماء دمشق الشام، والشيخ داود البغدادي، والشيخ أبو الوفاء الحلبي، والشيخ أحمد الإزرائلي المغربي، والشيخ أحمد الجزائري المدني، والشيخ خالد الجزائري، وأقيم يوماً بعد والده في الجامع الكبير وخطيباً وواعظاً. وكان قدس سره زاهداً، جتهاداً في طاعة الله، وكان له أوقات ينقطع بها عن الحق وترجمه بها إلى الحق بطلافت المباديات وإضاف الطاعات، ما حدا الأوراد الواردة في اليوم والليالي. التمس نعمه أعمال حسن كيت (حسن كيت) بالرقية والشوق أن يتعلم عندهم، فدخل إليهم واستوطن في هذه المدينة مدة، ثم رغب فيه أهل مارون بالتمسك عندهم، فاجابهم، وذلك في سنة ألف وثمان وستين. أقام في مارون أربعين سنة، واشتغل في العلم والإرشاد. وسلك على يده نحو عشرين ألف من العرب والترك والأكراد. وكان لا يخاف في الله لومة لائم. توفي رحمه الله في غرة محرم الحرام عام ثمان وتسعة وتسعين بعد الألف عن اثنين وثلاثين سنة من العمر.

ولد بأقصر العاصمة، بحي "كهنه أورد" عام ١٩٧٤م في ١٤ ليل، وسبب تسميته بالده متبناً لأسطبليل درس الابتدائية في مدرسة "أره ن كهي" الأهلية. ودرس الصف السادس بالبراض في مدارس المشار. والتوسط في مدرسة السموبي بالرياض، ودرس اللغة الإنجليزية في الثانوية القليلة بأسطبليل. ودرس الثاني - قسم الفلسفي - بمدرسة المصيف الأهلية بمدينة الطائف. ثم التحق بكلية الآليات التابعة لجامعة سمره بأسطبليل. وتخرج فيها عام ١٩٩٠م وحالياً طالب دراسات عليا في الكلية المذكورة. رقه الله، وحفظه.

وقد نظم هذه الأسماء الشريفة بدأ من السيد الشيخ حامد وإلى علي بن أبي طالب عليه السلام العلامة المفسر السيد محمود شهاب الدين الأوسي الحسيني، مفتي بغداد آنذاك، وهو مؤلف تفسير "روح المعاني"، وغني عن التعريف. وذلك في عام ١٣٦٢هـ. حيث رحل إلى أسطبليل، وموَّجماً ردين، وزار السيد الشيخ حامد، وذكر هذه الزيارة في رحلته المسمى: "ب نشوة الشوق في السفر إلى أسطبليل"، وذكره أيضاً في كتابه "نشوة المدام في العود إلى دار السلام". وفي أثناء الزيارة علم الأوسي بأن الشيخ حامد حسيني النسب. وبعد الاطلاع على شجرة النسب، نظم الأسماء الموجودة في الشجرة، وقدمها للسيد الشيخ حامد. ونظمه أيضاً السيد محمد طاهر المائي البرواري، والسيد حسين فخري الموصللي. ولكن سمكتني هنا بإيراد نظم الأوسي فقط. وهذه المنظومات

الثلاثة موجودة في كتاب الشجرة الدرية في مناقب السادة الحامدية. بالحمد لله الملائكة القديسة
 بحمد النظام بارئ النفوس
 أحمد لله وصل الله
 محمد وآله الأطهار
 وبعد ذا فقد أجلت فكري
 لشيخنا محبوب رب الواحد
 طول إلهي عمره وأيقه
 وجدته موافق الصواب
 فرمت نظمه على الولاة
 نجل الحفيظ لكلام الله
 أكرم به من سيد معظم
 والده الكمال سيد مدني قد
 صحح النظام بارئ النفوس
 على نبيه ومصطفاه
 وصحبه البررة الخيار
 في النسب الشريف عالم القدر
 المرشد الكامل الشيخ حامد
 ورقنا بقلبه ورقه
 قد عدم النظر في الأناج
 يشمل ما في الثر من آباء
 قدوتنا الشيخ عبد الله
 أطوار لم نحصها بالنظم
 فكان مجدداً، عيادة الصد

نجل الحفيظ لكلام الله
 أكرم به من سيد معظم
 والده الكمال سيد ميرز قد
 والده الشريف ذو المناقب
 أبوه زين الدين إبراهيم
 والده الخير الإمام موسى
 أبوه إبراهيم ذو المعارف
 أبوه علي الشرف مجد
 والده جبريل ذو الأسرار
 نجل كمال الدين والأمير
 وهو الذي نقب للأشراف
 نجل مجد نقيب النقباء
 أبوه محمود همام الدين
 نجل شهاب الدين أعني المهدي
 نجل أبي المكارم المعجد
 نجل الأمير قانع المناهي
 والده المحدث الكوفي
 أبوه ذو المعارف في الحقائق
 والده الصالح ذو الأنفاس
 نجل عبيد الله عالي القدر
 وهو الذي أقطعه السفاح
 نجل كل سنة مدارا
 والده نجم الهدى حسين
 أبوه زين العابدين البرز
 سعه الشهير بالوليد
 وعمره سبع وخمسون سنة
 وسمح أن من يزور قبره
 أبوه أصل الشرفاء سودد
 وهو الشهيد رافع المراتب
 وأمه فاطمة الزهراء
 قاتله بكرلاء شمر
 مولده - في أربع من الحجج
 سبع وخمسون من الأعوام
 وفي صحیح وحديث حسن
 أنهما في الدنيا رحمانيا
 وجبهم فرض علينا جعل
 أبوه غواص غمار للحكم
 وهو الذي جاهد في الكفار
 وهو الذي يفضله قد أخيرا
 مدينة العلم أنا مجد
 وفي حديث مسند مسلسل
 وهو ابن عم المصطفى ولم أف
 وما جمعه عنيت قد كمل
 والمجد لله مصليا على
 وآله العز الكرام البرز

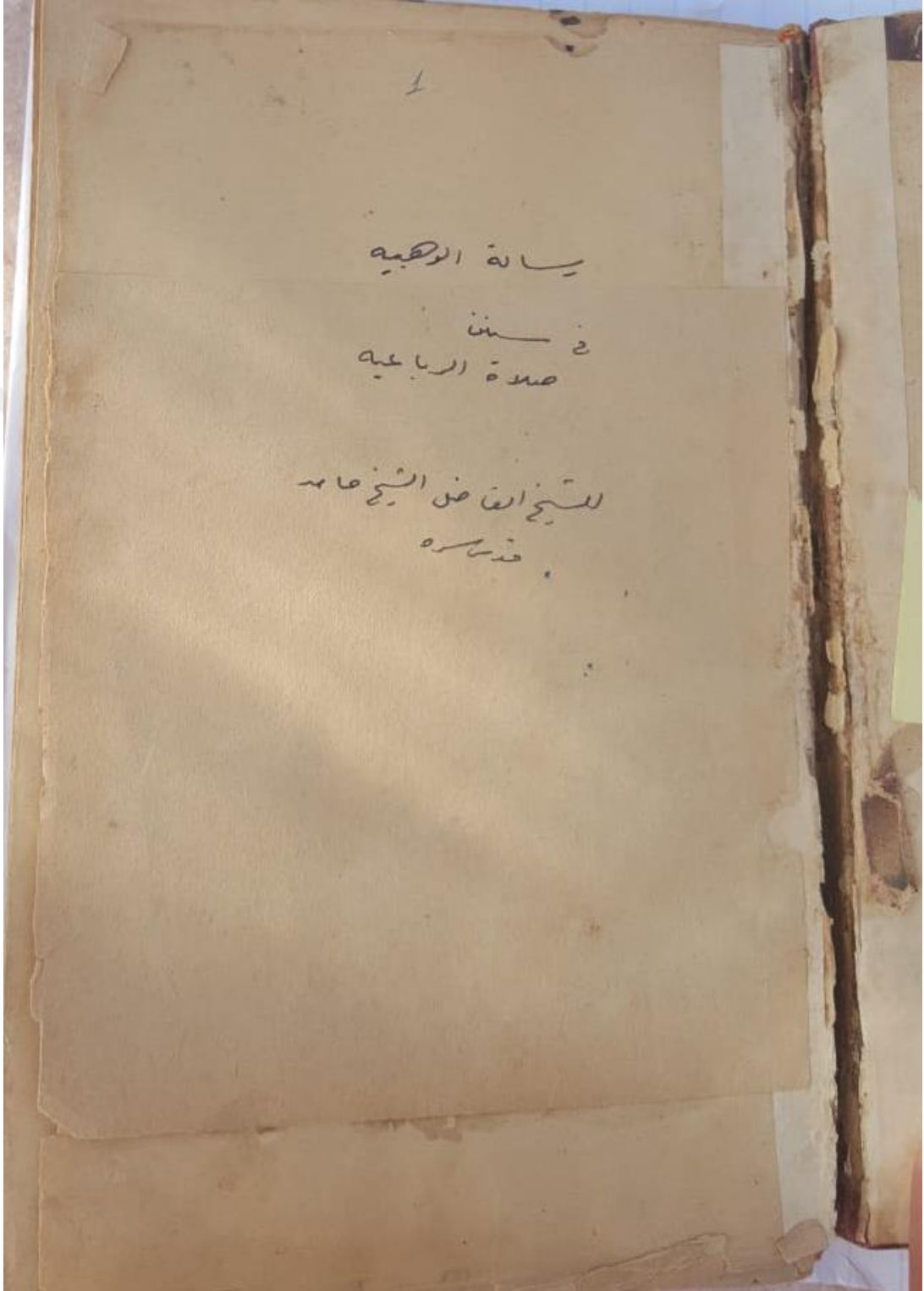
قدوتنا الشيخ عبد الله
 أطوار لم تحمصها بالقلم
 كان مجدا في عبادة الصمد
 أحمد ذو العقل الرجيح الشاقب
 أمنحه بالرضوان يارحيم
 قد كان مجرا في اللغة قاموس
 عمدة عصره لكل عارف
 نجل النقيب الفاطمي أحمد
 نجل علي زبدة الأخيار
 مجد بن الغالم النحرير
 يوسف كان عمدة الأسلاف
 نجل عبيد الله فخر النجباء
 وارث علم المجتبي الأمين
 نجل مجد ذوى المحامد
 علي نقيب الشرفا بآمد
 محمد نجل عبيد الله
 عمدة فخر الشرفا علي
 أعني عبيد الله ذا الخوارق
 علي محبوب إله الناس
 قد كان من أجل أهل العصر
 أي بندشير قصده الأفلاح
 تعفون ألف ذهب دينارا
 لقب بالأصغر نور العين
 أخشى عبادة الله نجل الحيرة
 ولم يخف من سطوة المعيد
 وبالبقيع عند عمه مدفنه
 لا يخشى من كل مخوف عمره
 بضعة تاج الأنبياء أحمد
 سيدنا حسين ذو المناقب
 بنت النبي صاحب اللواء
 به يزيد اللعين أسر
 من هجرة النبي صاحب الفرج
 ذا عمره المرضي لدى السلام
 بأنه مع الإمام الحسن
 أنا أبوهما هنا ابنا
 كذا الإله في الكتاب أنزل
 حاوي جوامع العلوم والكلم
 وأيد الدين بدي الفقار
 نبينا المختار سيد الورى
 وابها هو ابن عمي المنجد
 من كنت مولاة فمولاة علي
 من فضله السامي ومدحه بنى
 نظما على المقصود منه قد قيل
 خير نبي بالهدى قد أرسلنا
 وصحبه المنتخبين الحيرة

الحمد لله رب العالمين ، والصلاة والسلام على خير خلقه سيدنا محمد وعلى آله وذريته وصحابة أجمعين . وبعد : فكانت أنساب آل
 بيت رسول الله ﷺ تدون في الكتب ، ثم في الطومارات ، وكانت تحفظ أصولها عند نقباء الأشراف في كل بلد لإثبات نسبتهم
 وللحفاظ على حقوقهم ، وكانت تعطى لمنسوبي هذه الذرية الطاهرة مشجرات تثبت نسبتهم ، ويعرضوها عند الحاجة ، ثم جاء عصر
 الغيت فيه نقابات الأشراف في كثير من البلدان الإسلامية ، إلا في بعض البلدان (مثل مصر) وهي محصورة بأهل تلك
 البلاد ، فلذا قمت برسم هذه الشجرة المباركة الطيبة تقلامن النسب الشريف القديم المحفوظ لدى الأسرة الحامدية (في بلدة ماردين
 - بتركيا - ولدي صورة منها) لتكون سندا وإثباتا لنسبة هذه السلالة الطاهرة المباركة للأحفاد الاحقة والأجيال القادمة إنشاء الله تعالى .

EK- 2: Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin Mardin'deki Evi

EK- 3: Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin Camisi

Ek- 5: Şeyh Hâmid'in yazdığı Risâletü'l-Vehbiyye fî Süneni's-Salati'r-Rubâiyye Adlı Eserin İç Kapak, Orta ve Son Sahifeleri.

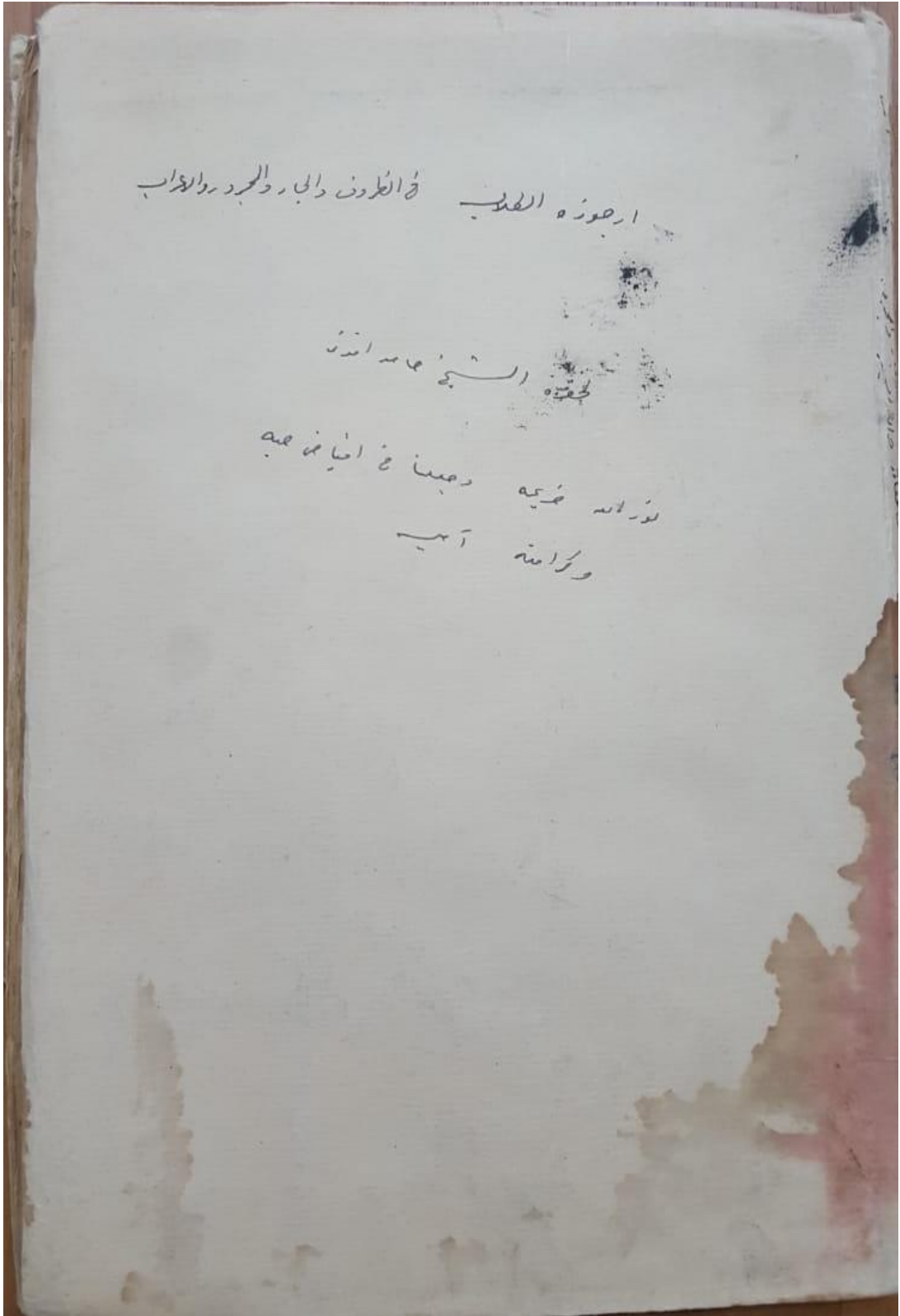
(٥٥)

به به هفتد سلكيه و يكون محاذيا بارس اربا شيه حتى ان ذبيبه بارس
 بقية اصابع اعدا ذبيبه ومنها ان يترى رفع اليد مع انما تكلم
 على العترة فانقلد قرت هذه الربعة جمع التكبير كما في شرح فريزيه
 ومنها ان تكون كفاه كشو ثقبه ومنها ان تكون مشتملة الاصلح
 ومنها ان تكون متفرقة الاصابع ومنها ان تكون متفرقا وسهل
 ومنها ان تكون كفاه متفرقة للقبلة ثم يرسل يديه الى ما تحت الكعبه
 هذه سنن الربعة الثانية الربعة الرابعة في سنن ابي ابي الربعة
 الثانية من قبلها الى قيام الربعة الرابعة وفيه ثمانية وهي بحسب
 انتالازها الربعة الاولى في سنن ابي ابي اما واجبا زمانا فنقدت
 يا لا الازمان سنننا الثانية منها ان يترقب بينه قدسية شبر كما في الخبر
 ومنها ان يجر على اليد به تحت صدره ووزنه شبره كما في الازهار ومنها
 ان يجنض كما في سنن ابي ابي بلقاء يده اليمنى كوجه اليسرى وبعض سنن
 كما هوها وقيل يجنض بين يديه اصابع يمينه فيعرض النظر الى ابي
 يشرها صوب ساراه ولله طريقه الشفاه وهي صفيحة كما في نزل ابي
 وقيل يقبض كوجهه بايديه ولكن هو تحت خفه منه ويركب الى ابا في صوب ارضه

(٥١)

في التشبه الاثر والانتظام في الاول كما في نوزا السيرة في شرح فريزيه
 ومنها الصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم في روى من الاصلح
 ومنها الصلوة على النبي في التشبه الاول والصلوة على النبي
 فيه على الآله على الكهوى ح لينا على التخييف وقتير مقابل الهي على
 حديث فيه كما في الخبر واعلم ان الصلوة للتشبه والتشبه فيها
 الى ما بعينه السلام وهو كركن والى ما لا يعقبه السلام وهو مستنون
 في التشبه الاول من الظاهر مثلا ومفردة زمانا من الاربعة كما في
 التعمير وقال التشبه والله سبحانه في ذكرها في التشبه الاول الثانية الثالثة
الاربع الخامسة السادسة السابعة الثامنة التاسعة العاشر الحادي عشر الثاني عشر
 منها ان يجتهد عند القيام على يجر كفيه من الرفع من التشبه الى القيام الثانية
 ان التفتة فالقيام غير داخل كما في خبر جعفر ومنها ان يكون يديه مضمومة
 على الارض ومنها ان يكون للقيام ومنها جهنم الراء ومنها عدم تذكر الراء
 ومنها ان يرفع يديه عند القيام من التشبه الاول كما في شرح فريزيه
 ومنها ان يكون ابناء التكبير عند اول رفعه من التشبه ايضا في شرح فريزيه
 ومنها ان يركب يديه الى الشفاه في القيام ايضا في شرح فريزيه ومنها ان يركب

Ek- 6: Şeyh Hâmid'in Yazdığı Urcuzetü't-Tullâb fiz-Zurûf ve'l-Câr ve'l-Mecrûr ve'l-Î'râb Adlı Eserinin Kapağı, Girişi, Ortası ve Son Sahifeleri.

Ek- 7: Şeyh Hâmid-i Mardinî'nin Mardin'deki Türbesi

Ek- 8: Aynkaf Dergâhı'nın İÇeriden Bir Resmi

EK- 9: Şeyh Fethullah Hâmidî

Ek- 10: Şeyh Fethullah Hâmidî'nin Oğlu Şeyh Halil Hâmidî

EK- 11: Hâmidîlerin Aynkaf Köyündeki Türbelerinin Dışardan Görünüşü

EK- 12: Hâmidîlerin Aynkaf Köyündeki Türbelerinin İçerden Görünüşü

EK- 13: Hâmidî'lerin Günümüzde Aynkaf Köyünde İnşa Ettikleri Medrese

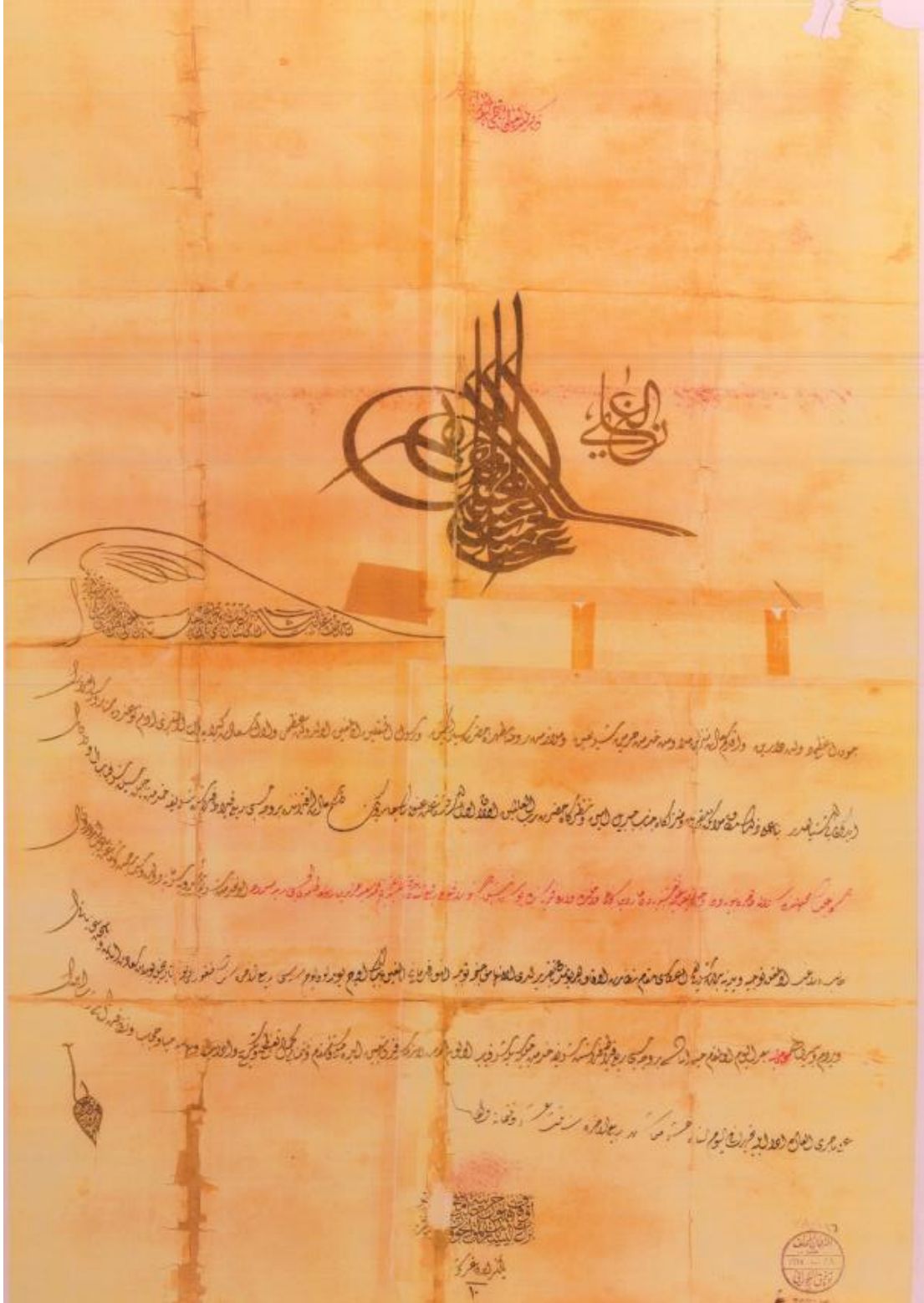
EK- 14: Şeyh Muhammed Said Hâmidî Dara Medresesi Müderrisi Ayakta Çekilmiş Resmi (Gertrude Bell Arşivi)

EK- 15: Şeyh Muhammed Said Hâmidî Dara Medresesi Müderrisi Oturmuş Vaziyette Çekilmiş Resmi (Gertrude Bell Arşivi)

Ek- 16 Sultan Abdül-Hamid Hân'ın es-Seyyid Şeyh Muhammed Said Hâmidî'ye Vermiş Olduğu Ferman (Muammed Sadık Hamidi'nin Özel Arşivinden Alınmıştır.)

اجرای بعضی و تقویر آن افاده و تصیلا سون سمنو انفا هفتزیر جریان ایند همایه منشی موی الیه سه مطهراتی قریه مذکوره
 اهلیان اولیو تکالیف معینی نشده معصا بدینه امرعانا الحفا اولیانا سه و نه بیترج برادری و نه عثمان افطه برادر اولیو
 اولفده بار موی البرهان حقیقا هم السیادان و انقد ففاد اولیو سالیان مرتب زوانن بولر قری اولیو کلامه اولیو
 بولرک مفقوده رضاضلا سادان کریم مندلای موی حرکت در عیانت مقصیه اجرای مفوضه صدیابیدیه لزوم تبیین دلیل ایجابیه
 و وارون و اسلام عربیه می شه سینه باز بدیه دین و در کتاره کورنده اولفده اولیو جبهه ای مالک اجری سینه امروان
 حضرت صدر اولیو ۱۱ سلطنتی (۱) استیضاح

معینه صیده در صدره بلاده موی قریه عیدیه موی ای مالک اجری سابقه ترمیم دین ایستیفای معوضه ۱۱ ساله
 اهدای تقاضا

۱۲۹

رضیلا
 صدره بلاده موی موی ای مالک اجری سابقه ترمیم دین ایستیفای معوضه ۱۱ ساله
 استیضاح صدره بلاده موی قریه عیدیه موی ای مالک اجری سابقه ترمیم دین ایستیفای معوضه ۱۱ ساله

معینه
 ایستیفای معوضه
 ۱۲۹۸

و قریه اولیو به بعضی صدریه

معینه بلاده اولیو
 ایستیفای معوضه ترمیم دین ایستیفای معوضه ۱۱ ساله
 صدره بلاده موی موی ای مالک اجری سابقه ترمیم دین ایستیفای معوضه ۱۱ ساله
 استیضاح صدره بلاده موی قریه عیدیه موی ای مالک اجری سابقه ترمیم دین ایستیفای معوضه ۱۱ ساله
 ایستیفای معوضه
 ۱۲۹۸

ایران پستی

مکتوبی قامی
عدد
۱۶۷

۵
داغچین - میهن

فردی اتم حفزی

سازمان کرامت و ایثار و مربوط است به ایشغ فرجه سال در تبع حافظ محمد نصرتک آباد و اجاره و ملک و بقعه و خدمت عسکر و ده معانی ای بر بار مناسب مقدار معاشه
استه حاشه دار ای به کجایی بخش اداره سنده و از اولون مضطر بخش اداره ولایت قرابیم و مربوط به تقسیم نفوس و بولیم سادانه کرامت استناده
در اعزاز و تطیفه کجیه علیه حفزه و خدمت کجی اقتضای رحمت استخوانه در بوش اوفظله اولیا و امر و فرمان حفزه و مهله اولونک
۱۴۰۵
شاه پستی

ولیل و لاله در دار
آدم
۵۰

ذیابری کوفی

ذیابری کوفی - حبه -

بجای کوفی
علا
۹۴

چون غبار و عرقیات است در مغزیه است که این سه ماده در سره
 در سره حفره است که در آن است و این سه ماده در سره
 در سره در آن است که در آن است و این سه ماده در سره
 در سره در آن است که در آن است و این سه ماده در سره

- در سره در آن است

- حکم است

- مات است

- در سره در آن است

- در سره در آن است

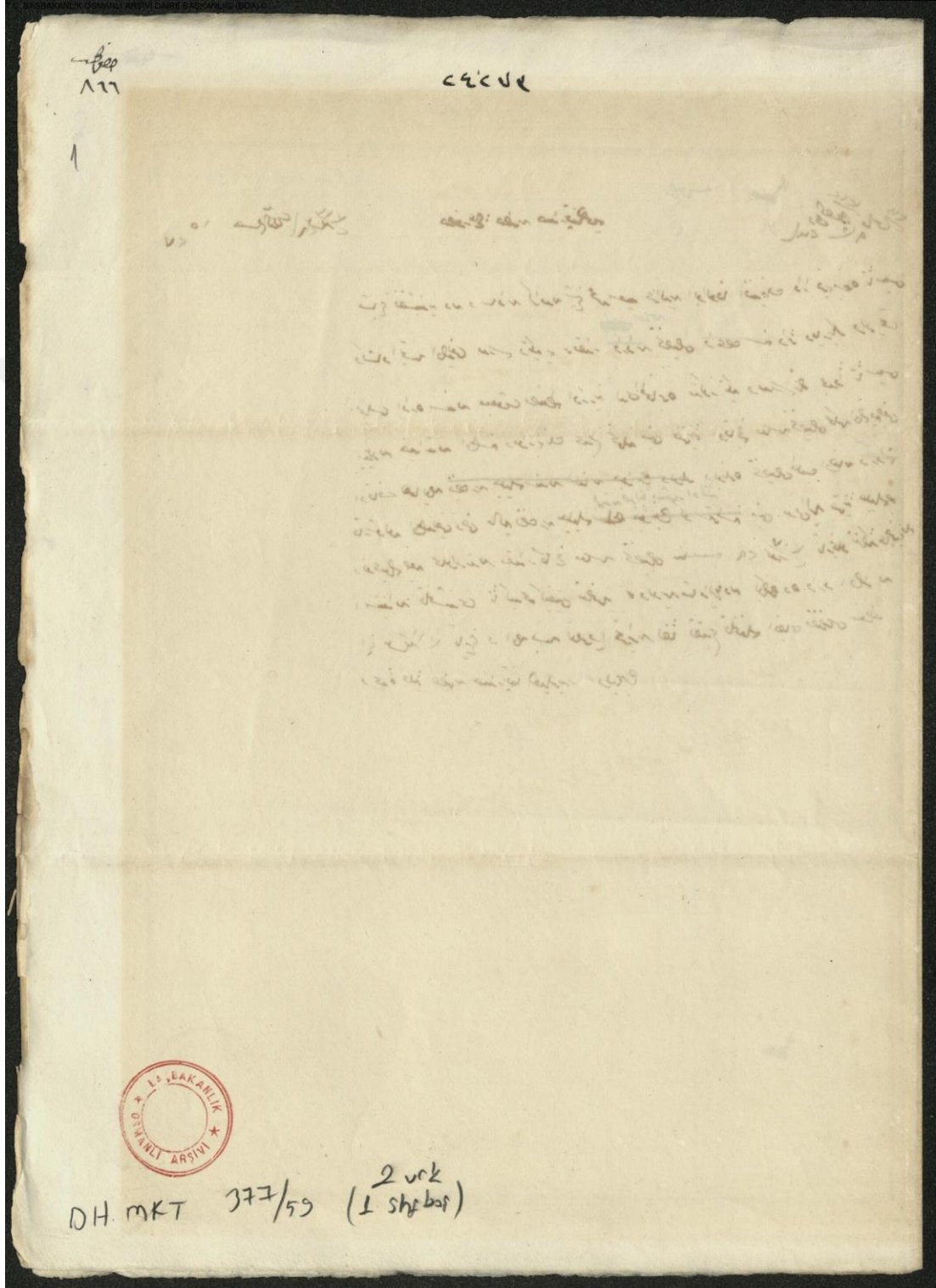

- در سره در آن است

- در سره در آن است

- در سره در آن است

Ek- 18: Nakşibeni Şeyhi Şeyh Mehmed Said İzzeddin Ebulvefa Efendi'nin Dara Karyesinde Açmış Olduğu Medrese ve Tekkeye Bir Miktar Tahsisat yapılmasına dair.

تاریخ: ۱۳۰۲

موضوع: ...

Handwritten text in the top section of the page, likely a preface or introduction.

تاریخ: ۱۳۰۲

موضوع: ...

Handwritten text in the bottom section of the page, continuing the document's content.

Ek- 19: AhmediyyeDergâhı'nın Dıştan ve İçten Resmi

Ek- 20: Şeyh Muhammed Alaeddin'nin Türbesi

Ek- 21: Şeyh Abdulhalim'in Türbesi

Ek- 22: Ahmediyye Köyü'ndeki Hâmidî Şeyhlerinin Türbeleri

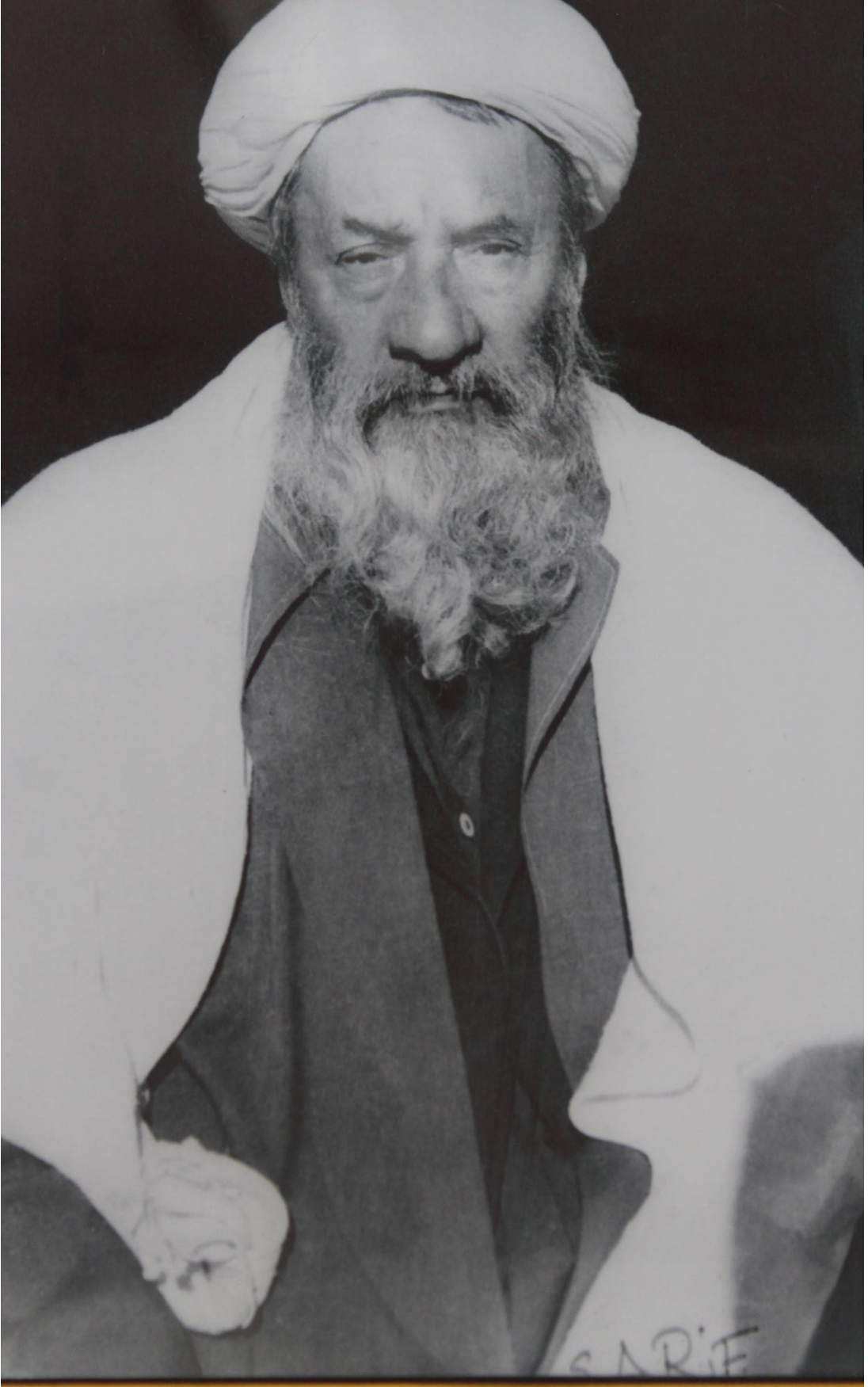
Ek- 23: Şeyh Kemâleddin Hâmidî

Ek- 24: Şeyh Seyfettin Hâmidî

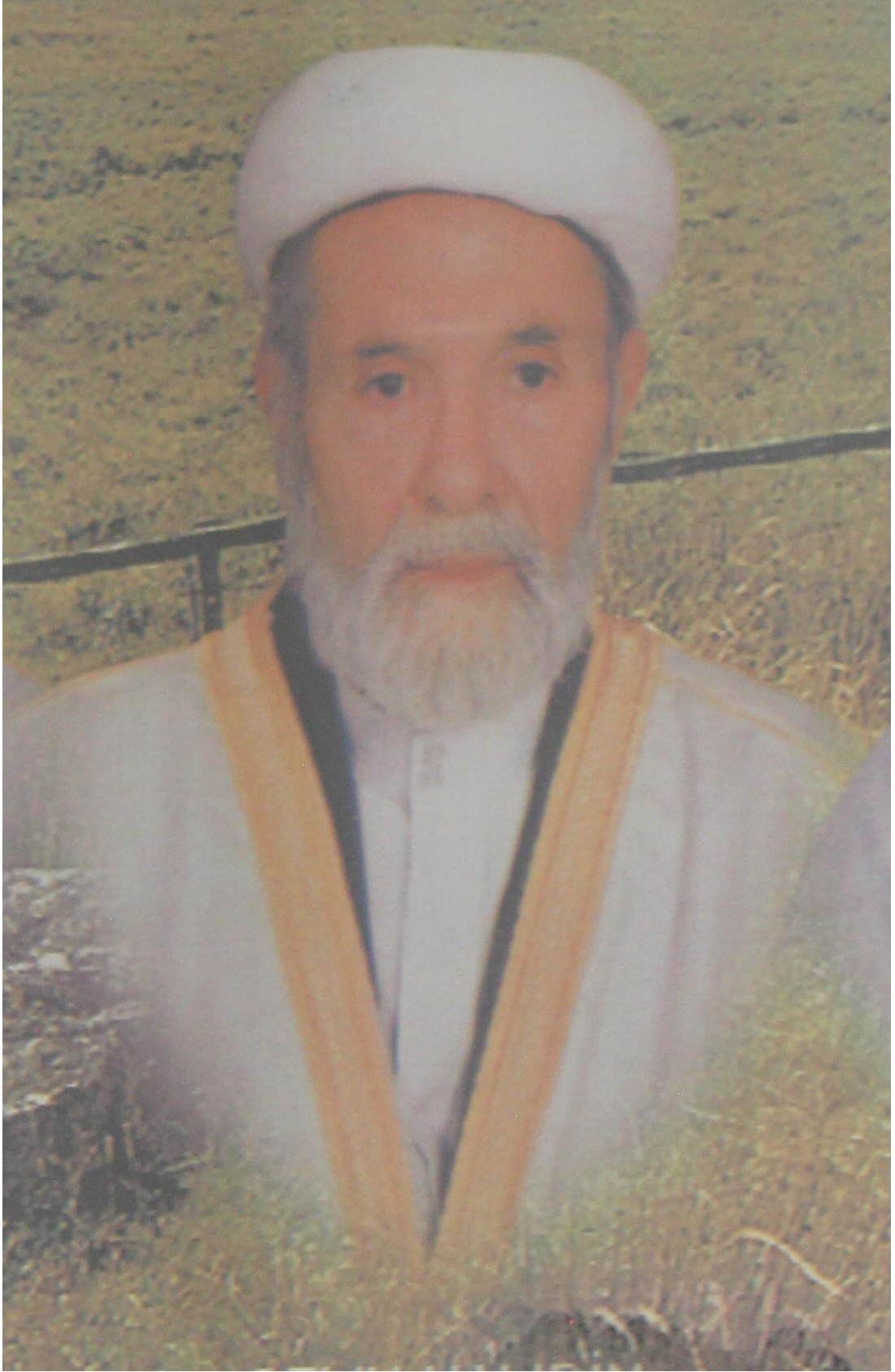
Ek- 25: Şeyh Muhammed Arif Hâmidî

Ek- 26: Şeyh Muhammed Afif Hâmidî

Ek- 27: Şeyh Abdulhalim (Hamdin) Hâmidî

Ek- 28: Şeyh Hikmet Hâmidî

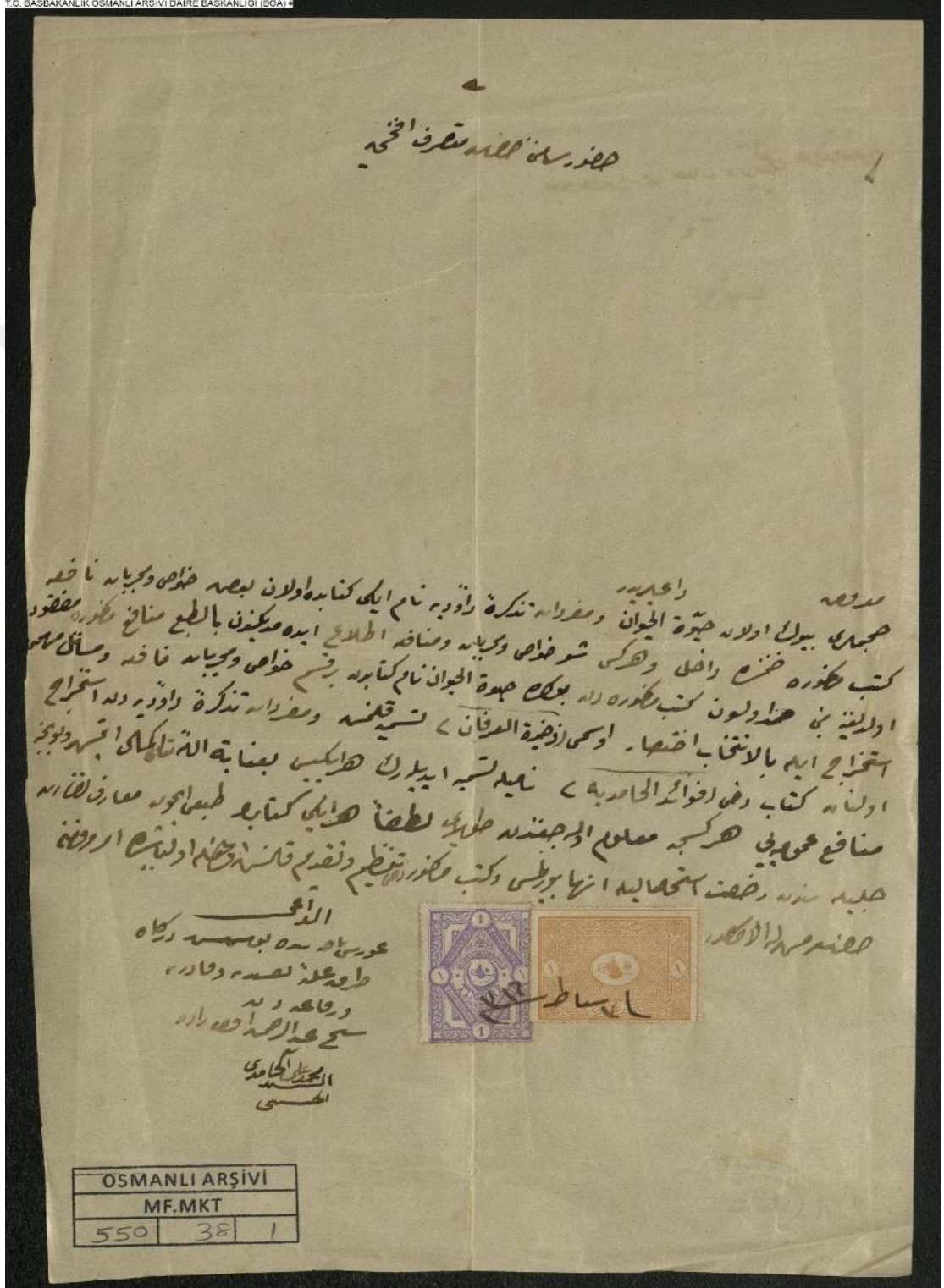

Ek- 29: Şeyh Abdurrahman Zihnî Efendi

Ek- 32: Mardinli Turuk-ı Aliyye-i Nakşibendiyye ve Kadiriyye ve Rifaiyye'den Şeyh Abdurrahman Efendizade es-Seyyid Muhammed Ali el-Hamidi el-Hüseyni'nin Telifi Olan Hayretü'l-İrfan ve Fevaidü'l-Hamidiye Adlı Risalelerin Tabına Dair İzin Verildiğine Dair Belgeler.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

دائرة
مكتوبه
١٨٦٦

معارف نظامی

دولت اضم حلف
مادیه نابع غورس اوسط قریب یوست شیهه است اولون ریسا دولتی موعولای اضمی طرفان زیت و لغیره ایبلوبه مادیه متعلقندن باخبران
ارسال قلدان « زحمة العرفان وفوائد الحامیه » نام الی نحو رسالک طبع و نشر لیه رحمت یرم اعطای اضمه حقوقی استعانام لقا و کله رسال
یوسته تودیعاً تقیم قلمند ایجابک اجراء ابانیه معوض علی حجاب نظامی اجمالیک سزاوار بولم بنک اوروزمان حلفت نه اولورک
۱۲ دھرم ۱۸۶۶ سال طبع

دائره

OSMANLI ARŞIVI		
MF.MKT		
550	38	2

ASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

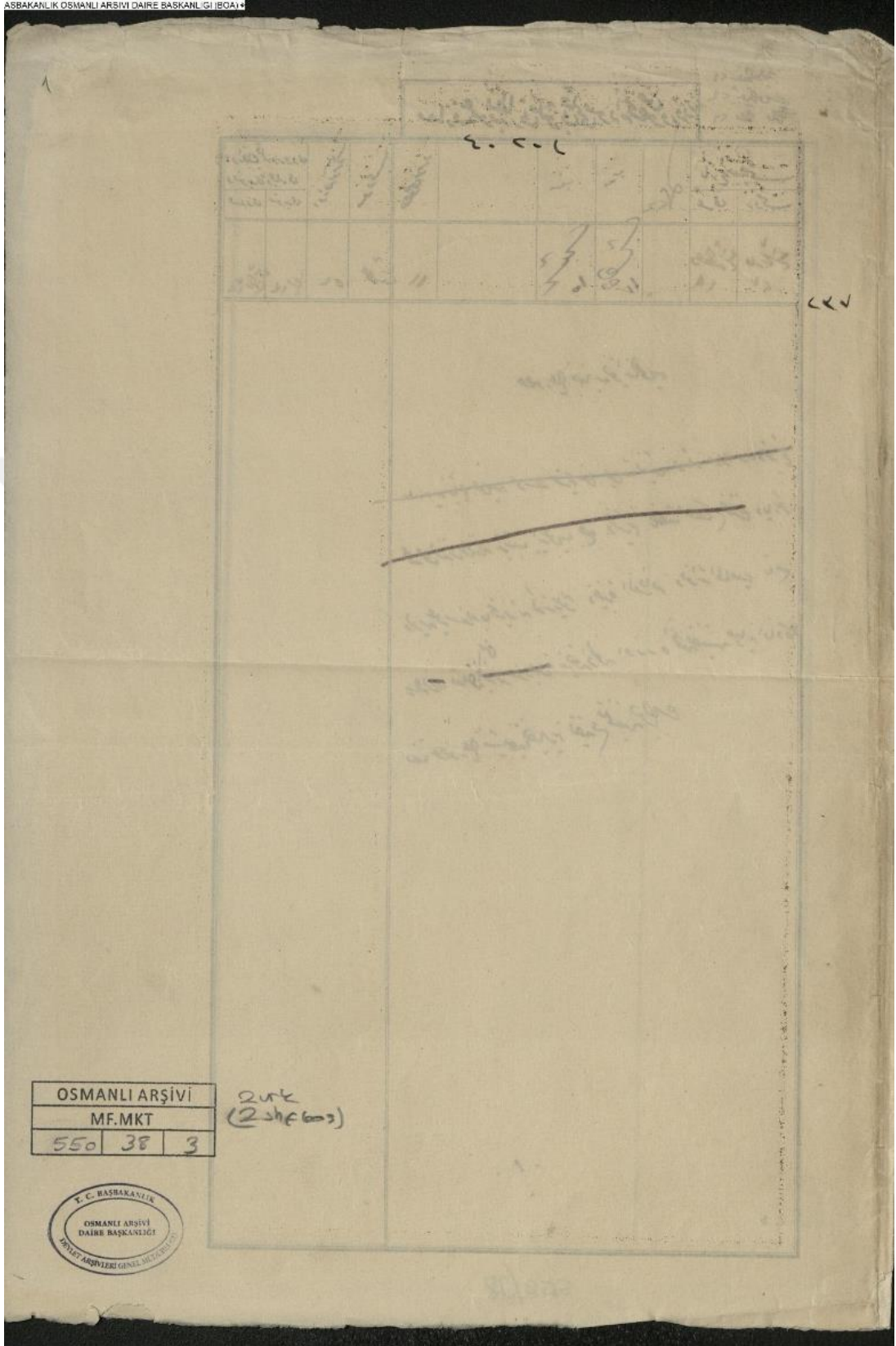
انجمن ابا... MF.MKT ۵۶ ۱۴۹ / ۱۱۷ ۱۴ ۲

۱۱۶۵
دیاریکون لایحه...
بعد از انقضاء با تکرار...
در این اعلیٰ و عالی...

تقدیم
در روز ۱۱ / ۱۱ / ۱۳۰۷
مهری ۱۴

OSMANLI ARŞİVİ		
MF.MKT		
550	38	3

2000
(2 shf 603)

۹۹
۹۸
۹۷

معارف عمومی نظریات کلی و اصولی در مورد اقتصاد و زندگی

تاریخ تصویب		شماره	نوع	موضوع	موسسه	ارز و قیمت	ارز و قیمت	
عربی	فارسی						ارز	قیمت
۱۸	۱۹	۹۴۲	کتاب	معارف عمومی	موسسه	۵۰	۱۰۰	
<p>موضوع علم است و به نفع است</p> <p>این کتاب به نفع است و به نفع است و به نفع است</p> <p>این کتاب به نفع است و به نفع است و به نفع است</p> <p>و در این کتاب به نفع است و به نفع است و به نفع است</p> <p>و در این کتاب به نفع است و به نفع است و به نفع است</p> <p>و در این کتاب به نفع است و به نفع است و به نفع است</p> <p>و در این کتاب به نفع است و به نفع است و به نفع است</p>								

550/38

قلمی
 نایب رئیس
 مکتبہ عثمانیہ
 عسکریہ
 ۲۲

معارف تھارٹی وکالت مجلس

دو دفتر انجم حضرتی
 ۱۹ دی ۱۳۱۸ تاریخ و اوپر بر عدد ذکرہ نکتہ جوابیہ دیار بکر و لائینڈر کوثر بلوب برای تدقیق ارسال قضاہ فیضیہ العرفانہ و فوائد الخادیم اسمعیل کاتب
 طبع و نشری مناسب اولیٰ یعنی تدقیق مولفانہ بیستندہ افادہ اولہ رقی کتاب ذکر مطلوباً صوب عالیہ بندہ اعادہ قلمی انجم
 ۱۳۱۸ ۱۳۱۹ ۱۳۱۷

دقتہ مطالعہ اولہ ذی اعراضاً بنامہ و جوبہ بر دہ خطہ ہینعہ! ہی اولہ یعنی مورخہ
 ۱۰ ماسی ۱۳۱۸

OSMANLI ARŞIVI		
MF.MKT		
550	38	4

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: İbrahim BÜYÜK

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi: Mardin, 1979

Tel: 5320611833

E-posta: İbuyukler47@gmail.com

Yazışma Adresi: Cumhuriyet Mah. Yol-İş Sendikası Ortaokulu Kızıltepe/Mardin

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lise	Mardin İmam-Hatip Lisesi	1997
Önlisans	Anadolu Üniversitesi İlahiyat	2006
Lisans	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak.	2008

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2001-2014	Diyanet İşleri Başkanlığı	İmam-Hatip
2014-2019	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen

YABANCIDİL: Arapça

YAYINLAR

